

بڼه ماكانی وشه سازی و وشه پړوان له زمانې کوردیدا

په کهمین بهرنامه ی زمانې بڼه زمانې په کگرتو له بواری وشه سازیدا

کامران ره حیمی

ویراشته ی ده یه م

کړې زانستی زمانې کوردی - نیران

محمد رحیمی، کامران ۱۳۵۲

بنه‌ماکانی وشه‌سازی و وشه رۆنان له زمانی کوردیدا.

سقز: گوتار، ۱۳۸۷. مجمع علمی زبان کردی

ISBN:978.600.90344.4.4

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا

ک ۹ ف ۴

PIR ۳۲۵۶ / آ ۳۱ م ۳ : ۱۳۸۷

۱۵۹۱۹۱۸

کتابخانه ملی ایران:

پیشکشه به
د. «به ختیار سه جادی»

بنه ماکانی وشه سازی و وشه پوزان له زمانی کوردیدا
له گن:

توانا و نه گره کانی زمانی کوردی،

کۆسپه کانی وشه سازی،

شئوه کانی وشه سازی هاوچه رخ

و

خه سارناسی وشه سازی کوردی

دهسته ی ویراشته ران:

به پوزان: نه حمه د قازی، د. به ختیار سه جادی، مه نسور
ته یفوری، محمه د مه حمودی، د. شارام وه لیدی، نه حمه د
نه حمه دیان، د. ئومید وه رزه نده، سه لاح ناشتی، نه حمه د
به حری، فه تاح نه میری، عه تانه های، مسته فا به یگی، رها
شه جیعی، مو حسین نه مینی، عادل محمه د پور.

کامران رهحیمی

بنه ماکانی وشه سازی و ...

سه‌رویراشته‌ر: ره‌زا شه‌جیعی

رووبه‌رگ: گوتار

پیتچن و دیزاینی ناوه‌وه: گوتار

چاپی یه‌که‌م: ۱۳۸۸

تیراژ - ۲۰۰۰ دانه

نشر گوتار

ISBN:978 - 600 - 90344 - 4 - 4

نشر گوتار: کردستان - سقره- خیابان

امام - پاساژ آزاد - طبقه‌ی اول

تلفن ۰۸۷۴/ ۳۲۱۸۰۶۱

کوردی زانستی زمانی کوردی - سقره

www.kurdistancenter.com

پیرست

۷	پیشه رۆک
۱۲	توانا و ئه‌گه‌ره‌کانی زمانی کوردی
۱۵	کۆسپه‌کانی وشه‌سازی
۲۱	زمان و زه‌مان
۲۴	شێوه‌کانی وشه‌سازی هاوچه‌رخ
۳۶	مادی ناوه‌پاست
۴۲	خه‌سارناسی وشه‌سازی کوردی
۸۱	بنه‌ما گشتیه‌کانی پرۆسه‌ی وشه‌سازی
۸۵	قۆناغه‌کانی پرۆسه‌ی وشه‌سازی
۶۴	رافه‌وتییینی
۱۰۴	وشه‌نامه
۱۱۶	سه‌رچاوه‌کان
۱۲۱	پوخته‌ی کتیب به ئینگلیزی

پیشه رۆک

« که لک وەر نه گرتن له پرۆسهی وشه سازی

له نیشانه کانی مه رگی زمانه. »

(درسلر/ dressler) بشارا ، ۲۲۶: ۶۷

وشه سازی به و پیناسه که تا قمیک کۆ ببنه وه و به شیوهی زانستی بۆ وشه گه لی بیانی هاوتا سازیکه ن، له نیو ئیمه ی کورددا وه ک بابه تیکی میژویی، با و نه بووه؛ به لکو و وشه سازی دیارده یه کی نوێ و ئه مپڕییه که له کۆتایی سه ده ی بیسته مه وه ها تۆته نیو کورده واری. ئه گه ریش هه ندیک تیگۆشان له م بواره دا کرابی، فره تر وشه سازی به شیوه ی سروشتی سه باره ت به زا راوه ی کشت و کالی، ئاژه لداری، جوگرافیایی و تا راده یه ک زا راوه گه لی خواناسی و ئایینی و عیرفانی بووه که له سه رده سستی ئه هلی حه قه کان (یارسان) و ئه و شاعیرانه که به شیوه ی کوردیی گۆرانی شیعریان وتوو، ده سستی پیکردوو.

فره ههنگ و زانست و شارستانییه تی مؤدیرن ئه نجامی سه ره له دانی رینسانس بوو، که له کۆتایی سه ده ی چوارده هه می زایینی له ئیتالیا وه ده سستی پیکرد و پاشان له هه مو و لاتانی ئه وروپا په ره ی سه ند و تا ئیستاش ورده ورده هه موو جیهانی گرتۆته وه.

جمشت و بزووتنه وهی رینسانس به هۆی داهینانی روانگهی نوئی سه بارهت به مرقف و جیهان، بوو به مه زنتترین راپه پین که تا ئیستا میژوو به خۆیه وه بینوییه تی. ئەم جمشته گۆرپانکاری و کاریگه ریی قوول و بنه په تییانه ی له سه ر فیکر، فه لسه فه، ئابووری، سیاست، زانست و مرقف داناره که له ئەنجامی ئەو جمشت و بزووتنه وه یه، هه زاران وشه ی نوئی بۆ بیر و هونه ر و ته کنیک و سه نه ته ی نوئی هاوتته نیو زمانه وه.

به م شیوه یه، شارستانییه ته ی مؤدیرن له هه نگاوی یه که مدا، گه یشته راپه رپینی زمانی و به هیزبوونی زمانه رۆژئاوا ییه کانی ئه وروپای لیکه وته وه. پاشان کاریگه ری ئەو زمانانه له سه ر هه موو زمانانی دنیا تا راده یه ک بووه که دۆخیکی بانه ده ست و بنده سته ی لیکه وته وه. له م سه رده مه دا ئەگه ر زمانیک، زمانه وان و زمانپاریزی نه بی، بی به هره یه له ژیا نیکی ئاسوده ی دوور له دله راکوکی مان و نه مان.

به پئی راپۆرتی ئەنستیتۆی NEH له ئەمریکا، له شه ش هه زار زمانی دنیا، سێ هه زار زمان رووبه پووی مه ترسی مه رگ بوونه ته وه. (نامه ی فرهنگستان، ۱۳۸۴، ش ۲۸: ۲۴۴) له م بارودۆخه دا له هه لکه وته ی زمانی کوردیدا دوو رووداوی بنه په تی و به رچاو رویانداوه:

یه که م، چاپ و بڵاوی بوونه وه ی یه که مین رۆژنامه ی کوردی که ده سته ی کوردی ده گه رپه ته وه بۆ سالی ۱۸۹۸ ی زایینی. دووه م، دامه زانی کۆپی زانیاری کورده له سالی ۱۹۷۱ ی زایینیدا.

هه ر چه ند زمانی کوردی له سه ده ی بیسته مدا به هۆی بزووتنه وه ی رۆشنبیری، گۆرپانکاری ئەوتۆی به خۆیه وه بینیه، به لأم ئایا ئەم زمانه به

هۆی نه‌بوونی ده‌سه‌لانی سیاسی و فێرکاری و په‌روه‌رده‌ی گشتی، ده‌توانی له به‌رامبه‌ر هێرشی زمانه‌ بیانییه‌کاندا رابوه‌ستی؟

چامسکی ده‌بیژئی: «هه‌ر زمانیک‌ کاری بۆ بکری، ده‌توانی گه‌شه‌ بکات و نه‌گه‌ره‌کان و تواناکانی خۆی وه‌کوو زمانیک‌ی به‌هێز، بنوێنی».

نموونه‌یه‌کی دیکه‌ که ده‌توانین ئاماژه‌ی پێبکه‌ین زمانی «فارسی ده‌ری» یه‌ که له سه‌رده‌می ره‌سمی‌بوونی له سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچیدا، بۆ به‌ زمانی زانستی‌ بوون، زۆر لاواز بووه؛ تا راده‌یه‌ک که یه‌کێک له گه‌وره‌ترین پیاوانی زانست، واته‌ «ئه‌بووره‌یحانی بیروونی» له پێشه‌کی کتییی (الصیدنه) که به‌ زمانی عه‌ره‌بی نووسیویه‌تی، ده‌بیژئی:

«کاتیک‌ بابه‌تیکی زانستی بکه‌وێته‌ نۆ [زمانم] ئه‌وه‌نده‌ لام سه‌یره‌ وه‌ک ئه‌وه‌ی وشتر له سه‌ریان [ببینم] یان زه‌رافه‌ له ژیری کورتاندا [ببینم]». یان له جینگه‌یه‌کی‌تردا ده‌نووێ: «به‌ عه‌ره‌بی لۆمه‌م بکه‌ن لام باشتره‌ تا‌کوو به‌ فارسی په‌سنم بکه‌ن» (آشوری، ۱۳۷۵: ۱۴۷). که‌چی هه‌ر ئه‌و زمانه‌ که به‌ وته‌ی ئه‌بووره‌یحانی بیروونی زمانی زانست نه‌بووه، به‌ لکوو زمانی مه‌ته‌ل و چیرۆک بووه، دوا‌ی خزمه‌ت و به‌خێوکردنی له‌ لایه‌ن هه‌زاران شاعیر و نووسه‌ر و فه‌ره‌ه‌نگ‌نووس و وه‌رگێر، ئیستا توانیویه‌تی ببێ به‌ زمانی زانست و هونه‌ر و فه‌لسه‌فه‌ و ...

رووناکبیرانی کورد هه‌ر چه‌ند زۆر دره‌نگ، به‌لام به‌و ئاکامه‌ گه‌یشتن که ده‌بێ له‌ گه‌ل ئه‌و گۆرپانکارییه‌ جیهانیانه‌ی له ده‌قه‌ری زماندا روویانداوه، هاوساز بن و به‌ چالاک‌کردنی پرۆسه‌ی وشه‌سازی، زمانی کوردی به‌ره‌و ئاستیک‌ی شیاو به‌رز بکه‌نه‌وه. له ئه‌نجامی گه‌یشتن به‌و ئاکامه‌ ئیستا ئه‌م زمانه‌ بۆته‌ زمانی فێرکاری، سیاسه‌ت، رۆژنامه‌گه‌ری و...، به‌لام پرۆسه‌ی

وشه‌سازی له‌زمانی کوردیدا به‌هۆی ره‌نگرژنه‌بوون و سه‌ره‌لنه‌دانی روانگه‌ی تیۆریک و هه‌روه‌ها نه‌گه‌یشتنه دارپشتنی مانیفستیکی تایبته له‌م بواره‌دا، ئیستا له‌ ئاستیکی ئالۆز و ناله‌باردایه... هه‌رکس به‌ پێی توانا و زانستی خۆی بێ یاسا و رێسا، له‌م بواره‌دا خه‌ریکی وشه‌سازییه. به‌داخه‌وه ئه‌و ره‌وته که سه‌ره‌تایه‌کی باش و به‌هێزی هه‌بوو، درێژه‌ی شیاو و زانستی لێنه‌که‌وته‌وه. له‌ به‌ر ئه‌و هۆیانه و هه‌ست‌کردن به‌ پێویستی دارپشتنی مانیفستیکی تایبته له‌م زه‌مینه‌دا، «کۆپی زانستی زمانی کوردی - ئێران» له‌ هه‌شته‌مین دانیه‌شتنیدا، نووسه‌ری وه‌ک ئه‌ندامی کارای کۆرپ راسپارد که وتاریکی لێکۆلینه‌وه‌یی، ره‌خنه‌یی و شیکاریانه بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کانی وشه‌سازی کوردی ئاماده‌ بکات. پاشان بۆ ئه‌وه که یه‌که‌مین به‌ردی بناغه‌ی به‌گه‌رتووکردنی شیوه‌کانی وشه‌سازی دابنرێ، به‌ پێویست زانرا، یاسا و رێسای وشه‌سازی و وشه‌پۆنان ده‌ست‌نیشان بکړین و له‌ رێگه‌ی بلأوکردنه‌وه‌ی له‌ گۆڤاری زمانه‌وانی ژماره‌ ۳ دا، مه‌جالیک بۆ زمانناس و زمانزان و نووسه‌ر و روناکبیران بره‌خسێ تا جاریکی دی ئاوپێکی جیدیتەر له‌ ره‌وت و شیوه‌ی وشه‌سازی و وشه‌پۆنان له‌ زمانی کوردیدا بده‌نه‌وه؛ به‌و هیوایه‌ ئاکامی لێکۆلینه‌وه‌ و دوان و تاوتویکردنی ئه‌مجار، گه‌ل‌اله‌یه‌کی تۆکه‌ و به‌رفه‌ر و گونجایی بۆ زمانه‌که‌مان لێبکه‌وێته‌وه.

لێره‌دا به‌پێویست ده‌زانه‌ سپاسی هه‌موو ئه‌ندامانی کۆرپ به‌تایبته د. به‌ختیار سه‌جادی، کاک ئه‌حمه‌د قازی، فه‌تاح ئه‌میری، مه‌مه‌د مه‌حمودی، د. شارام وه‌لیدی، ئه‌حمه‌د ئه‌حمه‌دیان، د. ئومێد وه‌رزنده، مه‌نسور ته‌یفوری، سه‌لاح ئاشتی، ئه‌حمه‌د به‌حری، عه‌تا نه‌های، موحسین ئه‌مین، عه‌دڵ مه‌مه‌دپوور، مسته‌فا به‌یگی و به‌تایبته ره‌زا شه‌جیعی بگه‌م

که بهر له چاپی کتیبه که به ره‌خنه و پېشنیاری رېک و پېک یارمه‌تیبان داوم.

ماوه بیژم ئەم کتیبه - که نزیك به ده جار ویراشتش بووه، له‌چهند وتاری جیا جیا پیکهاتووه، به‌لام هه‌موویان له خزمهت یه‌ک مه‌به‌ستدان؛ ئەوه‌ش ده‌ستنیشانکردنی به‌نه‌ماکانی وشه‌سازییه له‌زمانی کوردیدا به‌پیتی دواوین شیوه‌کانی زانستی و باو له دنیا‌دا.

ئەگەر زمانه‌وانانی کورد، لانیکه‌م بتوانن ره‌ه‌ندی وشه‌سازییان یه‌ک‌گرتوو بکه‌ن، بیگومان، ده‌توانین بیژین یه‌که‌مین به‌ردی بناغه‌ی موه‌ندیسی زمانی کوردی دانراوه؛ جیا له‌وه‌ی، زمانی کوردی له‌ بواری وشه‌سازییدا له‌ ئالۆزی و سه‌لیقه‌ی نازانستی و هه‌له‌کاریش رزگاری ده‌بن. هه‌ر بۆیه لیژدا له‌ هه‌موو شاره‌زایان، زمانناسان، وه‌رگێران، شاعیران، زمانه‌وانان، رۆژنامه‌وانان له‌ نیوخۆ و ده‌ره‌وه‌ی ولات، داوا ده‌کری، که بیر و بۆچوون و ره‌خنه‌ی خۆیان له‌سه‌ر ئەم لیژکۆلینه‌وه‌یه به‌ ناو‌نیشانی korizanisti@gmail.com بۆ «کۆری زانستی» ره‌وانه‌ بکه‌ن، تا له‌ داهاتوودا بتوانین ده‌ستووریکی یه‌ک‌گرتوو له‌ بواری وشه‌سازییدا ئاماده‌ بکه‌ین.

کامران ره‌حیمی

زستانی، ۲۰۱۰ زاینی

توانا و ئه گه ره کانی زمانی کوردی

کوردی زمانیکه له بنه ماله‌ی زمانه هیند و ئه وروپاییه کان، هر به م هۆیه وه له بواری وشه سازیدا ئه و ئه گه رانه‌ی له بهر دهست زمانه ئه وروپاییه کاندایه بۆ وشه سازی، به شیوه یه که له بهر دهست زمانی کوردیشدایه و به جوانی ده توانی سوودی لیوه ریگریت.

ئه گه ر بخوازین ئه گه ره کان و تواناکانی زمانی کوردی له بواری وشه سازیدا تاوتوی بکهین، ده توانین له فۆرموله که‌ی پرۆفسۆر «مه حمود حیسابی» که لکوه ریگرین (د. هاجری، ۱۳۷۷: ۲۶):

لانیکه م ئه گه ر ره گ و ریشه‌ی وشه ره سه نه کانی زمانی کوردی ۱۵۰۰ وشه بن و ههروه‌ها پاشگره کان ۱۳۰ و پیشگره کان ۳۰ جۆر بن، له ئه نجامدا ده توانی تا ئه م ئاسته‌ی خواره وه وشه سازی بکریت:

ژماره‌ی ئه و وشانه‌ی به یارمه‌تی پاشگر دروست ده‌بن:

$$1500 \times 130 = 195000$$

ژماره‌ی ئه و وشانه‌ی به یارمه‌تی پیشگر دروست ده‌بن:

$$1500 \times 30 = 45000$$

ژماره‌ی ئه و وشانه‌ی به یارمه‌تی پاشگرو پیشگر دروست ده‌بن:

$$30 \times 1500 \times 130 = 5850000$$

نه‌نجام:

$$۱۹۵۰۰۰ + ۵۸۵۰۰۰۰ + ۴۵۰۰۰ = ۶/۰۹۰/۰۰۰$$

ژماره‌ی «۶/۰۹۰/۰۰۰» (شه‌ش میلیۆن و نه‌وه‌د هه‌زار)، جیا له‌و وشانه‌یه که نه‌گه‌ری دروست کردنیان به شیۆه‌ی لیک‌دراو (موره‌که‌ب) هه‌یه، نه‌گه‌ر نه‌وانه‌ش حسێب بکریڤن نه‌نجامه‌که، له‌مه زیاتر ده‌بیٔت.

ئه‌م روانگه‌یه بۆ زمان و نه‌گه‌ره‌کانی، فره‌تر روانگه‌یه‌کی میکانیکییه، چونکوو به وردی دیار نییه زمانی کوردی تا چ راده‌یه‌که ده‌توانی نه‌وانده وشه‌ی داتا‌شراو قه‌بوول یان ره‌ت بکاته‌وه یان چه‌ند له‌و وشانه له‌گه‌ڵ سروشتی ده‌نگ و لاختی بره‌گه و ریژمانی زمانی کوردی هاوسازن. چونکوو زمان، بوونه‌وه‌ریکی زیندووه، نه‌ک ده‌زگایه‌کی میکانیکی.

به ئاو‌پدانه‌وه‌یه‌که له زمانی کوردی و چالاک‌ی زمانه‌وانی نه‌و دامه‌زراوه ره‌سمی و نا‌په‌سمی و ده‌زگا روژش‌نبیریانه و هه‌ولنه‌ تۆکمه و تاییه‌ته تاکه‌که‌سییه‌کان له‌ئارادان بۆمان ده‌رده‌که‌وی، سه‌ره‌پای هه‌موو نه‌و هه‌ولانه و دامه‌زرانی چه‌ندین کۆپی تاییه‌ت به زمان، وه‌ک کۆپی زانیاری کورد (۱۹۷۰)، ئاکادیمی کوردستان (۱۹۹۳) و کۆپی زانستی زمانی کوردی - ئێران (۲۰۰۲)، هه‌یشتا نه‌توانراوه هه‌موو توانا و هه‌یزه‌کانی نه‌م زمانه، کارا و نه‌کتیف بکریڤن و نه‌گه‌ر و زه‌خیره‌زمانییه‌کانی زمانی کوردی چالاک ببن. ئیستا پرسیار نه‌مه‌یه له‌مپه‌ر و کۆسپی سه‌ر نه‌م ریگه‌یه چین و ریکار چیه؟ به‌ر له‌وه‌ی بچینه سه‌ر نه‌و پرسیارانه پیم خۆشه ئاو‌پیک له زمانی فارسی بده‌ینه‌وه. فارسه‌کان نیوسه‌ده له ئیمه زووتر ئاکادیمییان دامه‌زراندووه و تا ئیستا سی هه‌زار وشه (داتا‌شراو/ هه‌لبژارده) یان سازکردووه؛ نه‌وه‌ش له‌سه‌ر بنه‌مای شیۆه‌زاریکی بچووک وه‌ک فارسی ده‌ری.

ئاكادیمی ئیران سالی (۲۰۰۵ ن)، ۴۵ لیژنه‌ی تاییهت بۆ وشه‌سازی دامه‌زاندووه که له ئەنجامدا «۶۳۷۰» وشه‌ی نوی له زانسته جۆراوجۆره‌کاندا هاوتایان بۆ دانراوه (نامه‌ی فرهنگستان، ۱۳۸۵، ش: ۲۹، ۱۸۸).

له کاتیکدا زمانی کوردی چوار شیوه‌زاری سه‌ره‌کی هه‌یه که هه‌ر کام له‌و شیوه‌زارانه‌وه‌نده له‌گه‌ڵ یه‌ک جیاواز و هاوکاتیش به‌هه‌ین، که ده‌توانین به‌هه‌ین نه‌ته‌وه‌ی کورد، چوار زمانی هه‌یه و سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش خاوه‌ن چه‌ندین کۆپ و ئاکادیمیسه، به‌لام هه‌یج کاریکی ئه‌وتویان نه‌کردووه.

به لای منه‌وه هۆی سه‌ره‌کی ئەنجامی ئەم چالاکییه هه‌ول و هه‌مه‌تی نووسه‌ران و ره‌شنه‌یسانی فارسه، که په‌ره‌وشی زه‌یندوو راگرته‌ی زمانن، پاشان په‌شتیوانی و یارمه‌تی ده‌وله‌تی. بۆ وینه‌ په‌ره‌زه‌ی دانان و نووسینه‌وه‌ی «زانسته‌نامه‌ی ئه‌یرانیکا» به سه‌ره‌په‌رشته‌ی دوکتۆر ئه‌حسان یارشاتر له‌گه‌ڵ چه‌ند که‌سه‌تر، له سالی (۱۹۸۷ ن) ۱۳۵۷ی هه‌تاوییه‌وه له «کانه‌دا» ده‌سته‌ی په‌یکردووه، به‌ ئه‌وه‌ی ده‌وله‌تی ئه‌یران یارمه‌تیه‌یان بدات. که‌چی به هه‌ول و ته‌یکۆشانی زۆر و داخوازی مالی له‌ خه‌لک، ئه‌یستا «۱۰۶» دوکتۆر و له‌یکۆله‌ر، له‌وه‌ی خه‌ریکی کارن و «۱۳» به‌رگی ئەم زانسته‌نامه‌یان به‌لاوگرده‌وته‌وه ... ته‌و بله‌ی کۆپی زانیاری لانه‌که‌م له‌م ده‌ سالی رابردوودا، ۱۰% ی ئەمانه ته‌یکۆشانی بوویه‌ت(؟).

کۆسپه کانی وشه سازی

ئیمه نابیی سهرقالی ئه وه بېن بۆ وشه بیانیه کان، هاوتاسازی بکهین به لکوو ده بئ هه ولّ بدهین به بهرنامه پێژی شیاو، زۆریه ی توانا و ئه گه ره کانی زمانه که مان دیار بخرهین. چونکوو بئگومان شه پۆلی وشه بیانیه کان له داماتوودا به هۆی پیشکه وتنی رۆژه رۆژی زانسته جۆراوجۆره کانه وه، گه لیک له ئیستا توندوتیژتر و فراوانتر ده بن. به لای منه وه کۆسپه کانی چالاکنه بوونی وشه سازی له کوردیدا بریتین له:

۱- نه بوونی فه ره ه نگی تایبه تی «کار» و «گر»؛

ماده و کهرسته ی سه ره کی بۆ وشه سازی له زمانه گرتاریه کاند (Derivation) - وه ک کوردی و فارسی و ئینگلیزی - پاشگر و پیشگر و کاره. ئیمه تائسته ش که ئیستایه خاوه نی فه ره ه نگیکی تایبه ت به «گر» (affix) و «کار» (verb) نین، که لای له هه موو شیوه زاره کان کردبیته وه، تا له م ریکه وه، وپرای ئه وه که ناگاداری به شیکی هه ره زۆری تواناکانی زمانی کوردی ده بین، ئه و که ره ستانه ش له بهر ده ستماندا ده بیته و ده توانین بیر له و ریکایانه بکهینه وه، که به ده ستلآت بوونی زمانی کوردی لیده که ویته وه.

۲- دیاری نه کردنی یاسا و ریئسای وشه‌سازی سروشتی؛

زمانی کوردی هر له سهره‌تاوه به هۆی ره‌سمی‌نه‌بوون، زیاتر به شیوه‌ی سروشتی وشه‌سازی کردووه و له‌م بواره‌شدا تا راده‌یه‌ک سهرکه‌وتوو بووه. گرنگی شیوه‌ی وشه‌سازی سروشتی نه‌وه‌یه، که زمانه‌وان یارمه‌تی ده‌دات به چ شیوه‌یه‌ک بۆ وشه‌ بیانییه‌کان هاوتا ساز بکات. جا نه‌گه‌ر ئیمه یاسا و ریئسا و چۆنیه‌تی وشه‌سازی شیوه‌زاره‌کانی هه‌موو ناوچه‌کانی خۆمان دیاری بکه‌ین، ده‌توانین وه‌کوو سه‌رچاوه‌یه‌ک، بۆ دیاری و ده‌سته‌به‌رکردنی بنه‌ماکانی وشه‌سازی ره‌سمی و یه‌کگرتوو که‌لکی لیوه‌برگیرین.

۳- نه‌بوونی فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌؛

راسته که ئیمه چهند فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌ی بره‌واپێکراومان هه‌یه به‌لام نه‌م فه‌ره‌ه‌نگانه، زۆرتر وشه‌نامه‌ن تا فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌(؟). هه‌لبه‌ت مه‌به‌ستی سه‌ره‌کیی نووسه‌ران و د‌ل‌سۆزانی کورد زۆرتر نه‌وه بووه به شیوه‌یه‌ک، وشه‌ کوردیه‌یه‌کان کۆ بکه‌نه‌وه و بیپارێژن. نه‌گه‌ر نا، فه‌ره‌ه‌نگ نووسین به شیوه‌ی زانستی و نه‌م‌پۆیی تایبه‌تمه‌ندی خۆی هه‌یه، که ده‌بێ فه‌ره‌ه‌نگ‌نووس ره‌چاویان بکات. نه‌م تایبه‌تمه‌ندیانه بریتین له: ده‌نگ‌نووسی وشه‌، شیوه‌ی نووسینی وشه‌، ره‌گه‌زناسی وشه‌، ئاماژه به چۆنیه‌تی به‌کاره‌ینانی وشه‌ له ده‌قه شیعرى و په‌خشانی و فۆلکلۆرییه‌کاندا، تایبه‌تمه‌ندی ریئزمانی وشه‌، چۆنیه‌تی پیکهاتنی وشه‌، ئاماژه بۆ به‌کاره‌ینانی وشه‌ له هونه‌ر و نه‌ده‌ب و زانسته جۆراوجۆره‌کاندا، جیاکردنه‌وه‌ی وشه‌ی سه‌ره‌کی و لاوه‌کی.

ئیمه به‌داخوه له کوردستانی ئێراندا، جیا له فه‌ره‌ه‌نگی ره‌حمه‌تی عه‌بدوپه‌رمان زه‌بیحی هه‌یج کارێکی زانستیمان سه‌باره‌ت به فه‌ره‌ه‌نگ‌نووسین نه‌کردووه. هه‌روه‌ها له بواری فه‌ره‌ه‌نگی چهندزمانه و

فرههنگی زانستی تایبته، فره لاوازین؛ له کاتیکدا نه مانه که رسته ی پیویست و مه رجی سه ره کین بۆ وشه سازی له هر زمانیکدا.

۴ - کیشه ی ریزمان؛

به داخوه تا ئیستا ریزمانیک که به وردی باسی هه موو یاسا و ریساکانی زمانی کوردی و ته نانهت یه کیک له زاراوه کانی کوردی بکات، بلاو نه بۆته وه. زۆربه ی نه و ریزمانانه که بلاو بوونه ته وه، له ژیر کاریگه ری زمانی فارسی و عه ره بیدا نووسراون. بۆیه تا ئیستا به شیک له یاسا و ریساکانی ریزمانی کوردی به جوانی نه ناسراون. نه مه له لایه که وه؛ له لایه کی تره وه هیه کام له و ریزمانه کوردییانه ی بلاو بوونه ته وه سه ره به هیه یه که له قوتابخانه سه ره کیه کانی ریزمان نووسی جیهانی وه کوو: (Transformation)، (Category) و (Tagmemics) نین.

غیاب و بۆشایی میتۆدی زانستی له ریزمان نووسی کوردیدا کاریگه ری راسته وخۆی له سه ره پرۆسه ی وشه سازی داناوه. ئیمه تا کاتیک ناگاداری یاسا و ریساکانی زمانی کوردی نه بین، ناتوانین هه موو توانا و نه گه ره کانی زمانی کوردی دیار بخه یین و له بواری وشه سازیدا کاریان پیکه یین و هه روه ها ناتوانین ره خنه ی ریزمانی له و وشانه بگرین، که به شیوه یه کی نازانستی داتاشراون.

هه نه ناسینی شیوه زاره کانی زمانی کوردی؛

پیویست به وتنه، فره شیوه زاری له هر زمانیکدا نیشانه ی دهوله مه ندییه، چونکو به ژماره ی شیوه زاره کان، ژماره ی نه گه ره کانی وشه سازی زۆتر ده بیته. نه مپۆ لای که س شاراوه نییه یه کیک له هۆیه کانی به هیزبوونی زمانی فره نه سی و ئینگلیزی، فره بوونی شیوه زاره کانیانه.

ئیژن زمانیک وهک زمانی ئینگلیزی چوارده شیوه‌زاری هه‌یه. ئاخپوه‌رانی هه‌ندیک له‌و شیوه‌زارانه له ئاخپوه‌رانی شیوه‌کانی‌تر، تیناگه‌ن، مه‌گه‌ر ئه‌و کاته‌ی به شیوه‌زاری ره‌سمی (له‌نده‌نی) پیکه‌وه قسه بکه‌ن.

ئیمه‌ش ده‌توانین به ریکه‌ستنی پرۆژه‌ی شیوه‌زارناسی، له هه‌موو تواناکانی ئه‌و شیوه‌زارانه بۆ پیکه‌پێنانی زمانی یه‌گه‌رتوو و به‌تایبه‌ت له پرۆژه‌ی وشه‌سازیشدا که‌لک وه‌ربگیرین.

۶- نه‌بوونی ده‌قی تیۆریک؛

به‌داخه‌وه هیشتا بابته‌ی وه‌رگێپانی ده‌قه تیۆریکه‌کان، له‌ زمانی سه‌رچاوه‌وه بۆ زمانی کوردی به‌شیوه‌ی به‌رده‌وام ده‌ستی پێنه‌کردوه.

زۆر روونه وه‌رگێپانی ده‌قی تیۆریک، به‌تایبه‌ت له‌بواری زانسته مروفیه‌یه‌کان، وه‌ک هزر و فه‌لسه‌فه و ده‌روونناسی و... ده‌توانی، توانستی زمانی (language competence) زمانی کوردی که‌ تا راده‌یه‌ک شاردراو و ناکارایه (passive)، کارا بکات. هه‌ر چه‌ند زۆر له‌میژه وه‌رگێپانی لیها‌توو له‌م بواره‌دا خه‌ریکن به‌لام به‌رهمه‌کان زۆر که‌من، ده‌بێ بۆ کاراکردنی وشه‌سازی، وه‌رگێپان بیته‌ به‌ پرۆژه‌یه‌کی به‌رده‌وام.

۷- واچه‌ده‌نگداره‌کان؛

زمانی کوردی به‌تی‌کرا، حه‌وت واچی ده‌نگدار (vowel) و دوو واچی نیوه‌ده‌نگداری (vowel - semi) هه‌یه. ئه‌مانه، له‌ دۆخیکێ ئاساییدا کۆسپ نین. به‌لام هه‌ندیک جار، له‌پرۆسه‌ی وشه‌سازیدا گه‌روگه‌رت دروست ده‌که‌ن. بۆ نمونه، له‌ زمانی کوردیدا ئه‌گه‌ر بخوازین له‌ ناو، ئاوه‌لناو دروست بکه‌ین پێویسته، پاشگری «ی» له‌ گه‌ل ناو بپین. وه‌کوو:

زمان + ی = زمانی... / نیشتمان + ی = نیشتمانی...

به‌لام ئه‌و وشانه‌ی کۆتاییان به‌ وای ده‌نگدار یان نیوه‌ده‌نگداره، له‌ دۆخی ئیزافه‌دا، ده‌بێ وایکی بیده‌نگ، وه‌کوو ناوجی (consonant epenthesis)، له‌نیوانیاندا دابنیشی. وه‌ک:

زانستی+ی = زانستی / $zanistî + î = zanistî + y + î$ ، که‌ هه‌ندی جار له‌کاتی ده‌رپریندا و به‌ زۆری له‌ کاتی نووسیندا یه‌کێک یان هه‌ر دوو ئییه‌که‌ (i, y) وه‌لاده‌خری. به‌واتایه‌کی‌تر هه‌ر به‌شپوه‌ی ئاوه‌لناو (زانستی / $zanistîy$) ده‌نووسریت. نمونه‌یه‌کی‌تر:

مرۆفایه‌تی + ه‌که‌ + ان = مرۆفایه‌تییه‌کان:

$Mirovayetî + eke + an = Mirovayetî + y + ekan$

هه‌ر وه‌ک دیاره، ده‌رپرینی ئه‌م وشانه، به‌ هۆی به‌دوای یه‌ک هاتنی چه‌ند وای ده‌نگدار و نیوه‌ده‌نگدار، سه‌خته. هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ لاختی برگی‌ی زمانی کوردیشدا ناپورپیت^۱. چونکوو له‌ زمانی کوردیدا دوو پیتی ده‌نگدار ناتوان له‌ په‌نای یه‌ک دابنیشن. له‌ زمانی فارسیشدا ئه‌م گرفته‌ ده‌بینرێ. وه‌ک: روان شناسی + ی = روان شناسییی...

ئه‌وان بۆ ئه‌مجۆره‌ وشانه‌ که‌ به‌ وای ده‌نگدار کۆتایی دین چه‌ند چاره‌یان دۆزیوه‌ته‌وه، وه‌ک: ۱- که‌ لکوه‌رگرتن له‌ پاشگری «انه»: روان‌شناسیانه. ۲- له‌ پاشگری پاله‌وی «یک» که‌ لکوه‌رده‌گرن، وه‌ک: روان‌شناسیک (صرف زبان فارسی، طباطبایی علاالدین، بخارا: ۱۳۸۶، ۲۳۳). ۳- له‌ جیگه‌ی ره‌گی ئیستا+ی؛ ره‌گی رابردوو+ی داده‌نێن وه‌ک: روان‌شناختی. به‌لام له‌ زمانی کوردیدا ئه‌م گرفته‌ هه‌ر وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه.

۱- ناپورپیت: ناگوچن، چۆر نابیت.

هه‌رچه‌ند ئیمه‌ش ده‌توانین له‌جیگه‌ی «ده‌رونناسی+ی»، «زانستی+ی» بیژین «ده‌رونناسییانه»، «زانستیانه» (فه‌ره‌نگی شیکاران‌ه‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی محمه‌د مه‌حمودی - به‌ختیار سه‌جادی، هه‌ولێر، ئاراس، ۲۰۰۴). به‌لام ناتوانین وه‌کوو فارسه‌کان له‌ ره‌گی رابردووی ئه‌مجۆره‌ چاوگانه‌+ی که‌لک وه‌ربگرین. چۆنکوو پیتی دوایی ئه‌م وشه‌گه‌له‌ له‌ کوردیدا زۆرت‌ر واچی ده‌نگداره‌. له‌ ئه‌جامدا کێشه‌که‌ هه‌یشتا چاره‌سه‌ر نه‌کراوه‌ (?).

زمان و زهمان

زمان وهكوو دياردهيهكى كۆمهلايهتى، پئوهندى راستهوخۆى لهگهڵ زهمان ههيه. به تئپهپبوونى زهمان، فره له داب و نهرىتهكان و بىر و بۆچوونه كۆمهلايهتئيهكان تووشى ئالوگۆر دهبن، زمانئيش وهك دياردهيهكى كۆمهلايهتى ناتوانئى له م گۆرپانكارئانه خۆى دوور بگرئيت.

وشه يهكهم بهشه له زمان كه دهكهوئته نئو پرۆسهى گۆرپانكارئيهوه، بۆيه زمانهوانان به شئوهيهكى شياو، دهتوانن له گۆرپانكارى واتائى وشه، بۆ وشهپۆنان كهلك وهريگرن. بهكورتى وشه لهگهڵ تئپهپبوونى زهمان رۆوبهپرووى چوار دۆخ دهبيتهوه كه برئيتن له:

1- ههنديك له وشهكان به هۆى ئالوگۆرپى سياسى، ئائينى، فرههنگى و تهنانهت ئالوگۆرپى شئووازى، له پئيرستى وشهكانى زمان دهسپدرئينهوه. رهنگه ئهم سپرئنهوه ههميشهئى بيئت، بۆ وئنه كاتئيك زمانى ئهدهبى كوردى له گۆرئانئيهوه بۆ سۆرانى و كرمانجى گۆرپدرا، زۆربهئى ههرهزۆرى وشهگهلى شئوهئى ئهدهبى گۆرانى، نههاته نئو زمانى ئهدهبى نوئوه. لهوانه وهك نمونه: وير (بىر)، نه ماتو (نهمئئئيت)، مهچم (دهچم)، پهئى (بۆ)، جه، ژه (له)، خاس (چاك/رئند)، ياوام (گهئشتم)، ساچنا (ساخت) و ... يان وهك نمونهئيهكى ديكه دهتوانئن ئاماژه بكهئن به گۆرپانى ئائينى خهلكى ئئيران له

زهرده‌شتیبیه‌وه بۆ ئیسلام که بۆته هۆی فهوتانی به‌شیکی زۆر له وشه زهرده‌شتیبیه‌کان.

۲- به‌پێچه‌وانه‌ی خالی سه‌ره‌وه، هه‌ندیک وشه هه‌ن که ته‌مه‌نیکی هه‌تاهه‌تایان هه‌یه و له چه‌ندین سه‌رده‌مدا، له نیو زماندا ماونه‌ته‌وه وه‌کوو: دیل، رۆژ، شایبی، شه‌وگار، به‌ش، چاف/ چاو/ چه‌م ، هیفی/ هیوا/ همی و ...

۳- وشه‌گه‌لیکی‌تر هه‌ن که وێپرای ئه‌وه‌ی مانای رابردوویان ده‌پاریزن مانای نوێش وه‌رده‌گرن ئه‌م وشانه بۆ هاوتاسازی زۆر به که‌لکی زمانه‌وانان دین. وه‌ک:

هیل/ hēil: که له رابردوو و ئیسته‌شدا به مانای خه‌تی جووت بووه، به‌لام ئیسته وێپرای ئه‌و مانایه هه‌لگری واتای خه‌تی کیشراو و نووسراوه‌یه. جوان/ cwan: به واتای لاو، گه‌نج، به‌لام ئیسته له شیوه‌زاری سۆرانیدا وێپرای مانای رابردووی مانای قه‌شه‌نگ و زه‌ریفیسی هه‌یه. چونکوو ته‌مه‌نی جوانی ته‌مه‌نی تازه پێگه‌شتنه.

خال/ xall: به نیشانه‌ی ره‌ش له رووی پێست به‌تایبه‌ت لێو و گۆنا ده‌وتری، به‌لام ئیستا وێپرای ئه‌وه به مانای نوقته‌یه.

سوور/ sūr: به ره‌نگی ئال ده‌وتری، به‌لام ئیستا جیا له‌و مانایه له کوردی خواروودا به مانای «داغ»ی فارسییه، به هۆی ئه‌وه‌وه که زۆر له شته‌کان به‌تایبه‌ت ئاسن کاتی گه‌رمایان پێ ده‌گات، سوور ده‌بنه‌وه.

زین/ zīn: به جلی ئه‌سپ ده‌وتری به‌لام وێپرای ئه‌وه ئه‌مرۆ به مانای سه‌نده‌لی موټۆر و دووچه‌رخه‌یه.

۴- ھەندىك وشەى تر ھەن - بەپېچەوانەى خالەكانى سەر ھوہ - ماناى رابردوويان دەدۆپپىنن و مانا و بەرگى نوئى لە بەر دەكەن. ھەك:
گەورە/gewre: رەگ و ريشەى ئەم وشە بۆ «گەور» يان «گۆر» (گېر) بە ماناى زەردەشتى دەگەپپتە ھوہ. (مەين، ۱۳۷۵: ج ۳). وشەى «گۆران» یش كە ناوى شپۆە زارىكى كۆنى كوردىيە ھەر لەم وشەى ھوہ ھاتو ھوہ. ھەك بەلگەش بېروانن بۆ «روضە الجنان».

ئەبولفتووحى رازى لە «روضە الجنان» دا دەنووسى: «بەلام جوولەكەكان و خاچپەرستان و گۆران، يان دەبئى بېن بە موسەلمان يان جەزىە بدەن» (ابوالفتوح رازى، ج ۲: ۲۳۶). بەلام ئىستا «گەورە» ماناى رابردووى نەماوہ بەلكو بە ماناى مەزنە.

رند/rind: لە بئەپتەدا بە ماناى مرقۇفى ژىر و زرەنگە، بەلام ئىستا لە كرمانجىدا بە ماناى چاك و باش و جوانە.

ئەنجامى باسەكە ئەو ھەى دەتوانىن لە وشە كۆنەكان لە كاتى ناچارىدا بۆ وشەپۆنان كەلك وەربىگرىن. بەلام بە مەرجىك، بۆ ماناى نزيك بە كاريان بھىنن. پاشان لەم بواردەدا زىدەروئى نەكرى، چونكوو زانستىتر ئەو ھەى بۆ ھەر چەمك و مانا و مەبەستىك تەنيا وشەىەك بەكار بېنن. ئەمەش لە ياد نەكەين، نابئى زۆر لە وشە مردو ھەكان كەلك وەربىگرىدريت. چونكوو وشەى مردو، مردو ھە. ھەر لە نپۆەكە ھوہ ديارە.

شیوه‌کافی وشه‌سازی هاوچه‌رخ

تا کۆتایی سه‌دهی بیست، له‌نیو کورددا وشه‌سازی به شیوه‌ی سوننه‌تی (سروشتی) باو بووه، به‌لام له‌م دواییانه‌دا زمانه‌وان و نووسه‌رانی کورد له‌ ریگه‌ی فیژیوونی زمانه‌کانی‌تره‌وه، له‌ شیوه‌یه‌کی نوئی واته وه‌رگێپانی قه‌رزی یان وه‌رگێپانی وشه به‌ وشه (translation loan) که‌لکیان وه‌رگرتوووه و ئه‌م شیوه‌ش له‌ نیو زۆریه‌ی زمانه‌کاندا شیوه‌یه‌کی باوه.

به‌ پیوستی ده‌زانم لی‌رده‌دا ئاو‌پیک بدریته‌وه له‌ هه‌موو ئه‌و شیوانه‌ی زمانه به‌هیز و توانا‌کانی بنه‌ماله‌ی زمانی هیند و ئه‌ورووپایی له‌ بواری وشه‌سازیدا تا ئیسته سوودیان لی‌وه‌رگرتوووه. بۆیه ده‌ست ده‌خریته سه‌ر ئه‌و بنه‌ماله‌یه چونکه‌ زمانی کوردیش لقیکه له‌و ده‌سته زمانه و سروشتی زمانه‌که‌ش به شیوه‌یه‌کی گشتی له‌گه‌ڵ سروشتی زمانانی ئه‌و بنه‌ماله‌یه تا راده‌یه‌کی زۆر ته‌بایه.

1- قه‌ ره‌زگرتن (Borrowing):

له‌م شیوه‌دا وشه یان وشه‌کان به شیوه‌ی راسته‌وخۆ له‌ زمانیکه‌وه بۆ زمانیکی تر قه‌رز ده‌کریین و هاوکات تا راده‌یه‌ک ده‌نگ و ده‌رپینی ئه‌م وشانه ده‌گۆردریین، وه‌ک: موبایل، رادیۆ، سینهما، ته‌له‌فۆن، ته‌له‌فزیۆن، ئه‌رشیف، ته‌مر و ...

ئیتستا ئەم شیوه‌یه له نۆو زمانه زیندوووه‌کانی جیهان به هۆی ئالشت و دانوستاندنی فره‌هنگی، بازرگانی و ... زۆر کاربردیی هه‌یه. بۆ نموونه زمانی ئینگلیزی چه‌نده له‌سه‌ر زمانه‌کانی‌تر کاریگه‌ریی بووه و وشه‌ی به‌قه‌رز پێداون، تا راده و ئاستیکی به‌رچاونه‌و زمانه‌ش کاریگه‌ریی له زمانانی دی وه‌رگرتوووه و وشه‌ی لییان قه‌رز کردوووه. بۆ وینه: alcohol (عه‌ره‌بیه)، boss (هۆله‌ندییه)، croissant (فه‌ره‌نسییه)، lilac (فارسییه)، piano (ئیتالییه)، pretzel (ئالمانییه)، tycoon (ژاپۆنییه)، yogurt (تورکییه) (جۆرج یول، ۱۳۸۴: ۷۹).

له‌م سه‌رده‌مه‌دا وشه‌ قه‌رزکردن دیاره‌یه‌کی ئاساییه. هه‌ر ولات و زمانیک ئه‌گه‌ر له قه‌رزکردنی وشه و دانوستانی زمانیدا له‌گه‌ڵ زمان و ولاتانی‌تر دووره‌په‌ریزی بکات، زمانه‌که‌ی دواکه‌وتووتر و پانتای زمانه‌که‌ی به‌رته‌سکتر ده‌بێته‌وه. وشه‌ قه‌رزکردن به‌پێچه‌وانه‌ی بیروبووچوونی ناسیۆنالیسته‌کان، به‌قه‌د قه‌رزکردنی واچی و ریژمانی خه‌سار و زیان تووشی زمان ناکات.

ئه‌گه‌ر سه‌دان وشه‌ له زمانه‌کانی‌تر قه‌رز بکری، زیانی به‌قه‌د قه‌رزکردنی یه‌ک واچ یان یاسایه‌کی ریژمانی بیانی نییه. بۆ وینه ده‌ریپینی واچه‌کانی (گ، چ) له زاراووه کوردییه‌کانی نۆوه‌پاست به‌تایبه‌ت موکریان و هه‌ک ده‌ریپینیکی تورکی ده‌چی. هه‌روه‌ها ده‌زگای واچی عه‌ره‌بی دوو ده‌نگی «ح، ع» ی سه‌پاندوووته سه‌ر کوردی نۆوه‌پاست و باکوور. هه‌روه‌ها مۆرفیمی «ها» که نیشانه‌ی «کو»یه له زمانی فارسییه‌وه هاتوووته نۆو شیوه‌زاری مه‌بابادی، وه‌ک: «ساله‌هایه».

ئه‌مه‌ له کاتیکی‌دا وه‌سه‌ی قه‌رزکراو، ته‌نیا بۆ یه‌ک مه‌به‌ست و مانا به‌کار ده‌هێنرێت. به‌لام واچ، ده‌نگ یان مۆرفیمی بیانی له‌گه‌ڵ هه‌زاران وشه‌ تیکه‌ڵ

ده‌بیت و نۆرمی ئاسایی و کارکردنی زمانه‌که تووشی گۆرانی پیشبینی‌نه‌کراو ده‌که‌ن.

له‌لایه‌کی‌تره‌وه ئه‌رکی سه‌ره‌کی وشه، گواستنه‌وه‌ی واتایه و ره‌نگه دوا‌ی ماوه‌یه‌کی که‌م تا زۆر، ئه‌و وشه‌یه نه‌توانی له‌و زمانه‌دا ده‌ورێکی نه‌وتو بگێڕی و به‌ره‌به‌ره بچێته ئیو ئه‌رشیفه‌کانه‌وه. روانین و روانگی ده‌مارگه‌ژانه له‌ بواری قه‌رزکردنی وشه بۆ زمان، هه‌یج نه‌جامیکی نییه؛ جیا له‌وه‌ی که ده‌رفه‌تی هاوچه‌رخ بوون له‌ زمان ده‌گرێته‌وه. چونکوو فره وشه‌ی بیانی هه‌ن له‌ کوردیدا هاوتایان نییه و ئه‌گه‌ریش هاوتاسازیشمان کردووه، زۆر شیاو و جوان نین. لێره‌دا پیشنیار ده‌که‌م بۆ وشه‌گه‌لیک وه‌ک: ساخت، ساختار، ساختمان، ... له‌ زمانی فارسییه‌وه قه‌رز بکه‌ین تا له‌ سات و کاتیکی له‌ بار و شیادا چاره‌سه‌ریکی گونجاو بدۆزینته‌وه. فارسه‌کان نزیکه‌ی ۴۰ ساله ده‌بیژن «هلی‌کوپتر، غیرمترقبه و...» جا چند ساله ئه‌م وشانه بوونه‌ته «بالگرد» و «پیشبینی نشده».

نموونه‌یه‌کی‌تر: ئاکادیمی ئی‌ران وشه‌ی دوو بېرگه‌یی «خه‌به‌ر»ی له‌ عه‌ره‌بییه‌وه قه‌رز کردووه و هه‌ر له‌و وشه قه‌رزیه‌وه ده‌یان وشه‌ی نوێی دروست کردووه بۆ وێنه: خه‌بری، خه‌رنامه، خه‌رنویس، خه‌رنگار، خه‌رگزاری، خه‌رچین، باخه‌ر، خه‌ردار، خه‌ردادن، خه‌رداشتن، خه‌رگیر، خه‌رساز، خه‌رده‌ی، خه‌رسانی، خوش‌خه‌ر، بی‌خه‌ر و ...

وشه قه‌رزکردن به‌ هه‌ندئێ شێوه‌ی‌تر له‌ ئیو زمانه‌کاندا باو بووه، که به‌رچاوترینیان وه‌رگێرانی قه‌رزی یان وه‌رگێرانی وشه به‌ وشه‌یه (translation_loan). وه‌کوو: «سوپرمه‌ن»ی ئینگلیزی که وه‌رگێرانی ubermensch ی ئه‌لمانییه، یان «ده‌زگاکانی راگه‌یاندن»ی کوردی

وه‌رگێپانی mass media ی ئینگلیزییه . هه‌روه‌ها وشه‌گه‌لی وتووێژ، وتار، ئه‌ندازیار، ته‌واوکه‌ر ... وه‌رگێپانی وشه‌ به‌ وشه‌ی «گفتوگو» و «گفتار» ی فارسی و؛ «مهندس» و «متمم» ی عه‌ره‌بین.

۲- داهێنان (coinage)؛

له‌م شێوه‌دا، ناوی بازرگانی کووتال یان به‌ره‌مه‌پێنه‌ر ده‌بێته‌ ناوی خودی کووتال یان به‌ره‌م. شێوه‌ی به‌ره‌مه‌پێنان زۆتر له‌ ولاتانی سه‌نعه‌تی و پێشکه‌وتوو پره‌وی هه‌یه‌ . وه‌کوو: بێنز، تویوتا، ئاسپرین، ئیزۆگام یان فاف و ریکا له‌ ئێراندا.

۳- لێکدان (compounding)؛

له‌م شێوه‌دا، لانیکه‌م دوو وشه‌ که‌ مانای سه‌ره‌به‌خۆیان هه‌یه‌ له‌گه‌ڵ یه‌ک پێکدێن و وشه‌یه‌کی نوێ دروست ده‌که‌ن. ئه‌م شێوه‌ له‌ زمانی ئه‌لمانی، ئینگلیزی، کوردی و فارسیدا زۆر کاربردی هه‌یه‌ . بۆ وێنه‌ له‌ کوردیدا ئه‌م وشانه‌ به‌م شێوه‌ پێکهاتوون: ده‌سکه‌وت، نوێخواز، ریبوار، ناسنامه و ئه‌م شێوه‌یه‌، له‌ شێوه‌ی گرتار(دارپشتن) زایاتره‌ . به‌ هۆی ئه‌وه‌وه‌، له‌ زمانی کوردیدا ژماره‌ی وشه‌ی سه‌ره‌به‌خۆ، له‌ گه‌ره‌کان زۆتره‌ . هه‌روه‌ها ده‌توانین به‌ شێوه‌ی جیگرسازی، وشه‌ی لێکدراوی زۆر پێک بێنین . به‌لام له‌ رووی بپگه‌وه‌، بپگه‌ی وشه‌کان له‌م شێوه‌دا فره‌ترین . سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش، ناتوانین هه‌موو وشه‌کان، له‌گه‌ڵ یه‌ک لێک بده‌ین و وشه‌ی نوێ دروست بکه‌ین.

۴- ئاویتار (Blending) / ئاویتارسازی؛

له‌م شێوه‌دا هه‌ر وه‌ک شێوه‌ی «لێکدان» دوو وشه‌ له‌گه‌ڵ یه‌ک پێکهاته‌یه‌ک دروست ده‌که‌ن، به‌لام به‌م جیاوازییه‌وه‌ که‌ له‌ هه‌ر دوو وشه‌که‌دا

برپگه‌یه‌ک کورت ده‌بی، بۆ وینه له ئەمریکا بەر‌ه‌م‌یک هه‌یه به ناوی gasohol که له alcohol و gasoline دروست کراوه؛ ئەم دوو وشه به شیوه‌ی «ئاویتارسازی» بوونه‌ته: gasohol. (جۆرج یول، ۱۳۸۳: ۷۹).

له فارسیدا «فوتبال‌سالن» بۆته «فووتسال». هه‌روه‌ها له کوردیدا به شیوه‌ی سروشتی به‌م شیوه‌یه کار کراوه و ده‌توانین به‌م وشه سروشتیانه ناماژه بکه‌ین. وه‌ک: مراوی(م‌ریشک+ئاوی)، جوامیر (جوان + ئەمیر)، تامه‌زۆ (تام + ئاره‌زوو)، میرزا (ئه‌میر + زاده)، پاشا (پاد + شاه)، گاسن (گا + ئاسن).

۵- کورتسازی (clipping):

له‌م شیوه‌دا برپگه‌کانی کوتایی وشه‌که، ده‌سپردینه‌وه. یان ره‌نگه برپگی یه‌که‌م یان دووه‌می وشه‌که بسپردینه‌وه.

له راستیدا کورتسازی شیوه‌یه‌کی تایبته به وشه‌سازی نییه. به‌لام له کاتی قسه‌کردن و ئا‌خاوتندا ئەم شیوه‌یه زۆتر له وشه چەند برپگه‌یه‌کاندا دیار ده‌که‌وێت. بۆ وینه وشه‌ی lab کورتکراوی laboratory، TV کورتکراوی bus، television برپگی دووه‌می autobus. ه. رادیات کورتکراوی، رادیاتۆره، له فارسیدا.

۶- چاوگی ده‌ستکرد (Artificial infinitive):

له‌م شیوه‌دا له ناو یان ئاوه‌ل‌ناو، چاوگ دروست ده‌کری. ئەم شیوه‌یه، بۆ وشه‌سازی زانستی، یه‌کیک له سه‌رکه‌وتووترین و به‌هێزترین شیوه‌کانی وشه‌سازی سه‌رده‌مه. ئەم شیوه‌یه هه‌ر له میژوه له نیۆ زمانی کوردیدا به شیوه‌ی سروشتی بره‌وی بووه. به‌لام ئەدیانی سه‌له‌فی له به‌ر ئەوه‌ی ئەم شیوه‌یه به‌پێچه‌وانه‌ی یاسای رێزمان کاری کردووه به‌ دلایان نه‌بووه و هه‌ر

به‌م بۆنه‌وه پێیان گوتوو «مصدرجعی» (چاوگی نارپاست) منیش له به‌ر ئه‌وه ئه‌م پرۆسه، به‌جه‌علی (نارپاست) نازانم به‌لکوه به‌یاسایه‌کی پێشکه‌وتووی ده‌ناسم به‌ «چاوگی ده‌ستکرد» ناوگیرم (ناوزه‌د) کردوو. (رحیمی، کامران، دستور جامع زبان کردی جنوبی، چاپ نه‌کراو).

ئهم شیوه‌یه که تا راده‌یه‌ک به‌ شیوه‌ی پاش‌سازی (backformation) له زمانه ئه‌ورووپاییه‌کاندا نزیکه، زۆر کاربردی هه‌یه. بۆ وینه له زمانی ئینگلیزیدا له ناوی «television» کاری «televise» و هه‌روه‌ها له فه‌ره‌نسیدا کاری «teviser» دروست بوونه. له عه‌ره‌بیشدا ده‌بیژن تلفز، یتلفز ... له زمانی کوردیش له ناویان ئاوه‌لئاو ئه‌مانه دروست بوونه بۆ وینه:

له کوردی سه‌روودا (کرمانجی) له «خه‌بات» و «حه‌ل»، کاره‌کانی ده‌بته‌ن، ده‌له‌ی. له کوردی ناوه‌پاستدا (سوێرانی) له «کورد» و «خولق»، کاره‌کانی کورداندن، خولقاندن. له کوردی خواروودا له «خه‌له‌ت» (← غلط ← هه‌له) و «پرخه»، کاره‌کانی خه‌له‌تانه (فریودان، خه‌ریککردن)، پرخانن (پرخه‌کردن) دروست بوونه.

۷- گرتاری سیفر (Zero derivation):

له‌م شیوه‌دا وشه‌ تووشی هه‌یچ گۆرانییک نابێت به‌لکوه ته‌نیا ده‌وری رێزمانی وشه له رسته‌دا ده‌گۆردرێ. به‌م هۆیه‌وه به‌ شیوه‌ی «گۆرپانکاری ده‌وری» ش، ده‌توانین بیناسین بۆ وینه: «زانست» و «خواست» له بنه‌رپه‌تا ره‌گی کاری رابردوون له چاوگی «زانستن» و «خواستن»، که له شیوه‌زاری کوردی فه‌لییه‌وه وه‌رگیراون و له کوردی سوێرانیدا بوونه‌ته «ناو» و مانای عیلم و داخوازیان هه‌یه. بۆ روون بوونه‌وه‌ی مه‌به‌ست بپوانه ئه‌م دوو رسته‌ی خواره‌وه:

کوردی فهیلی: براكه‌م زانست چه بویه ئمجا خواست بچوو ... (واتا: براكه‌م زانی چی بووه جا ویستی بچیت ...) له‌م رسته‌دا «زانست» و «خواست» کارن، به‌لام هه‌ر ئەم وشانه له کوردی سۆرانیدا بوونه‌ته ناو و ئاوه‌لناو، بۆ وینه:

«خواستی کۆپی زانستی، فێرکاری گشتی زمانی کوردییه ...»

۸ = سه‌روشه‌کان (acronyms) / سه‌روشه‌سازی:

له‌م شیوه‌دا پیتی یه‌که‌می چه‌ند وشه‌ پیکه‌وه، وشه‌ی تازه‌ دروست ده‌که‌ن. ئەم شیوه‌ بۆ ئەو زاراوانه‌ی وا له‌ چه‌ندین وشه‌ پیکهاتوونه‌ کاربدری هه‌یه. بۆ وینه: «رادار» که له‌ پیتی یه‌که‌می ئەم وشانه «radio detecting and ranging» پیکهاتوه.

له‌ کوردیدا که‌متر له‌ نیوسه‌ده‌یه ئەم شیوه‌یه‌ باوه. به‌لام زۆرتتر کاربدری بۆ کورتکردنی نیوی پارته‌کانه‌ وه‌کوو: ژ.ک / ی.ن.ک / پ.د.ک / پ.ک.ک و

...

ئەم شیوه‌یه، شیوه‌یه‌کی ناگایانه‌یه، که زۆرتتر کۆپه‌ زانستیه‌کان به‌ کاری ده‌هینن. به‌لام به‌ لای منه‌وه، رینووسی کوردی به‌ ئەلفوبی‌ی عه‌ره‌بی بۆ چالاک کردنی ئەم شیوه‌یه‌ به‌رگریکی ته‌واوه. چونکوو ده‌رپرینی پیته‌کان، به‌شیوه‌ی جیاجیا، له‌ لاتین و کوردی وه‌ک یه‌ک نین. به‌ واتایه‌کی‌تر، وشه‌سازی به‌ شیوه‌ی سه‌روشه‌کان (acronyms)، له‌گه‌ڵ رینووسی لاتینی سازگارتیه، تا ئەو رینووسانه‌ی ئەلفوبی‌که‌یان عه‌ره‌بییه. بۆ نمونه‌ ئە‌گه‌ر بخوازین سه‌روشه‌کانی رسته‌ی «کۆپی زانستی زمانی کوردی» به‌ ئەلفوبی‌ی عه‌ره‌بی، پیتنووسی (transliteration) بکه‌ین، وا ده‌بێ: «ک. ز. ک.»

ده‌رېرېنېيشی وايه: « کاف.زئ.کاف». له کاتيکدا نووسين و ده‌رېرېني لاتينه‌که‌ی وايه: «K. Z. K» ← «که‌ی.زد.که‌ی» که ئاسانتر و خوښ‌ئاوازتره.

۹- به راورد (Analogy):

له م شپوه‌دا وشه‌یک به‌پټی به‌راورد (قياس) له‌گه‌ل رواله‌تی پټکه‌انتي وشه‌یکه‌تر، دروست ده‌گرټ، بټی نه‌وه‌ی ياسا رژمانيه‌کان ره‌چاو بکړين. بټی وینه وشه‌ی «سه‌رما»، به به‌راورد له‌گه‌ل وشه‌ی «گه‌رما» دروست بووه. له کاتيکدا ره‌گه‌زی وشه‌که «سه‌رد»ه، نه‌ک سه‌رم+ا.

ه‌روه‌ها، له‌م دوايينه‌دا وشه‌ی «دژوا»، به به‌راورد له‌گه‌ل وشه‌ی «جياواز» دروست کراوه، بټی نه‌وه که وشه‌ساز، کارکردی پاشگری «واز» له به‌رچاو بکړيت.

۱۰- گرتار/داړشتن (derivation):

له م شپوه‌دا وشه له‌گه‌ل گره‌کانی زمان(پاشگر، پيشگر و نيوگر) وشه‌ی تازه دروست ده‌که‌ن. بټی وینه: وتار، ريگا، سه‌رټک، کومار، نووسه‌ر، بيسه‌ر، خوینه‌ر، نيشتمان، روانگه و ... نه‌م شپوه‌يه له به‌ر چندين هټ، له ه‌موو شپوه‌کانی وشه‌سازی باشتر و شياوتره که بریتين له:

۱- له رووی برپگه‌وه له ه‌موو شپوه‌کانی وشه‌سازی، کورتتره.

۲- له م شپوه‌دا به‌شپک له زمان، وه‌ک «گر»ه‌کان که بټی مانان، چالاک ده‌بنه‌وه و وانا ده‌به‌خشن.

۳- ره‌گی وشه له وشه گيراوه‌کاندا هر‌يه‌که، بټی له کاتي فيريوونی نه‌م چه‌شنه وشانه‌دا، ته‌نيا پټويسته واتای ره‌گه‌که‌ی بزانيڼ. بټی وینه: ه‌موو نه‌م وشانه‌ی خواره‌وه له وشه‌ی «زان»ه‌وه، وه‌رگيراون: زانا، زانايی، زانياری، زانستگا، زانکو، زانست، زانستی، زانستيانه، نه‌زان و ...

۴- نه‌گه‌ری وشه‌سازی نه‌م شیوه له هم‌مووی شیوه‌کانی‌تری وشه‌سازی زیاتره.

۵- شیوه‌ی گرتار په‌کک له تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی زمانه‌ناریاییه‌کانه، وه‌ک: کوردی، فارسی، نه‌لمانی، ئینگلیزی، ... نه‌م تایبه‌تمه‌ندیه‌ نه‌و ده‌سته زمانه، له زمانه‌کانی‌تروه‌ک زمانی سامی، عبری، عه‌ره‌بی، (زمانانی سامی)، تورکی، مه‌غوولی و چینی و ... جیا ده‌کاته‌وه.

۱۱- فره‌مانایی (semantic widening)؛

له‌م شیوه‌دا هه‌ولده‌دریټ مانای وشه‌ فراوان بکړیټ. هه‌ر بویه تیده‌کۆشری مانایه‌کی نوی و نزیک، بدریټه پال مانای سه‌ره‌کی وشه‌که. به واتایه‌کی تر نه‌م شیوه‌ جوړیک په‌ره‌پیدانی واتاییه. (پروانه به‌شی زمان و زه‌مانی نه‌م کتبه‌ خالی «۳»).

له‌ کوردیدا هه‌ر وه‌ک فارسی و ئینگلیزی فره‌تر له نیو سه‌ده‌یه نه‌م شیوه‌یه بۆ وشه‌سازی به‌کار هیټراوه بۆ ویټه: وشه‌ی «ده‌نگ» له بڼه‌په‌تدا به‌ مانای «سه‌دایه»، به‌لام ئیستا هاوتایه‌که بۆ «phoneme» له زانستی زمانناسی و هه‌روه‌ها هاوتایه‌کیشه بۆ وشه‌ی «vote» له‌سیاسه‌تدا.

یان وشه‌ی «زاراوه» که له بڼه‌په‌تدا له «زار» به‌ مانای «ده‌م» وه‌رگراوه و (ه‌زار، ۱۳۷۵، ۳۵۲) ئیستاش له به‌رامبه‌ری «dialect» و «idiom» به‌کار ده‌هینریټ.

کوردیه‌کان به‌ هوی شیوه‌زاری زۆر و جوگرافیای به‌رین و به‌ربلاو، ئایینی فره‌ و جوړاو‌جوړ وه‌کوو: ئیسلام (سونه و شیعیه) یارسان، ئیزه‌دی، عه‌له‌وی و فیرقه و ته‌ریقه‌ته‌ عیرفانییه‌کان ... که‌لیک تواناییان هه‌یه له‌م بواره‌دا که ده‌توانین، وه‌گه‌ریان بڅه‌ین. هه‌لبه‌ت له بیرمان نه‌چیت بۆ که‌لک وه‌رگرتن

له‌م شیوازه‌دا ده‌بی راده و ئاستی لۆژیکی نه‌به‌زینین و له بیرمان بیټ زانستیتیر و شیواتر وایه هەر وشه‌یه‌ک هه‌لگری یه‌ک واتا بیټ.

۱۲- که‌لک وه‌رگرتن له زمانه‌ کۆنه‌کان؛

ئهمه‌ش له کاتی پێیوستدا، بۆ خۆی شیوه‌یه‌که له شیوه‌کانی وشه‌سازی. پێیوست به‌ وتنه‌ که زمانه‌ به‌هێزه‌کانی جیهان وه‌کوو ئه‌لمانی، ئینگلیزی، فه‌رهنسی دوا‌ی رینسانس زۆر له وشه‌ی یونانی کۆن و لاتین که‌لکیان وه‌رگرتوه‌. بۆ وینه‌: ئۆرگان له organon، ئاکادیمی له akademeia، پان له pantos، جوگرافیا له jedgrafiya یونانی، هه‌روه‌ها ئانتیک له entiqus، ئه‌کواریوم له aquarium لاتینی و ... وه‌رگه‌راوه‌.

ئیمه‌ش ده‌توانین له زمانه‌ کۆنه‌ ئیترانییه‌کان وه‌کوو ئه‌وستایی و پاله‌وی - که میراتی هه‌موو‌گه‌لانی ئیترانییه - که‌لک وه‌ریگرین. به‌لام پێیوسته‌ ئه‌م مه‌رجانه ره‌چاو بکړین:

۱- له کاتی‌دا له‌م شیوه‌ که‌لک وه‌ریگرین که هیچ شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کانی تری وشه‌سازی - که ئاماژه‌مان پێکرد - و ته‌نانه‌ت شیوه‌زاره‌ کوردییه‌کان، نه‌توانن یارمه‌تیده‌ر بن.

۲- زیاتر بۆ هاوتاسازی و به‌رابه‌ر دانانی زاراوه‌ زانستییه‌کان له‌م شیوه‌ که‌لک وه‌ریگرین.

۳- وشه‌یه‌ک هه‌لبژێرن که ده‌رپینی سه‌خت نه‌بی و له‌گه‌ڵ ده‌نگ و لاختی بپه‌گی زمانی ئه‌مپۆی کوردی هاوساز بیټ.

ئاکادیمی ئیترانیش هەر له‌میژه‌ ئه‌م شیوه‌یان به‌کار هێناوه‌. بۆ وینه‌: له ئه‌ویستایی: ته‌را+به‌ری بۆ transportation، په‌ردیزه‌ بۆ campus، واکه‌ بۆ vowel، واج بۆ phoneme و ... یان وه‌رگرتوه‌.

ههروههها ئەم وشانه له پالەویییهوه وهه رگیرون. بۆ وینه: نامار له amar،
ئەرز له arz، ئوستان له esatan، پههستار له parastar، وهزیر له vičir،
پزشک له bačačk، رایانه له چاوگی رایاندهن بۆ کامپیوتر، ویراستار له
چاوگی ویراستهن بۆ editor.

ههلبهت زوانه وانانی کوردیش تیکۆشاون له پالەوی کهلک وهه رگیرن بۆ
وینه: بنیات له bun - dāt، دژ له duš، ئەندام له handam، پپهست له
pehrest، شارستان، ئەنجومهن و... یان له زمانی پالەویییهوه وهه رگرتوه.
بهلام به هۆی نه بوونی روانگی تیۆریک وههروهه هاوپه پپه بوون له گه ل
ئو که سانهی ئیژن فارسی دهه ری درێژهی پالەویییه، ئەم شپوهیه که وتوه ته
په راویزه وه و له لایهن وهه رگیپان و نووسهران و کۆپه زانستییه کانه وه به
شپوهیه کی شیاو و بهه رفه سوودی لپوه رنه گپراه، که لپره دا دواي
ئاوردانه وه و روونکردنه وهی کپشه که، تپده کۆشم به شیکاری چه ند
به لگه یه کی نوئ که تازه بلآو بوونه ته وه تا راده یه ک سه رچاوه و دایکی
زمانی کوردی بهه له ئیسلام روون بکه مه وه، تا ئیمهش به دلنیا ییه وه بۆ
پاشه پوژ له گه نجینه کۆنه کانی زمانی خۆمان که لک وهه رگیرن.

مادی ناوه پراست شیوه زاری کی نه ناسراو

سی هزار سال له مه و بهر، زمانی ناویستایی زمانی ئایینی ئیرانییه کان بووه، نزیک به و سه رده مه، زمانی مادی و پارسی کونیش بره ویان هه بووه. هر چند زۆریه ی رۆژه لاتناسان وه کوو: دارمستر، نولدکه، مینورسکی و ... واپیر ده که نه وه که کوردی و مادی هر یه کن به لام به هوی نه وه که تا ئیستا له زمانی مادی بیجگه له چند وشه، هیچ ده قنیک نه دۆزراوه ته وه، لۆژیکیترو زانستیترو نه وه یه له م باسه واز بینین و روون بوونه وه ی کیشه که به داهاتوو بسپیرین.

زۆریه ی نووسه رانی ئیرانی ده نووسن زمانی فارسی سی قوناخی هه بووه که بریتین له: پارسی کۆن، پارسی ناوه پراست یان پاله وی، فارسی نوئی یان ده ری. به واتایه کی تر نه م بیرۆکه یه، زۆریه ی زمانه کۆنه ئیرانییه کانی به مولکی زمانی فارسی زانیوه، له کاتیکدا ئیستا به هوی خویندنه وه ی به لگه میژووییه کان و زمانناسی نوپوه، روون بووه ته وه که فارسی ده ری نه ته نیا بهر له ئیسلامیش بره وی هه بووه به لکوو دریژه ی پاله وی نییه و هه روه ها زمانی پاله وی دوا ی روخانی ده سه لاتی ساسانییه کان و هاتنی ئیسلام بۆ ئیران (۲۱هه تاوی) به تیکرپایی تیگ نه چوووه و زمانی ناخافتنی خه لک له ناوه پراست و رۆژئاوای ئیران بووه (جهانبخش، ۱۳۸۲، ۷۵-۷۴).

«د.زه‌بیحوّللا سه‌فا» له‌م باره‌وه‌وه ده‌نوسن: «زمانی ناخافتنی خه‌لکی ناوچه‌کانی روژئاوا و باکووری ئیران له‌سه‌ده‌ی یه‌که‌می ئیسلامیدا، پال‌ه‌وی یان شیوه‌زاری نزیک به‌و زمانه‌ بووه ...» (صفا، ذبیح‌الله، سپری در تاریخ و زیان‌ها و ادب ایرانی، ۱۳۸۳: ۷۵).

ه‌روه‌ها دوکتۆر ناتل خانله‌ری ده‌بیژن: «دوای ئیسلام، شیوه‌زاری پال‌ه‌وی یان فال‌ه‌وی (فه‌هلوی) به‌و زمان و شیوه‌زارانه ده‌گوترا که له‌گه‌ل زمانی ره‌سمی و نه‌ده‌بی فارسی ده‌ری جیاوازیان هه‌بووه و له‌ ناوه‌پاست و روژئاوای ئیران بره‌ویان هه‌بووه» (خانلری، ۱۳۶۹: ۲۰۶ - ۲۰۵).

«ابن‌الندیم» له‌ کتیبی «الفهرست» دا ده‌نوسن: «عبدالله ابن مقفع» گوتوویه‌تی: «زمانه‌ کۆنه ئیرانییه‌کان بریتین له‌: فال‌ه‌وی، ده‌ری، فارسی، خوزی، سوریانی» (الفهرست، چاپ مصر، (؟) ۱۹)، هه‌روه‌ها «یاقوتی حه‌مه‌وی» له‌ کتیبی «معجم‌البلدان» به‌ گویره‌ی وته‌ی حه‌مه‌زه ئیسه‌فه‌هانی له‌ کتیبی «التنبه» ئه‌م بۆچوونه دووپات ده‌کاته‌وه. (معجم‌البلدان، چاپ مصر، (؟)، ج ۶: ۴۰۶-۴۰۷) (دکتر صفا، ۱۳۸۳: ۷۷).

که‌چی له‌ هه‌موو کتیبی قوتابخانه و زانستگاکاندا ده‌نوسری فارسی ده‌ری درێژه‌ی پال‌ه‌وییه‌ (؟). له‌ کاتی‌کدا ئه‌م به‌لگانه، روونی ده‌که‌نه‌وه که فارسی و پال‌ه‌وی وه‌کوو دوو زمانی ئیرانی به‌ر له‌ ئیسلام، دوو زمانی جیاواز بوونه. پرسیار ئه‌مه‌یه فارسی ده‌ری چۆن ده‌توانی هاوکات، جیاواز و درێژه‌ی پال‌ه‌وی بیته‌؟

له‌ هه‌موو گرنگتر، پال‌ه‌وی دوای هاتنی ئیسلام - هه‌ر وه‌ک ناماژه‌ کرا - تیک نه‌چووه به‌لکوو له‌ روژئاوای ئیران قسه‌ی پیکراوه، به‌ شیوه‌یه‌ک که زانای به‌ناویانگ «ده‌خدا» ده‌بیژن: تا سه‌ده‌ی شه‌شه‌م به‌م زمانه، نووسراوه

هه یه. (دمخدا، ١٣٧٣: ٥٠٠٩٣). ههروه ها «شه مسی قه یسی رازی» له سه ده ی حوته می گۆچیدا ده نووسی: «به یته فاله و بیه کان له لای خه لکی عیراقی عه جه م [واتا: قرمیسین (= کرماشان)، هه مه دان، ره ی و ئیسفه مان؛ بپوانه لوغه تنامه ی دمخدا ١٣٨٣] لای خوینده وار و نه خوینده وار بپه وی هه بووه». هه ره ئه و نووسه ره له جینگه یه کی تر دا، پاله وی و ئه ورامی به یه ک زانیوه.

«خۆشترین کیش، فه هله و یاته. که هه واکه ی به ئه ورامنان ده خوینن ...

لحن اورامن و بیت به لوی زخمه رود و سماع خسروی»

(شمس قیس رازی، ١٣٧٣: ١١٢).

ئایه توللا «مه ردوخ» یش وا بیر ده کاته وه و ده نووسی: «له نیوان شیوه زاره کوردییه کاندایه که م لوی، دووه که له پوی، سێیه م گۆرانی به زمانی پاله وی و شاره پاله وییه کان نزیکن (مه ردوخ، ١٣٧٩: ٥٧).

له م دواییه دا زمانناسیک، ١٤٥٠ وشه ی پاله وی ساسانی له گه ل کوردی به دره یی - که بنزاریکه له کوردی فه یلی - به راورد کردوه، پاشان به و ئه نجامه گه یشتوه که ئه م دوو زاراوه له بواری وشه دا ٧١% به یه ک نزیکن (د. که ریمی، کوردی ئیلامی، ١٣٨٠: ٢٨٩). پتویست به وتنه، جه ماوه ری بیست هه زار که سی به دره یی سه ر به پارێزگای ئیلام، ریزه یه کی ٦% له نفوس و هه شیمه تی هه موو کوردان پیکدینن. ئه گه ر له لیکۆلینه وه یه کی مه یدانیدا زمانی پاله وی له گه ل هه موو زاراوه کوردییه کان به راورد بکریت بیگومان ئه نجامه که ی له مه که هه یه، فره تر ده بیئت.

به لام ئیسته ئه م پرسیاره دیته ئاراوه. که مه به سستی میژوونوسانی سه رده می ئیسلامی، له رۆژئاوای ئیتران کوینه بووه؟ ههروه ها شاره پاله وییه کان (فه هله) کامانه ن؟

«شپروویه ئیبنی شه‌ه‌دار» حه‌وت شاری به پاله‌وی زانییوه که بریتین له: «همه‌دان، ماسه‌بزان [نیلام به‌شیک بووه له ماسه‌بزان]، قوم، ماه‌به‌سه‌ر [نه‌هاوه‌ند: ناوی شاریکه له همه‌دان]، سه‌یمه‌ره [ده‌ره‌شه‌هر: ناوی شاریکه له پارێزگای نیلامی نیستا]، ماه‌کوفه [دینه‌وه‌ر] و کرماشان. هه‌روه‌ها ئه‌م نووسه‌ره ئه‌م شارانه وه‌ک: «ره‌ی، ئیسفه‌هان، کومش، ته‌به‌رستان، خوراسان، سه‌گه‌ستان، کرمان، قه‌زوین، ده‌یله‌م، تاله‌قان» به شاری پاله‌وی نه‌زانییوه (دمخدا، ۱۳۷۳: ۵۰۰۹۳).

«ئیبنی فه‌قیه‌ی همه‌دانی» نووسه‌ری کتیبی «البلدان» له سه‌ده‌ی سێهه‌می کۆچیدا هه‌ر ئه‌م شارانه بێ که‌می و‌کورتی، به پاله‌وی‌نشین له قه‌له‌م ده‌دات. هه‌روه‌ها نووسه‌ری «قاموس الاعلام ترکی» راسته‌وخۆ ده‌نووسێ: «زمانی پاله‌وی له کوردستان و عێراقی سه‌ر به ئێران [مه‌به‌ست کوردستانی عێراقه] قسه‌ی پێده‌که‌ن (دمخدا، ۱۳۷۳: ۵۰۰۹۴).

ئێستاش هه‌مووی ئه‌م شارانه جیا له قوم و همه‌دان، کوردنشین و به‌شپوه‌زاری کوردی خواروو قسه‌ ده‌که‌ن. هه‌ر بۆیه ره‌نگه وشه‌ی فه‌یلی گۆر‌دراوی وشه‌ی پاله‌وی بێت، چونکوو پرۆسه‌ی واچی (phonemic process) ئه‌مه ده‌چه‌سپێنێ:

پاله‌وی ← فاله‌وی ← فه‌یلی

پێویست به‌ وتنه‌ که ده‌نگی /p/ زۆر‌جار ده‌بێته ده‌نگی /f/ بۆ وێنه:

پارسی ← فارسی،

پێرست ← فهرست

هه‌روه‌ها ده‌نگی /a/ له ناوه‌پراستی وشه‌ له کوردی سۆرانیدا ده‌بێته

ده‌نگی /ye/ له کوردی خواروودا بۆ وێنه:

كانى ← كىەنى / پان ← پىەن / مارە ← مەيرە / نازانم ← نەيزانم...
 بەلام باسپىك، كە لە ھەموو ئەو باسانە گرنگترە، باسى لقيكى نامۆ و
 نەناسراوى زمانى پالەويە كە تا ئىستا ئاماژەى پىنەكراوھ. پىويست بە وتنە
 كە ھەر لەمىژە زمانى پالەوي بە دوو لق دابەش كراون كە ئەم دوو لقە
 برىتىن لە: پالەوي باكورى يان پارتى (دەقە مانەوييەكان «تورفانى») و
 لقى پالەوي باشورى يان پارسى (بەردەنووسەكانى سەردەمى ساسانى).
 ئەم دابەشكردنە راستە، چونكو ئەم زاراوانە، زمانى رەسمى بوونە. بەلام
 لقيكىتر لە زمانى پالەوي واتە «پالەوي رۆژئاوايى» لە مادستان بپەوي
 ھەبووھ. ھەر لەبەر ئەوھى رەنگە ئەم زمانە درىژەى مادى كۆن بىت.
 مېژوونووسانى سەردەمى ئىسلامىش بەردەوام بەم شىپوھزارە كە لەگەل
 پارتى و پارسى جياواز بووھ وتوويانە فالەوي.

رۆژھەلاتناسانى بەناوبانگى ئەم سەردەمەش وەك: ئىشتالكبرگ، وىكتۆر
 رۆزن، لسچىنسكى و ھەر ھەمانناسى گەرەى ئىرانى پروفىسۆر ئىحسانى
 يارشاتر (دانەرى زانستنامەى مەزنى ئىرانىكا لە كانەدا)، زاراوھى «مادىي
 ناوھپاستى» بۆ ئەم شىپوھزارانە ھەلبىژاردووھ و دوكتۆر «ئەزكايى»ش كە
 دوای سى سال لەسەر شىپوھزارە جۆراوجۆرەكانى رۆژئاواي ئىران و ھەر ھە
 ساخكردنەوھى ھۆنراوھەكانى باباتاھىر، لىكۆلئىنەوھى كردووھ، لەم بارەوھ
 دەنووسى: «پالەوي رۆژئاوايى، گۆپدراوى زمانى مادىيە. ئەم ناولىتانە بە
 ھۆى جوگرافىاي زمانى [بىلاويون لە مادستان] لۆژىكىيە. سەرەپراي ئەوھ
 ئەم زاراوھ پىشنىيارىيە [= مادى ناوھپاست] ستەمىكە بە ھۆى ژىردەستە
 بوون يان نامۆبوونى زمانەكە لىپىكراوھ» (ازكايى، ۱۳۷۵: ۱۶۷).

خه سارناسی وشه سازی کوردی

هامیلتون ده‌لی: «وشه‌کان قه‌لای بیر و هزرن، چونکوو دژی فه‌رامۆش‌کردن و بیرچوونه‌وه‌ن».

کورد وه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کی خاوه‌ن زمان و نه‌زموون هه‌ر چه‌ند به‌ ئاسته‌م و ورده‌ورده‌ چۆته‌ نیو‌ بازنه‌ی شارستانییه‌تی مؤدیرنه‌وه‌ به‌لام‌ ته‌نیا به‌ زانستی چه‌ند لایه‌ن و راپه‌پینی زمانی ده‌توانیته‌ له‌م‌ گیژاوه‌ رزگاری بیته‌. بی‌گومان هه‌ر بوونه‌وه‌ریک ته‌نیا له‌ ریگه‌ی «زاوژی» وه‌ ده‌توانی نه‌سل و ره‌گه‌زی خۆی له‌ فه‌وتان رزگار بکات. زمانیش وه‌کوو هه‌ر بوونه‌وه‌ریک ته‌نیا له‌ ریگه‌ی وشه‌سازییه‌وه‌ ده‌توانی خۆی بپاریزیته‌ و خۆی دریژ بکاته‌وه‌. له‌م‌ سه‌رده‌مه‌دا نه‌گه‌ر هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک به‌ شیوه‌ی زانستیانه‌ و چالاکانه‌ له‌سه‌ر زمان به‌تایبه‌ت له‌ بواری وشه‌سازیدا کار نه‌کات ره‌نگه‌ له‌ داها‌توودا زمانه‌که‌ی نه‌زۆک بکه‌ویته‌وه‌ و ورده‌ورده‌ پرۆسه‌ی نه‌مان و فه‌وتانی ده‌ست پێ‌بکات، نه‌م‌ مه‌ترسییه‌ تایبه‌تتره‌ بۆ نه‌ته‌وانه‌ی بی‌سنوور و بی‌ده‌سه‌لاتی سیاسیی و هه‌روه‌ها خاوه‌ن په‌روه‌رده‌ و فی‌رکاری گشتی نین و له‌گه‌ل گه‌لانی‌تردا تێکه‌لن.

لای ئیمه‌ پرۆژه‌ی وشه‌سازی به‌رده‌وام رووبه‌پووی سن‌گرفت بووه‌ته‌وه‌. یه‌که‌م: نه‌بوونی به‌رنامه‌ و پلانیکی تایبه‌ت له‌م‌ زه‌مینه‌دا و دووه‌م:

ناماده‌بوونی روانگه‌یه‌کی سه‌له‌فیانه بۆ زمان که دژ به وشه‌سازی ده‌وه‌ستن. سییه‌م: ئه‌و بۆ‌چوونه‌یه که ئیژئی شیاوترین شیوه که لک‌وه‌گرتن و به‌کاره‌یانی خودی وشه بیانیه‌کانه. له راستیدا ئه‌و که‌سانه‌ی دژ به وشه‌سازین و وشه‌سازی به کاریکی پیویست نازانن، بڼ‌گومان تا راده‌یه‌کی زۆر ناگایان له واقعیعی زمانی کوردی نییه و خۆیان و زمانه‌که‌یان داوه‌ته پال دروشمیکی ره‌سه‌نایه‌تی‌خو‌ازانه.

ئیمه وه‌ک کورد له چوار ولاتدا ده‌ژین و زمانه‌که‌مان له‌گه‌ل سئی زمانی فارسی و تورکی و عه‌ره‌بی له ئالشتدایه و به‌رده‌وام وشه و ده‌سته‌وشه‌ی ئه‌و زمانانه ده‌که‌و‌یته سه‌ر زاری ناخپوه‌رانی زمانی کوردی و ئه‌گه‌ر بپریار بیت، ئیمه ئه‌مه وه‌ک دۆخیکی ئاسایی چاو لیبکه‌ین و له زمانی نووسینیشدا ئه‌م دۆخه بچه‌سپن، ماوه‌یه‌کی زۆری پئی ناچئ بۆ فیژیوونی زمانی کوردی ناچار ده‌بین ئه‌و سئی زمانه‌ی تریش فیژیین و له واقیعدا، دۆپاندنی ره‌سه‌نایه‌تی زمانه‌که‌شی لئ ده‌که‌و‌یته‌وه.

هه‌لبه‌ت پیویسته رووناکبیران و نووسه‌ران سه‌رنج بۆ ئه‌م خاله‌ گرنکه رابکیشن ئه‌گه‌ر ئه‌م کۆمه‌له وشه نوئ و سازکراوانه که ئیستا هه‌مانه نه‌بوايه، زمانی کوردی ئیستا له‌م ئاسته‌دا نه‌ده‌بوو، به‌لکوه له دۆخیکی دواکه‌وتوانه‌دا ده‌ماوه و وه‌ک رابردوو ته‌نیا زمانی شیعر و گۆرانی ده‌بوو. به‌کورتی پرۆژه‌ی وشه‌سازی لای ئیمه‌ی کورد که‌متر له نیو سه‌ده‌یه ده‌ستی پیکردوو و ده‌بئ وه‌کووه‌ر بزووتنه‌وه‌یه‌ک، به‌جیدی بخویندریته‌وه و خه‌ساره‌کانی بناسریت و لایه‌نه باش و خراپه‌کانی ده‌ستنیشان بکریت تا له داها‌توودا به شیوه‌یه‌کی باشتر و پسپۆرانه‌تر ئه‌م جمشته ریبه‌رایه‌تی بکریت.

۱- ناسیۆنالیزم و فرەوشە سازی؛

وشەسازی و ھاوتاسازی بە ئامانجی گەیشتن بە زمانیکی پەتی و رەسەن لە کوردی نووساریدا زۆر بەرچاوە تا رادەیک ئەگەر چەند دێرێکی کتێب یان رۆژنامەیکە ئێم چەند سالە دواییە هەلسەنگینیت تێدەگەیی دەقەکان زیاتر لە ۹۰% بە کوردی پەتی نووسراون. بێگومان بیری پەتی نووسین رەنگدانەوی روانگەیی ناسیۆنالیستیە بۆ زمان. رۆشنیری کورد تیکۆشاوە تا بە پیکهتانی زمانیکی رەسەن، سنووری بۆ خۆی دیاری بکات، پاشان بۆ ئەوی سنووری ولاتەکی پتەوتر و بەرچاوتر بکاتەوێ زمانەکی پەتیتەر و کوردیتەر کردووە، لە کاتیکدا ئەوەندە پێویست نییە زمانیک پەتی بکێتەوێ. ئیستا لە جیهاندا هیچ زمانیکی زیندوو نابینن کە ۱۰۰% وشەکانی پەتی بن. هەلبەت رەنگە تەنیا زمانی خێلە دواکەوتووێکانی ئامازۆن و ئەفریقا و ... بە هۆی نەبوونی دانوستان و پێوەندی لەگەڵ جیهانی دەرەو، بەو مانایە رەسەنایەتیان پاراستییت(؟).

بۆ نمونە زمانناسان لە لیکۆلینەوێکدا بەو ئەنجامە گەیشتون لە «۹۹۰۳» وشەیی رۆمانی، «۳۵۶۶» وشەییانین (د. احمدی گیوی، ۱۳۷۲: ۱۲). یان زمانی فارسی بەو دەستەلآت و میژووێ کۆنەو، پڕە لە وشەیی عەرەبی و مەغولی و تورکی و ئینگلیزی و فەرەنسی و کوردی و تەبەری و مازەندەرانی و سوغدی و ... لەم بارەوێ مامۆستا «بەهار» لە کتێبی «سبکشناسی» دا دەنوسێ: «لە سەدەکانی شەشەم، حەوتەم و هەشتەمدا پەخشانی فارسی ۸۰% عەرەبیە ...» (بهار، ۱۳۴۹: ۱۲۱). هەر ئیستاش هەر دەقیکی فارسی لیکبدریتهوێ نزیك بە شەست لە سەدی تەنیا عەرەبیە ...

که‌چی له جیهاندا، فارسی وهک زمان ناسراوه و له هه‌موو بواریگدا توانایی و ئاماده‌بوونیکی ته‌واوی هه‌یه.

پێویست به وتنه‌بیری په‌تی نووسین له فارسیدا که له سه‌رده‌می ره‌زاخانه‌وه ده‌ستی پێگه‌ربوو ئیستا به‌هایه‌کی وای نه‌ماوه.

ئه‌لبه‌ت روانگه‌ی ناسیۆنالیستی بۆ زمانی کوردی لایه‌نی باشیشی هه‌بووه که لیڤه‌دا به‌کورتی ئاماژه‌ی پێده‌که‌ین:

A: زمانی کوردی بۆته‌ زمانی نووسین و رۆژنامه‌گری و سیاسه‌ت و وه‌رگێرپان و ...

B: هه‌زاران وشه‌ی نوێ و شیاو و ریکو پێک هاتوونه‌ته‌ نیۆ زمانی کوردییه‌وه و بوونه‌ته‌ مایه‌ی بووژانه‌وه‌ی زمانی کوردی.

C: ده‌رفه‌تیکی بۆ زمانی کوردی ره‌خساندووه، ئه‌گه‌ر و توانا‌کانی خۆی بنوێنێ.

D: پرۆژه‌ی وشه‌سازی زمانی کوردی له نه‌زۆکایه‌تی ده‌ریاز کردووه.

E: ره‌سه‌نایه‌تی زمانی نووسین تا راده‌یه‌ک له سه‌ر زمانی ئاخاوتنی خه‌لک شوینی داناوه.

به‌لام لایه‌نی خراپی ئه‌م روانگه‌یه‌ بۆ زمان ئه‌مه‌یه‌ که زمانی کوردی به‌ هۆی نه‌بوونی هاوکیشی له نیوان فیترکاری گشتی و فره‌وشه‌سازیدا بۆته‌ زمانیکی ده‌ستکرد و تا راده‌یه‌ک پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ خه‌لک دۆپاندووه. بۆ قه‌ره‌بووکردنه‌وه‌ی ئه‌م که‌لینه‌ له کوردستانی ئێران زۆریه‌ی حه‌وته‌نامه‌کان، گۆڤاره‌کان، وه‌رژنامه‌کان جیا له «سروه» به‌شیک له وتاره‌کانیان بۆ زمانی فارسی ته‌رخان کردووه. پێویسته‌ بیژین ئه‌م کاره‌ به‌ شیوه‌یه‌کی پاله‌کی نیشاندهری ئه‌مه‌یه‌، زۆریه‌ی خه‌لک له‌م زمانه‌ تێناگه‌ن و نایزانن (؟). بۆ

پاساودانی ئەم دۆخه هه ندىك ده بىژن ئەم كاره بۆ دروستكردنى پردىكه له نىوان كورد و نه ته وه كانى دىكه دا به تاييه ت فارس. به لام ئەم تىروانىنه كاتىك راسته، چاپه مەنیه كان به شیوهی رۆژنامهی سه رانسەری بن نه ك ناوچهی.

ئەم دهستكردى بوونهی زمانه تا ئاست و رادهیه كه، كه لای نووسه ران و شاعیران ئەم رسته یه بۆته باو كه «كابرا كوردی نازانى...». خودی ئەم رسته یه نیشان ده دات كه ئەم زمانه تا رادهیه ك دهستكرد، نه ك سروشتی. ئەگینا چۆن ده بێ كوردىكى خوینده وار، زمانى زگماكى خۆی نه زانى، بىگومان مه به ستنى نووسه رانى كوردیزان (؟) نه زانىنى زمانى نووسین و فامكردنى وشه داتا شراوه كانه، چونكو هەر كه سىك به شیوهی سروشتى ناگادارییه كى ته وایى هیه به سه ر هه موو به شه كانى زمانى داىكى خۆیدا وهك: ریزمان، ده رپىنى وشه، ده زگای واچى و مانایى.

رهوتى فره وشه سازی له زمانى كوردیدا گه یشتوو ته قوناخىك و بۆ وشه گه لىك هاوتاسازى كردوو كه به راستى پىویستى هاوتاسازى ئەپرای ئەو وشانه له پله ی یه كه مدا نییه و زۆر وشه و چه مكى تر هه ن ده بێ لایان لىبكریته وه. نمونه ی له م شیوه له دىكه ی زمانه ئىرانیه كان له ئىران و ئەفغانستان و تاجىكستان و پاكستان نه بىنراون بۆ وینه: كۆمار، سه رۆك، نه ته وه، گه ل، گۆقار، بنه ما، سه رچاوه، لاپه ر، ئەندا زیار، رىنوس، به ركار، كۆمه ل، هۆنراوه، ده ق، وىژه، ده نگ (vote)

ئایا هاوتای ئەو وشانه له زمانى فارسیدا نییه یان زمانه وانانى فارس به و هه موو ده سه لاته وه ناتوانن ئەپرای زۆریه ی ئەو وشانه كه سه دان ساله له سه ر زارى خه لکن واتاسازى بكن؟

ولامی ئەم پرسیارانه روونه؛ چونکوو به ورده‌سه‌رنجیک له زمانی فارسی و گه‌پرانیک له نیو قامووسه‌کاندا سه‌دان وشه ده‌بینین که ده‌توانین وهک هاوتا که‌لکیان لیوه‌ریگرین. بۆ وینه:

چنگار (له به‌رامبه‌ری سرطان)، خدو (بزاقت)، اخشیج (تناقض، عنصر)، آهنجیده (انتزاعی)، آیشنه (جاسوس)، پالوغ (مقایسه)، بیوسیدن (طمع‌داشتن)، وچر (فتوا)، وچرگر (مفتی)

بوسه و نظرت حلال باشد باری حجت دارم بر این سخن ز وچرگر

(لبیبی سه‌دهی ۴ - ۵)

به‌لام قه‌ت ئەم وشانه کاربردیان نه‌بووه چونکوو ده‌وری سه‌ره‌کی زمان پیوه‌ندی له‌گه‌ل خه‌لکه، هه‌روه‌ها گواستنه‌وه‌ی په‌یامه به یارمه‌تی وشه. ئە‌گه‌ر له بواری وشه‌سازیدا فره‌کاری (ئیفرات) بکریت پیوه‌ندی زمان له‌گه‌ل خه‌لک هه‌لده‌پچرێ و پاشان له ئە‌جامدا زمانیکی ده‌ستکرد و ره‌مزی پیک‌دیت که ته‌نیا نووسه‌ران تییده‌گه‌ن و پئی ده‌نووسن له کاتیکدا زمان بۆ تیگه‌شتنه نه‌ک بۆ تیکدان

بیگومان گرنگترین ئە‌رکی وه‌رگێران و زمانه‌وانانی کورد له هه‌نگاوی په‌که‌مدا کۆکردنه‌وه و ده‌سته‌به‌ندی وشه بیانیه‌کانه؛ پاشان هاوتاسازییه بۆ ئە‌و وشانه‌ی پرکاربردن. چونکوو پیویست نییه بۆ هه‌موو ئە‌و وشه بیانیه‌ی که له سه‌ر زاری خه‌لکن، به‌رابه‌رسیازی بکریت.

له لایه‌کی‌تره‌وه گه‌لێک وشه هه‌ن که نیونه‌ته‌وه‌یین و له هه‌موو زمانانی جیهاندا جیگه‌ربوونه و ئیتر زۆر پیویست نییه ئیمه خۆمان به هاوتاسازی ئە‌و وشانه‌وه ماندوو بکه‌ین بۆ وینه: ئوکسیژن، ئیدرۆژن، ئینێرژێ، ته‌له‌فریۆن،

تهله فون، رادیۆ، کۆنگره، گرافیک، ترافیک، سینه ما، فیلم، کراوات، پیتزا،
سالاد، سوپ و ...

ههلبهت هاوتاسازی و وشه سازی وێپرای نواندنی تواناییهکانی زمان،
زه خیره‌ی زمانیش چالاک دهکات که نه مه زۆر خاسه، به لام هه ره وهک
ئاماژه مان کرد فره کاری له م بواره دا ده بیته هۆی ئه وهی خه لکی ئاسایی و
خوێنه‌ری ئه ده بیاتی کوردی له زمانی خۆی دوور بکه ویته وه و پاشان
نووسینی دهق بچ مانا ده بیته. رووناکبیرانی کورد ده بی ئه م خاله گرنکه له
به رچاو بگرن که زمانی کوردی به تایبته له کوردستانی ئێران، هیشتا
ده رفه تی فێرکاری گشتی بۆ نه په خساوه ...

شیاوترین و لۆژیکیتترین ئیستراتیژی بۆ ئه م کیشه ئه وهیه که پرۆژه‌ی
وشه سازی هه نگاو به هه نگاو له گه ل فێرکاری گشتیدا به ره و پیش به وات یان
به شیوه یه کی تر، سه ره رای ئه وهی بۆ وشه بیانیه کان هاوتاسازی ده که یین،
خودی وشه بیانیه کان تا ماوه یه کی تایبته به کاربه ئین جا کاتی خۆی
هاوتاکانیان جیگر بکه یین. هه ره ئه و کاره که ئاکادیمی ئێران یان تورکه کانی
ئێران ده یکه ن.

ههلبهت رهنگه له م دانوستاندن و قه رزکردنی وشه دا به ریکه وت دۆخیک
سه ره له ببات که وشه بیانیه کان له ماوه یه کی دوور درێژدا له نیو
زمانه که دا به جلو به رگی تازه و مانای جیاواز و ده ربهرینی تایبته تی
کوردیه وه، ببن به وشه یه کی خۆمالی. وه کوو ئه م وشه عه ره بیانیه که له
فارسیدا مانایان گۆرپه راوه و ئیستا بوونه ته مولکی زمانی فارسی:

کورډی	فارسی - عه‌ره‌بی	عه‌ره‌بی
نه‌ته‌وه	ملت	شعب
نیشتمانی	ملی	قومی
کۆمه‌لگا	جامعه	مجتمع
دانوستان	مذاکره	مفاوضه
جه‌ماوهر	جمعیت	سکان
تۆپ-رایه‌له	شبکه	قناه

له زمانی کوردیشدا ده‌توانین به‌م وشانه‌نامه‌ه بکه‌ین که له ماوه‌یه‌کی دوور و درێژدا ره‌نگ و بۆنی کوردییان به‌خۆه گرتووه بۆ وینه:

مه‌وه‌جه (حاجت)، بوسه‌لمان (مسلمان)، هه‌له/خه‌له‌ت (غلط)، فام (فهم)، ته‌واو (تمام)، سه‌په (سفله)، یانی (یعنی)، مانا (معنا)، سوژده (سجده)، گه‌یوگرفت (هه‌ر ئه‌و گه‌یوگرفت و گرفتێ فارسیه له چاوگی «گرفتێ» که له کوردیدا چاوگی به‌رامبه‌ره‌که‌ی ده‌بێته «گرتێ»)، خزمه‌ت (خدمت)، هه‌واڵ (احوال)، باس (بحث)، زامه‌ت (زحمت)، خه‌لک (خلق)، شلوق (شلوغ)، متمانه (اطمینان) و ...

۲- جیابوونه‌وه‌ی زمانی نووسین له زمانی قسه‌کردن؛

له هه‌ر زمانێکدا چهند چه‌شنه‌ زمان (variety) وه‌ک زمانی نووسین، ئیداری، وه‌رگێپان، شیعری، وێژه و ئه‌ده‌ب، ئاخافتن و ... هه‌یه. له رابردوودا ئه‌دیبه‌ سه‌له‌فیه‌کان، زمانی ئه‌ده‌بیان به‌ بناغه‌ی هه‌موو چه‌شنه‌کانی زمان، ده‌زانی. به‌لام دوا‌ی پێشکه‌وتن و گۆپانکاری زانستیی زمانناسی، ئیستا ئه‌م بابته‌، بابته‌ی سه‌لمیندراوه که زمانی ئاخافتن، زمانی سه‌ره‌کی و بنچینه‌یه. هه‌روه‌ها زمانناسان و ره‌خنه‌کارانی گه‌وره‌ی ئه‌م سه‌رده‌مه

لەسەر ئەو جەخت دەگەن کە باشترین و شیاوترین و بەهێزترین زمان، زمانیکە کە پێوەندی لەگەڵ زمانی قسەکردنی خەلک پتەوتر و نزیکتر بێت. چونکە سەرچاوەی زمانی نووسین لە بناغەدا زمانی ئاخافتنە، هەر ئەو نەو نەو زمانی نووسین شان بە شانی زمانی قسەکردن بەرەو پێش بچیت فیزیوونی بۆ هەموو خەلک لە هەموو سەردەمیگدا ئاسانتەرە. چونکە زمانی قسەکردن بە هۆی گۆرانکاری کۆمەڵایەتی لە هەموو ئاستیگدا وەک وشە و واچ و مانا و ریزمان دەگۆردری لە کاتیگدا زمانی نووسین بە هۆی نووسین و تۆمارکردن تا رادەیهک زمانیکە نەگۆرتەر.

هەلبەت مەبەست ئەو نەو نەو نییە کە زمانی نووسین و زمانی زانستی لەگەڵ زمانی لادێنشینان و کۆچەرەکان یان زمانی کووچە و کۆلان یەکیک بێت. بەلکە مەبەست ئەو یە گۆرانکاری و بوژاندنەوی زمانی نووسین دەبێ لە سیبەری زمانی ئاخافتندا بێت؛ ئەگەرینا جیاپوونەوی زمانی نووسین لە داھاتوودا قەیرانی تێنەگە یشتن بەهێزتر دەکات. هەر ئەو کێشە کە ئیستا رووبەرەوی زمانگەلیک وەک فارسی، ئینگلیزی و فەرەنسی و عەرەبی و ... بوو تەو. بۆ وێنە خویندەوارانی ئینگلیزی بە سەختی لە زمانی چاسر و شکسپیر تێدەگەن. لە زمانی فارسیگدا ئەم کێشە یە ئامادە یە. بۆ نمونە لە کاتی رەسمی بوونی فارسی دەری لە سە دە ی چوارەمی کۆچیدا هەموو دەقەکان بە تاییبەت شیعەر لە زمانی قسەکردن نزیک بوو، هەر بۆ یە ئیستا یە کە مین کتیبی پەخشانی فارسی یانی «شانامە ی ئەبوو مەنسوری» یان «تاریخی بەلەمی» بۆ زۆر یە خەلک تەنانەت قوتابیان ی سەرە تاییش کەم تا زۆر فام دەکریت.

به‌لام له سه‌دهی شه‌شه‌مه‌وه تا په‌نجا سالی رابردوو (که ساده‌نووسین له لایه‌ن نووسه‌رانی نوی‌خ‌وازی وه‌ک، عه‌لامی، قائم‌مقام فه‌راهمانی، موحه‌مه‌دعه‌لی جه‌مال‌زاده، سادیق هه‌دایه‌ت و ... گرنگیه‌کی ئه‌وتۆی پیدرا) زمانی فارسی ده‌ری به‌وتهی «داریوش ناشووری» بۆته «زمانی ده‌ری وه‌ری» (واتا: زمانی لاژه‌لاژ). هه‌ر ئه‌م رۆشن‌بیره ده‌نووسی: «گه‌وره‌ترین گیروگرفتی په‌خشانی فارسی جیابوونه‌وه‌ی ورده‌ورده‌ی زمانی نووسینه له زمانی قسه‌کردنی خه‌لک که له ئه‌نجامدا گه‌یشتۆته ئاستیک که ئیستا ده‌توانین بیژین بوونه‌ته دوو زمانی جیا له یه‌ک. بیگومان له هه‌ر زمانیکدا ئه‌م جیابوونه‌وه تا راده‌یه‌ک سروشتیه، به‌لام له زمانی فارسیدا ئه‌مه بۆته قه‌یران. جا ئه‌م کیشه‌یه به‌باشی نیشان ده‌دات که خه‌لکی ئاسایی ئه‌گه‌ر بخوازن دیریک بنووسن، ساده‌ترین و سروشتیتیرین رسته‌کان له برده‌ستیاندایه به‌لام فه‌رامۆشی ده‌کن و له شوین رسته‌گه‌لیکی ئالۆز ده‌گه‌رین که ئه‌نجامی وه‌ها نووسینی‌ک، نووسینی‌کی قه‌ژه‌رییه.» (ناشووری ١٣٧٥: ١٤).

ئه‌م‌پۆ ساده‌نووسین به‌هۆی چاپه‌مه‌نی زۆر و فیرکاری گشتی، وه‌رگێران، رۆژنامه‌وانی، کاریگه‌ری زمانناسی و ... له زۆریه‌ی زمانه‌کانی جیهاندا گرنگی پیده‌دری تا راده‌یه‌ک که ئیستا له ده‌زگا‌کانی راگه‌یاندن وه‌کوو رادیۆ و ته‌له‌فزیۆن له جیگه‌ی هه‌واله‌کان به‌زمانی ره‌سمی، هه‌واله‌کان به‌زمانی خه‌لکی ئاسایی بلآو ده‌که‌نه‌وه. به‌لام به‌داخه‌وه له زمانی کوردیدا تا ئیستا بیر له‌م دۆخه نه‌کراوه‌ته‌وه که ره‌نگه له داها‌توودا ئه‌و کیشه‌یه - که باس‌مان کرد - ببێته یه‌کێک له گه‌وره‌ترین کیشه‌کانی زمانی کوردی.

به لای منه‌وه کورد چه‌نده توانیویه‌تی له بواری رینوسدا زانستیانه به شیویه‌کی لۆژیکی سه‌ریکه‌وی، له بواری په‌خشاندا هیشتا ، زۆری ماوه . ئیستا نه‌و رینوسه‌ی که هه‌مانه له عه‌ره‌بی و فارسی وهرمان گرتوه به‌لام دوا‌ی گۆرپانکاری، ئیستا گیروگرفتی زۆر زۆر که‌متربووه .

بۆ به نه‌نجام گه‌یشتنی باسه‌که پێویسته ناو‌پ بده‌ینه‌وه له ده‌قه‌کانی رابردوو . بۆ وینه زمانی نووسراوه‌کانی مه‌حوی و نالی و فایه‌ق بیکه‌س و مامۆستا هه‌ژار و شوکور مسته‌فا و عه‌لئه‌دین سه‌جادی و ... له ده‌یه‌کانی پیشوودا نه‌وه‌نده ساده و به زمانی خه‌لک نزیکن که نه‌ته‌نیا بۆ کورده سۆرانییه‌کان به‌لکوو بۆ ناخپوه‌رانی شیوه‌زاره‌کانی تریش به‌تایبه‌ت کورده‌کانی خواروو (نیلام، کرماشان، خانه‌قین) فام ده‌کرین .

لێره‌دا وه‌کوو به‌لگه چه‌ند ده‌قی ساده ده‌خوینینه‌وه تا به باشی بزانی نئه‌وان که هه‌موو ته‌مه‌نیان له‌گه‌ڵ زمانی کوردی ژیاون دوا‌ی په‌نجا سال نووسه‌ری به چ شیویه‌که نووسیویانه .

«ئه‌وه‌ت له بیر نه‌چێ که سیفه‌تی کارایی ئه‌گه‌ر «نده»‌ی له پاشه‌وه پێوه بلکێ زۆتر به مانای فیعل و سیفه‌تی ره‌فته‌نی و کاته‌کیدا به‌کار ده‌برێ و نه‌مونه: شایه‌ روینده که له گه‌رمیان باوه ... سیفه‌تگه‌لی که به «ان» دوا‌ییان دێ زۆتر مانای حال ده‌به‌خشی واته سیفه‌ته‌که به‌رده‌وام نییه به نه‌مونه: کاورا زگی ره‌وانه،...» (مسته‌فا، شوکور، ئاکادیمی، ژ، ۲۰۰۲: ۱۲۳).

«راستیت گه‌ره‌که، نا‌کرێ لێره‌دا من هه‌رچی ده‌سه‌لاتی زمانی کوردی هه‌س گشتی له‌م وتاره‌دا وه سه‌رکه‌مه‌وه؛ دیاره

مه‌رامم له وه بیر هاوردنه‌وه‌ی ئی قالب و میساله‌یله نه‌وه‌یه که
 که‌سێ خۆی ئه‌پای زار‌وه دارپژتن خرپه‌ال داوچێ ته‌نیا زمانزانی
 به‌ش کاره‌که نیکا ...» (هه‌رنه‌و سه‌رچاوه: ۱۲۵).

• «هه‌ر وشه‌یه‌ک بۆنی عاره‌بیه‌کی کۆن یان فارسییه‌کی
 مردووی هه‌زار ساله‌ی لێ بیته‌ نه‌و زانا کورد په‌روه‌رانه، پتی شیت
 ده‌بن وه‌ک دزیکیان له ناو کاندیدا گرتیبێ ... ده‌یده‌نه به‌ر پلارو
 جوین؛ کاریکی به‌سه‌ر ده‌هینن دو‌م به‌ ژنی خۆی نه‌کردبێ،
 ئاو‌پووی وێژه‌ری وشه‌که‌ش به‌ مه‌رده‌ی کاورای پیوازفرۆش
 نه‌وه‌ن! مه‌لی قه‌لم، بیژه‌ پینووس، مه‌یژه‌ کاغه‌زا بویه‌شه
 تینووس. نه‌بیژه‌ ده‌فته‌ر بلێ په‌راو.

- ئیمه‌ ئه‌بێ زوانه‌که‌مان له وشه‌گه‌لی بیانی و نامۆ هه‌له‌وه‌ژیرین

- خیره ئیشاللا، ده‌ی خودا موباره‌کی کات

- «مباره‌ک» و «خیر» و «ئیشاللاش» له‌وانه‌ن که ده‌بێ

شاریه‌ده‌ر که‌ین (?) که‌سێش نییه‌ په‌نامه‌کی ده‌گویی یه‌کیک له‌م
 تازه‌بابه‌تانه‌دا به‌سرکینێ: کاکێ هه‌له‌ی پرله‌ په‌له‌! کامه‌گه‌لی
 هه‌ره‌ زلی، هه‌ره‌ دارا و هه‌ره‌ رزگاری سه‌ر زه‌وی گومان نه‌به‌ی
 زمانه‌که‌ی وشه‌ی نامۆی تیدا نه‌بێ؟ ئینگلیس؟ ئه‌لمان؟
 فه‌ره‌نسه‌؟ رووس؟ که‌ست دیون، لیت پرسیون؟ تا پیت بلێن له
 سه‌تا چه‌ندی زمانیان له‌ یه‌کتری خواستۆته‌وه‌؟ له‌ ریزمانه‌کانی
 ئوردی، ده‌ری، فارسی و به‌نگالی شاره‌زای؟ توورکی ئه‌سته‌موول
 ده‌زانی؟ که‌ تا ملان له‌ عاره‌بی ئاخنیاون. ره‌نگه‌ مه‌به‌ستت

زمانی عه‌ره‌بان بی؟ داخی گران که عاره‌بیش وهک پئیداویسته نازانی، تا بزانی ئه‌و زمانه‌ وا پان و پۆر و به‌ریلاو بووه که هه‌زار و چوارسه‌د ساله، پئینسه‌د میلیۆن موسولمان خزمه‌تی ده‌کا به هه‌زاران وشه‌ی نامۆی له‌ناو خۆیدا په‌نا داوه. ته‌نانه‌ت قورئانی پیرۆز - که له‌ پاکي و ره‌وانیدا مۆجیزاته - ده‌یان وشه‌ی نه‌ژادی رۆمی، سانسکریتی، په‌هله‌وی، یۆنانی، کوردی و ئارامی کۆنی تئدایه‌ وه‌کۆو: برهان، دین، ملکوت، طوبی، رضوان، فردوس، ارائک، زرابی، نمارق، کافور، کاس، قواریر، زنجبیل، سندس، استبرق، مائده، رزق، زخرف، سراج، صراط، ره‌بان، قسطاس ...» (ماموستا هه‌ژار، پێشه‌کی هه‌نبانه‌ یۆرینه، ۱۳۶۹: ۲۴).

ره‌نگه‌ هه‌ندیک بیژن زمانی نووسینی ئه‌م نووسه‌رانه‌ زۆرتر زمانی ئه‌ده‌بی و شیعری بووه‌ نه‌ک زمانی زانستی و فه‌لسه‌فی و فه‌نی؟ له‌ ولامدا ده‌بی ئاماژه‌ به‌ کتییی زانستی «زمانی یه‌گرتووی کوردی» جه‌مال نه‌به‌ز بکه‌ین که زۆر شاره‌زایانه‌ ده‌قیکی تایه‌تی و زانستیانه‌ له‌ بواری زمانناسیدا له‌ سالێ ۱۹۷۶ به‌ زمانی ساده‌ و پاراو نووسیوه‌.

که‌چی له‌م سه‌رده‌مه‌دا تیگه‌یشتن له‌ هه‌موو ده‌قه‌کان به‌ هه‌می دژوار نووسین، فره‌وشه‌سازی و جیا‌بوونه‌وه‌ له‌ زمانی خه‌لک نه‌ ته‌نیا بی کورده‌کانی خواروو (ئیلام، کرماشان، خانه‌قین) به‌ لکۆو بی کورده‌کانی ناوه‌راستیش تا راده‌یه‌ک ئه‌سته‌مه‌ و خوینه‌ر ده‌بی هاوکات له‌ گه‌ل خویندنی ده‌ق له‌ فره‌هنگی وشه‌ی نوی (که‌ به‌ داخه‌وه‌ نیمانه‌) که‌لک وه‌ریگری.

لیره‌دا به پئیوست ده‌زانم له تویره‌ران و کۆمه‌لناسان بخوازم له لیڤکۆلینه‌وه‌یه‌کدا ئاست و ریژه‌ی تیڤه‌شتنی جه‌ماوهر له زمانی نووسینی کوردی هاوچه‌رخ دیاری بکه‌ن تا ببیت به سه‌رچاوه‌یه‌کی جی متمانه بو میزانی که‌لک وه‌رگرتن له وشه داتا‌شراوه‌کان له زمانی نووسیندا. هه‌لبه‌ت زمانی نووسینی نه‌مپۆی کوردی پئیوه‌ندی خۆی له‌گه‌ل هه‌موو خه‌لک نه‌پچراندوو به‌لکوره‌وه واقیعدا زمانی نووسینی کوردی له کوردستانی ئیراندا بوته زمانی تاقمیکی تاییه‌ت له نیو کۆمه‌لدا، هه‌روه‌ک زمانی نووسینی ده‌بیران و موشیان له سه‌ده‌ی شه‌شم تا دوازده‌یه‌می کۆچی له زمانی فارسیدا.

۳- ژماره‌ی بره‌گی وشه ؛

زۆریه‌ی زمانه هیند و ئه‌وروپاییه کۆنه‌کان، کار و جیناوی می و نیرو و دۆخی به‌رکاری و ئیزافه‌یان بووه، به‌لام ئیستا ئه‌م تاییه‌تمه‌ندیانه له نیو وه‌چه‌ی نویی ئه‌و زمانانه‌دا نه‌ماوه. به‌وته‌ی زمانناسان هۆی سه‌ره‌کی ئه‌م گۆپانکارییه ئه‌وه‌یه که هه‌موو زمانه‌کان به‌ره‌و ساکار بوونه‌وه ده‌چن و له‌م نێوانه‌دا به‌تاییه‌ت بره‌گه‌کانی وشه، رۆژ به رۆژ کورتتر ده‌بنه‌وه.

به‌په‌چه‌وانه له زمانی کوردیدا هه‌ندیک وشه داتا‌شراون که ژماره‌ی بره‌گه‌کانیان له هاوتاکه‌یان فره‌تره، وه‌ک «لیڤکۆلینه‌وه» که پینچ بره‌گیه له کاتیکدا هاوتاه‌ره‌بیه‌که‌ی (تحقیق) دوو بره‌گیه و هاوتاه‌ فارسییه‌که‌شی (پژوهش) سه‌ی بره‌گیه. له هه‌موو سه‌ه‌یرتر، وشه‌ی «ئاوه‌لکردار» ه که چوار بره‌گیه، له کاتیکدا هاوتاکه‌ی (قه‌ید) یه‌ک بره‌گیه. نه‌گه‌ر بخوازی بنووسی قه‌یدقه‌ید، ده‌بێ بیژی ئاوه‌لکرداری ئاوه‌لکردار، که ۹ بره‌گیه. به‌لای منه‌وه ئه‌م شیوه‌یه واته درێژبوونی ژماره‌ی

برگه، نه‌گه‌ر بۆ‌هاوتاسازی زۆر که‌لکی لی‌وه‌ریگ‌یردری‌ت له‌ داهاتوودا زمانی کوردی له‌ زمانه‌ کۆن و دواکه‌وتوووه‌کان نزیک ده‌کاته‌وه. نمونه‌گه‌لیکی‌تر که ده‌توانین له‌م زه‌مینه‌دا ئاماژه‌ی پێ‌بکه‌ین نه‌مانه‌ن:

«بزووتنه‌وه» ۵ برگه و هاوتا فارسییه‌که‌ی «جنبش» ۲ برگه ، «پیتی ده‌نگدار» ۴ برگه و هاوتاکه‌ی «همخوان» له‌ فارسیدا ۲ برگه، «ئاوه‌لناو» ۳ برگه هاوتاکه‌ی «صفت» ۲ برگه و ...

چه‌نده برگه‌ی وشه‌ی داتاشراو، فره‌تر بی‌ت هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ش زمان له‌ شیوه‌ی کۆنی خۆی زیک‌تر ده‌بی‌ته‌وه.

ئاکادیمی ئیرانیش له‌ ده‌یه‌کانی رابردوودا تووشی ئه‌م کێشه‌یه‌ بووه و زۆرینه‌ی ئه‌و هاوتاسازیانه‌ی پێشنیاری ده‌کرد له‌ رووی برگه‌وه‌ درێژ بوونه، به‌لام به‌ داپشتنی به‌رنامه‌یه‌کی شیاو، توانیان ئه‌م کێشه‌یه‌ چاره‌سه‌ر بکه‌ن. بۆ‌ وینه‌یه‌که‌م هاوتاسازییه‌ک که‌ بۆ «کامپیۆته‌ر» کرا وشه‌ی «حسابگر الکترونی» بوو (باطنی، ۱۳۷۱: ۲۶) که‌ ئیستا بووه‌ته «رایانه»، یان بۆ «ریفراندۆم» «مراجعه‌ به‌ اراء» یان دانا، که‌ ئیستا بووه‌ته «همه‌پرسی».

ئیمه‌ش ده‌توانین له‌ جیگه‌ی «به‌جیهانی‌بوونه‌وه»، «جیهانی‌بوونه‌وه»، «جیهانی‌بوون» دابنن؛ هه‌روه‌ها له‌ جیگه‌ی «بزووتنه‌وه» که‌ پینج برگه‌یه‌ له‌ وشه‌ی «جمشت» که‌ لک وه‌ربرگین که‌ سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی له‌ (جم + شت) گه‌راوه، دوو برگه‌یشه، یان له‌ جیگه‌ی «لیکۆلینه‌وه» (که‌ ۵ برگه‌یه) وشه‌ی گه‌راو و ۲ برگه‌یی «کۆلشت» دابنن.

ده‌خوازم بیژم ئه‌گه‌ر نه‌مانتوانی له‌ بواری وشه‌سازیدا ئه‌و وشانه‌ی پێشنیاری ده‌که‌ین برگه‌کانی له‌ به‌رامبه‌ره‌ بیانیه‌کی کورتر بی‌ت، لانیکه‌م

دریژتر نه بیټ. سووډیکي تری ئەم یاسایه ئه وه یه که ده ربړینی وشه کان، ساکارتر و له سهر زار سووکتور ده بن.

٤- کیشه ی رۆنانی چاوگ؛

رۆنانی چاوگی کوردی له به رامبه ری چاوگی بیانی، یه کیک له سه ره تاییتیرین و نازانستیانه ترین شیوه کانی هاوتاسازییه له پرۆژه ی وشه سازیدا؛ چونکو زۆربه ی چاوگه کان زایا نین و ناتوانین وشه ی نوپیان لئ دورست بکه یین. ئەلبهت ده بی به م خاله گرینگه ئاماژه بکه یین یه کیک له وه کارانه ی بوونه ته هوی دریژ بوونی برگه یی نه وه وشه و زاراوانه ی که «کۆپی زانیاری» کاتی خوی پیشنیاری کردوون، کارکردن بووه به میتۆدی وه رگیژپانی وشه به وشه له زمانی عه ره بیه وه و نه وه به رپژانه له جیگه ی چاوگی عه ره بی، چاوگی کوردیان داناوه. بۆ وینه: *دەرپشترن، لیکدان، لیکدانه وه، ساغ کردنه وه، پێیداچوونه وه، بزوتنه وه، ده ربړین، بووژاندنه وه، لیکۆلینه وه و...*

له کاتیگدا شیاوتر و زانستیتر نه وه یه بۆ به رامبه ری چاوگی بیانی له ناوی گیراو (اسم مشتق) به تاییهت، ناوی چاوگ (اسم مصدر) که لک وه ربگیرین. چونکو ناوی چاوگ سه ره پای نه وه که له باری برگه وه کورتتره، نه گه ری وشه سازی، زۆرتره. بۆ نمونه بۆ وشه ی بیانی «مقاله» له ناوی چاوگی «وتار» [وت+ار] که لک وه رگیراوه، که زۆر شیاو و زانستیانه یه و چه ند وشه یه کی تری لئ دورست بووه، وه کوو: سه روتار، وتارنوو، وتارنامه ... و

٥- وشه ی بیانی له به رامبه ر وشه ی بیانییدا؛

ههروهک ئاگادارن ناسیۆنالیسمی کوردی به هۆی نه بوونی کیان و دهسته لاتی سیاسی، سه ریژ بۆته نیۆ زمان، پاشان زمانپاریزانی کورد ههولێ ئه وهیان داوه هاوتاسازییه کانیان جیاواز له گه ل دراوسێکانیان بێت تا له ریگه ی به رجهسته کردنی سنووری زمانی، سنووریک بۆ ولاتییان دیاری بکریته. هه ر به م بۆنه شه وه زمانه وانان له بواری وشه سازیدا به شیوه یهک کاریان کردوه که له گه ل فارس و عه ره ب و تورک جیاواز بن. بۆ وینه وشه ی «یاسا» یان که له بنه رته دا تورکییه ئه وش تورکی موعولی؛ له به رامبه ر وشه ی «قانون» که له نیۆ فارس و عه ره بدا باوه هه لبژاردوه؛ له کاتیگدا زۆرینه ی خه لک له زمانی ئاخافتندا وشه ی «قانون» به کار ده هیئن؛ یان وشه ی «قوتابخانه» که وشه یه که فارسی - عه ره بی و له قوتاب (-کتاب) + خانه، پیکه اتوه له جیگه ی «مکتب» به کاری ده بن. هه روه ها وشه ی «خه سار» که له بنه رته دا عه ره بیه (=خسارت). له کاتیگدا هه مووی ئه و وشانه بیانین ئیترچ فره قی هه یه که له زمانی نووسیندا کامیان به کار به یئین.

نموونه ی له م چه شنه له نیۆ زمانی نووسیندا زۆرن که ره نگه هه ندیکیان کوردی نه بن و له لایه کی تره وه، ده برپینیشیان سه خته، بۆ وینه: ئابلۆقه، قازانچ، بایه خ، قه مچی، ئالتوون و

٦- وشه سازانی سه ره خو؛

وشه سازی و وشه پڕۆنان مولکی ته رخان کراوی ئاکادیمییه کان نییه. له زۆربه ی ولاتان له گه ل ئاکادیمییه کان؛ رۆشنییران، وه رگێپان، زمانناسان به شیوه ی سه ره به خو خه ریکی وشه سازین و زۆرجاریش ریکه وتوه وشه ی پێشنیارکراوی نووسه ریگ له کاری کۆپه زانستییه کانی زمانی ولاتیگ باشت

و شىاوترە. ھەر بۆيە لە ھەندىك لە ولتاتانى پېشكە وتوو ئاكادېمىيەكان لە ھەموو ئاخيۆھەرانى زاراۋەگەلى زمانەكە دەخوازين بۆ ھاوتاسازى ھەر مانا و دياردە و چەمك و وشەيەك، چالاكانە بەشدارى بگەن و پېشنيار بدەن چونكوو بېيارە خەلك وشەكە بە كار بەيئەن.

لە كوتاييدا ئەگەر بخوازين ھەر دوو شىۆھەكە لەگەل يەك بەراورد بگەين لە راستيدا وشەسازى بە شىۆھى تاكەكەسى ئەگەرى بە ھەلەداچوونى زۆرتەرە، بەلام لە شىۆھى دووھەمدا ئەم ئەگەرە كەمترە؛ بە ھوى ئەوھو كە چەندىن كەس بە زانستى جۆراوجۆرھو لەم پىرۆسەدا بەشدارن و دەرھەتى رەخنەگرتن و پاشان ساغكردنەوھ زۆرتەرە و ھەولەكان تۆكمەتر و تەواوتر دەبن.

لە پاش وەستانى چالاكىيەكانى «كۆپى زانىارى»، بە ھۆى نەبوونى ئاكادېمى دەسەلتادار و ھەروھەا پىسپۆپانى بوارەكە پىرۆژەى وشەسازى كوردى تووشى غىابى مەرجەعيەت بووھ. بەم ھۆيە و چەند ھۆكارىكىتر، ئىستا زۆربەى نووسەران، وەرگىپان بە شىۆھى تاكەكەسى خەرىكى وشەسازىن كە ئەمە لە خۆيدا كېشەيەكى بۆ زمانى كوردى دروست كىردوھ بۆ نموونە بۆ يەك مانا چەند جۆر وشە ساز كراوھ، بۆ وینە لە بەرامبەر وشەى psychology «دەروونناسى» و «رەوانناسى» دروست بووھ. يان بۆ «تەركىب» سازدان (ئەحمەد قازى، ۱۳۶۷: ۱۲۲)، رىكەوھەند (رخزادى، ۱۳۷۹: ۳۰۷) و پىكھاتە (?)، ھەروھەا بۆ وشەى «فەل»: كىردار (خىرمەل، ۱۳۴۷: ۷۸)، كار (نەبەز، ۱۹۷۶: ۳۱)، فرمان (?). واتاسازى بووھ.

لە لايەكى ترەوھ وشەسازانى سەرىبەخۆ ھەر چەند شارەزان و خويندىنى بانىان ھەيە، بەلام وھكوو مامۆستايانى رابردوو لە سەر زمانى كوردى كارى

بنیاتیان وه‌کوو نووسینی ریژمان و فره‌نگی وشه و ... نه‌کردوهه .
هه‌روه‌ها به هۆی که م‌ته‌منی و خه‌ریک بوون به زانسته‌کانی تره‌وه، له‌گه‌ل
سه‌رجه م‌شپوه‌زاره‌کانی کوردی و زانستی وشه‌سازی ئاشنایی ئه‌وتویان
نییه، به م‌هۆیه و چه‌ند هۆکاری‌تر که پتویست نییه ئاماژه‌ی پتیکریت به
باشی رۆحی زمانی کوردییان (نه‌ک زاراوه‌ی خۆیان) نه‌ناسیوه . لپه‌رده‌ا
پتویسته وه‌ک نمونه چه‌ند وشه‌ی داتا‌شراو بخه‌ینه به‌ر سه‌رنج:

• شوناس له‌ جیگه‌ی «هویت»

شوناس له‌ بنه‌رپه‌تدا ره‌گی ئیستای «شناخت» ه‌ له‌ چاوگی «شناختن» ی
فارسی . هاوتای له‌ کوردیدا ده‌بیته:

ناسین (چاوگ) ← ناسی (ره‌گی رابردو) ← ناس (ره‌گی ئیستا). پاشان
هه‌ر ئه‌م «شوناس» ی فارسییه که هاوتوته‌وه نپو کوردییه‌وه به‌ مانای
«ئاشنا»یه . جا چ پتوه‌ندییه‌ک له‌ نپوان ئاشنا و «هویت» دا هه‌یه (؟) له
روانگه‌یه‌کی تره‌وه مه‌گه‌ر هه‌ر دوو وشه‌که (هویت، شُناس) بیانی نین؟! جا
چ جیاوازییه‌کی هه‌یه کامیان له‌ زمانی نووسیندا به‌ کار به‌ئینین (بپوانه خالی
چواره‌می به‌شی خه‌سارناسی).

• توخم له‌ جیگه‌ی «عنصر»

توخم وشه‌یه‌کی هاوبه‌شه له‌ نپوان زمانی فارسی و کوردیدا . له‌ قاموسه
فارسیه‌کاندا، به‌م شپوه‌یه مانا کراوته‌وه: ۱- نطفه ۲- بیضی ماکیان ۳-
اصل و نژاد ۴- دانه و بذر ۵- غده جنسی (معین، ۱۳۷۵: ۱۰۵۲).
له قاموسه کوردیه‌کانیشدا مانای وایه: ۱- توخم ۲- خا، هیلکه، هیک ۳-
ره‌چه‌له‌ک ۴- توم، توه‌م، توو ۵- دانه، به‌زر ۶- گون (ابراهیم‌پور، ۱۳۷۳: ۱۱۷).

ماموستا هه‌ژاریش نووسیویه‌تی که توخم له کوردیدا دوو مانای هه‌یه: ۱-
توم ۲- ره‌چه‌له‌ک (شرفکندی، ۱۳۷۶: ۳۴۲). وه‌ک دیمان له کوردیدا توخم قه‌د
به مانای «عنصر» نییه (? مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی له فارسییه‌وه وه‌رمانگرتبیت که
ئه‌گه‌ر وایێ دوباره ره‌خنه‌ی چواره‌می به‌شی خه‌سارناسی له‌سه‌ر ئه‌م
خاله‌ش راست ده‌رده‌چی.

• گوتار له جینگه‌ی «گفتمان/discourse»

ئه‌م وشه له رووی ریزمانه‌وه قسه‌ی له‌سه‌ره؛ چونکوو له رووی
پیکهاتنه‌وه، گوتار له‌گه‌ل و تار (مقاله = گفتار) هه‌چ جیاوازییه‌کی نییه:
گوت+ار = وت+ار

«گوت» ره‌گی رابردووی کاری «گوتن» ه، له کوردی ناوه‌پاستدا، هه‌روه‌ها
«وت» ره‌گی رابردووی کاری «وتن» ه، له کوردی خواروودا و مانای
هه‌ردووکیان له فارسیدا ده‌بیته «گفتن». له به‌ر ئه‌م هۆیه قه‌ت وشه‌ی
«گوتار» ناتوانی هه‌لگری مانای «گفتمان» بیته.

به واتایه‌کی‌تر له شیوه‌زاره‌کانی زمانی فارسیدا بۆ چاوگی «نووسین» دوو
هاوتا هه‌یه: ۱- نوشتن ۲- نگاشتن. پاشان پرسیار ئه‌مه‌یه چ جیاوازییه‌ک له
نێوان «نووسنده» و «نگارنده» له زمانی فارسیدا هه‌یه که «گوتار» یا
«وتار» له کوردیدا بیته؟!

• روخسار له جینگه‌ی «شکل/قالب»

ئه‌م وشه‌یه له بنه‌په‌تدا فارسییه و له (روح/رخ+سار) پیکهاتوو. هاوتای
«رخ» له کوردیدا ده‌بیته «روو، رومه‌ت». هه‌روه‌ها هه‌ردووکیان بیانین
(بروانه به‌شی چواره‌می خه‌سارناسی).

هر چند ئیستا ئەم زاراوانه تا راده یهک له زمانی نووسیندا خۆیان چهسپاندووه، بهلام ئەمه نابێته هۆی ئەوه که رهخنه له م وشانه و وشه ی له م چهشنه نه گرین، چونکۆ له راستیدا ئەرکی سه رهکی زمانه وان چاودێری کردن و ویراشتنی وشهکانی زمانه .

٧- کوردی دژ به کوردی؛

له رابردوودا زمانانی درواسی هه پره شه ی جیدی بوونه له سه رمانه وه ی زمانی کوردی. بهلام ئیستا به هۆی بزوتنه وه ی فه رهنگی له نۆخۆ و ده ره وه ی ولات، به تایبته میدیاکان و به هیژی بونی ده سه لاتیکێ کوردی له کوردستانی عێراق، دوو شیوه زاری سۆزانی و کرمانجی بۆ په ره پیدانی خۆ له به رامبه ر یه کدا وه ستاون و شان به شانی یهک، جیاوازانه وشه سازی ده که ن. ئەلبهت ئەمه هه مووی کێشه که نییه، ئەگه ر ئاوردانه وه ی رابردووش بکه ین ده بینین شیوه زاری گۆزانی لانیکه م نزیک به هه شت سه د ساڵ زمانی ئە ده بی به شی ناوه پاست و خوارووی کوردستان بووه (ته نانهت ئیستاش شیعر به م زاراوه ده وتری) و ئیستاش زمانی ئایینی ئەهلی حه قه کانه و هه روه ها له (ئیلام، کرماشان، بیجار، له کستان، خانه قین، مهنده لی، به غا) به شیوه زاری کرمانجی خوارو ده بیان ده فته ری شیعری و کتیب بلاء بوونه ته وه و بلاء ده بنه وه و ته نانهت هه ندیک له کورده فه یلییه کان و کرماشانییه کان، سه ره خۆ بۆ شیوه زاری خۆیان وشه سازی ده که ن. ئیتر باسی زازاکان نا که م که زۆر ئاگاداریان نیم. له ئە نجامدا کوردی سێ شیوه زاری سه رهکی و یهک شیوه زاری میژوویی هه یه که ئە مه یه کێک له مه ترسییه کان و کێشه گه وره کانی کورده ئە پا نه گه یشتن به زمانی یه کگرتوو.

کورد به دهیان هۆ (که پښووست نییه لږه دا ئاماژه ی پښیکه م) نه یتوانی له سه دهکانی تۆزده و بیستدا یه کیک له دوو شیوه زاری سهرکی خۆی بکاته شیوه زاری پښور و ره سمی. ئیستاش له جڼگه ی ئه وه دلسو زانه تیبکۆشرئ لانیکه م له بواری وشه و وشه سازیدا ئه م دوو شیوه زاره له یه ک نزیک بکرښنه وه، به داخوه هه ر دوو شیوه زاره که له به رامبه ر یه کدا و دژ به یه ک وه ستاون و هه ر یه ک سهر به خۆ خه ریکی وشه سازین بۆ وینه :

سۆرانی	کرمانجی
کووار	گۆفار
وتووئژ	هه فیه یفین
ته ندروستی	ساخله می
کۆبوونه وه ...	جقات ...

به لام پرسیار ئه مه یه. ئایا ئیمه له سه رده می پښوه ندی و هام وشۆی فره هنگی و جیهانی بوونه و هدا ناتوانین ئه م هه په شه یه بکه ین به ده رفه ت؟ ولامی ئه م پرسیاره روونه؛ ئیمه له رابردوودا، ئه زموونیکه سهرکه وتوومان به ناوی زمانی ئه ده بی گۆرانی هه یه به شیوه یه ک که جاف، ئه رده لانی و هه ورامی و فه یلی و که لوپ و کرماشانی و زه نگه نه و لور و له ک و ... وازیان له شیوه زاری خۆیان هیناوه و به یه ک زمان، شیعریان وتوه. هه لبه ت زۆر جڼگه ی سه رسوپمانه که باوک و باپیرانمان له سه رده می نه خوینده واری گشتی و نه بوونی پښوه ندی و تیوریسین وه ک ئیستا به و ئه نجامه گه یشتون که ده بی وه کوو گه لانی تر یه ک زمانی ئه ده بییان هه بی، چونکو نابئ هه ر هۆز و خیلکی کورد به شیوه زاری خۆی بنووسئ و ... له لایه کی تره وه

زانستی نه مپۆ ریگا چاره ی بۆ چه ندشپوه زاری دۆزیوه ته وه . نه وه ش په نابردنه بهر بهرنامه ریژی زمانیهه (language planning).

لام وایه ته نیا بهرنامه ریژی زمانیهه که به باشی ده توانی کیشه ی چه ندشپوه زاری له زمانی کوردیدا له ریگه ی چه ند بهرنامه ی دریژماوه چاره سهر بکات. (بۆ ناگاداری زیاتر بپوانه: جامعه شناسی زبان، مدرسی، ۲۰۶:۱۳۶۸؛ ههروهه بپوانه: حه لقه ی زمانی ۱۹۴۶، رهزا شه جیهی، گۆفاری زمانه وان، ۲۰۰۷، ژ: ۳: ۱۱۷).

نه گهر رۆشنه بپران و زمانه وانان و به تاییهت کاربه ده ستانی سیاسی کورد، ریگه چاره بۆ نه م کیشه گرینگه - که خه ریکه ده بیته قه بپران - نه دۆزنه وه؛ بهن گومان له داهاتوو کورد ده بیته دوو یان چه ند ته وه ی جیا له یه که.

پپووست به وتنه نه و زمانناسانه ی که وا بپر ده که نه وه، زمانی کوردی زمانیهکی جووت - ستاندارده و ده بی له ولاتدا دو شپوه زاری، پپوه و ره سمی بیته (؟). سه ره رای نه وه ی واقعی ولاتانی دهروهه به تاییهت کانادا له سهر بپر و بۆچونیان کاریگر بووه، رهنگه ئاشنایی نه وتویان له گه ل زانستی بهرنامه ریژی زمانی نه بیته یان به هوی دووری له ولات چه ندان ناگاداری باردۆخی ئیستای کوردستان نه بن. (کوردی وهک زمانیهکی جووت ستاندارد، حه سن پوور د. نه میر، گۆفاری مه هاباد ۱۳۸۷: ۱۰، ۸۶).

۸- چاوانوو قانندن له کوردی خواروو؛

به داخوه له پرۆژه ی وشه سازیدا ئاورپکی وایان له شپوه زاره کانی خواروو وه کوو فه یلی، که له وپ، له کی، که پووسی و... نه داوه ته وه که نه وه ش رهنگه، رهنگدانه وه ی راسته وخوی بپری بهرته سکی ناوچه گه ری و مه زه به بی بیته (؟).

له کاتیکدا شیوه‌زاره کوردییه‌کانی خواروو، لانیکه‌م له بواری ده‌زگای و‌اچی و وشه‌وه، زۆر ره‌سه‌نایه‌تی خۆیان پاراستوو. دوکتۆر ئیبراهیم‌پور که هه‌موو شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی لیکداوه‌ته‌وه له کتییی «دستور جامع زبان کردی» ده‌نووسی: «به دلنیا‌یی‌وه ده‌توانین بیژین که زۆربه‌ی دانیش‌توانی مه‌هاباد ده‌توانن به زمانی تورکی وه‌ک زمانی دایکی خۆیان قسه‌بکن... له کاتیکدا له هه‌موو ئیلام سی‌که‌س ناتوانی بدۆزیته‌وه که تورکی بزنان... هه‌ر بۆیه کاتیک له ئیلام ده‌گه‌پیی له بواری زمانه‌وه هه‌ست ده‌که‌ی له کوردستانیکی دوور و‌گۆنه‌وه هاتویی» (ابراهیم‌پور، ١٣٧٨: ٤٢ و ٤١).

پێویست به‌ وتنه‌ له کاتیکدا زۆربه‌ی نووسه‌رانی کورد به‌ شوین ره‌سه‌نایه‌تی زماندا ده‌گه‌پین و‌ بۆ پالاو‌تنی زمانی نووسین تیده‌گۆشن، ده‌بی ئەم خاله‌ سه‌ره‌کییه‌ له به‌رچاو بگرن له هه‌یج شیوه‌زاریکدا ره‌سه‌نایه‌تی کۆ نابیته‌وه، به‌‌لکوو هه‌موو شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی به‌ قه‌د توانای خۆیان به‌‌شیکیان له ره‌سه‌نایه‌تی زمانی کوردی کۆن، پاراستوو که لی‌ره‌دا پێویسته به‌ کورتی بۆ نمونه ره‌سه‌نایه‌تی دوو وشه‌ لی‌کبه‌ینه‌وه:

له کوردی سۆرانییدا به‌ «خه‌نه‌کی مال» و «اصول» بنه‌ما ده‌وتری، به‌‌لام له کوردی فه‌لییدا (ئیلامی) «بنه‌وا»ی پیده‌بیژن که ئەمه‌یان راستره؛ چونکه ئەم وشه‌ له (بن+ه‌وا) پیکه‌اتوو و پاشگری (ه‌وا) له زۆر وشه‌ی تریشدا ده‌بیندری. وه‌ک: نانه‌وا (نان+ه‌وا)، پیشه‌وا (پیش+ه‌وا). یان له کوردی سۆرانییدا به‌ وه‌رزی چواره‌می سال، «زستان» ده‌وتری له کاتیکدا له سه‌قز و سنه‌ و ئیلام و کرماشان و... «زمسان»ی پیده‌بیژن که لام وایه ئەمه‌یان دروستتر بیت؛ چونکوو ئەم وشه‌ له (زم+سان) پیکه‌اتوو. «زم» به‌ مانای سارده‌ و «سان/ستان» پاشگریکه‌. پێویست به‌ وتنه‌ له ئیلام به‌

که پهری زمسانی لادیکان که له چیو و بهرد دروست ده بی ئیژن: زمگه (زم+گه) (فه رهنگی کوردی نیلامی، نووسەر، چاپ نه کراو).

ئهم بهیته شیعره که به شیوه زاری گۆرانی کۆن گوتراوه ئه و وتانه ی سهر وه پشت پراست ده که نه وه:

وه هار و هامن، خه زان و زه می

وینه ی زنده گی مه شو چۆن ته می

(پیر بنیامین شاهۆیی سه ده ی حه وته م)

هه وره ها «زم» به مانای سارد و بای ساردیش هاتوو و له زمانی فارسیشدا وشه ی زه مه ریر که له (زم+ه ریر) پیکهاتوو به مانای جیگه ی زۆر سارده (معین، ۱۳۷۵: ۱۷۴۷). که چی نووسهران و زمانه وانانی کوردی ناوه پراست به هه ر هۆیه ک بیت له وشه ره سه نه کانی کوردی خواروو که لکیان وه رنه گرتوو ئه گه ریش ریکه وتبی له چه ند وشه زۆتر نییه بۆ وینه: زانست، وشه و ...

به لام به پیچه وانه وه، ئاکادیمی ئیران باوه شی بۆ وشه کانی نیلام و کرماشان کردوو ته وه بۆ وینه: دوکتۆر مسته فا موقه ربی ئه ندامی کارای ئاکادیمی ئیران پیشنیاری داوه له جیگه ی وشه ی ئینگلیزی cover له وشه ی نیلامی «په وشه ن» که لک وه ریگرن (مقربى، ۱۳۷۲: ۱۲۳) (واژه های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی ۱۳۷۸: ۳۲).

به کورتی که لک وه رگرتن له شیوه زاره کانی خواروو سه ره رای ئیستراتیژی سیاسی و نه ته وه یی، بۆ پیکه پینانی زمانی یه کگرتوو دوو ئه نجامی شیایوی هه یه:

یه‌که‌م، زمانی یه‌گگرتوو به‌هیز ده‌کات و زۆر له بۆشایی و ناته‌واوییه‌کانی زمانی نووسین چاره‌سه‌ر ده‌بیئت.

دووهم، ده‌بیته هۆی ئه‌وه که زمانی پێوه‌ری کوردی له ناوچه‌کانی خواروویش په‌ره بستینێ و جا خه‌لکیش به هۆی کارکردی عاتفی زوان، زۆرتر ده‌توانن له‌گه‌ڵ ئه‌م زمانه ره‌سمییه پێوه‌ندی بگرن. له ئه‌نجامدا کورد به‌وه‌قناعه‌ته ده‌گات که لانیکه‌م زمانی پێوه‌ری کوردی له کوردستانی ئێران و عێراق هه‌ر کوردی ناوه‌پاست بیئت.

ئهم بابته (مه‌به‌ست که‌لک وه‌رگرتنه له هه‌موو شیوه‌زاره‌کانی کوردی له رووی وشه‌وه) جارێکی‌تر له میژووی کورددا، له سه‌رده‌می ره‌سمی بوونی زمانی ئه‌ده‌بی گۆرانی تاقی بووته‌وه؛ به شیوه‌یه‌ک که هۆنراوه‌کانی کوردی گۆرانی ١٠٠% سه‌ر به کوردی گۆرانی یان هه‌ورامی نه‌بووه به‌لکوو شاعیرانی هه‌ر ناوچه‌یه‌ک له وشه‌کانی شیوه‌زاری خۆیشیان که‌لکیان وه‌رگرتوو.

بۆ نمونه له باری وشه‌وه چهند نمونه لیکده‌ده‌ینه‌وه:

ئه‌ر وه عدالته بازخواز بکه‌ی لیم

ئومیدوار نیم وه ئه‌فعال ویم

(ئه‌رکه‌وازی - نیلام)

وشه‌کانی «بکه‌ی، لیم، نیم» (کوردی یه‌گگرتوو)، «ئه‌ر، وه، ئومیدوار» (کوردی خواروو)، «عدالته و ئه‌فعال» (عه‌ره‌بی) «بازخواز» (کوردی فه‌یلی)، «ویم» (هه‌ورامی).یان

شه‌وقش به وینه‌ی سپی شه‌م مه‌بو

په‌روانه‌ش خه‌ریک خار خه‌م مه‌بو

(وه‌لی دیوانه)

هه‌رگز نه‌نیشی زاهد نه لاشان

ناما نه گوشت ده‌نگ هه‌لاشان

(سه‌ی یاقوو‌ماید‌ه‌شتی - کرماشان)

وشه‌کانی «سپی، خه‌ریک، به‌وینه» (کوردی ناوه‌پاست)، «شه‌م، خه‌م، ده‌نگ» (کوردی یه‌گگرتوو)، «نه‌نیشی، گووش» (کوردی خواروو)، جیناوی «ش» و «شان» و کاری «ناما و مه‌بو» (هه‌ورامی).

زمانی فارسیش ئه‌زمووینیکی له‌و شیوه‌ی بووه، بۆ وینه‌کاتیکی فارسی ده‌ری له‌ خوراسان زمانی ره‌سمی بوو له‌ ناوچه‌ فارسی‌نشینه‌کانی‌تردا، وه‌ک ناوه‌پاست و باشووری رۆژه‌لاتی ئێران به‌ هۆی تینه‌گه‌یشتن له‌و زمانه‌، بپه‌وی نه‌بووه، به‌لام کاتێ توانی له‌م ناوچانه‌ په‌ره‌ بستینێ که‌ هه‌زاران وشه‌ و زاراوه‌ و ته‌نانه‌ت تایبه‌تمه‌ندی ریژمانی له‌ شیوه‌کانی‌تر قه‌رز بکات (دکتر یاحقی، تاریخ ادبیات ایران، سمت، تهران، ۱۳۸۰، ص ۸۹).

ئهم ره‌وته‌و هه‌ست کردن به‌و پێویستییه‌ میژووویه بوو که «فارسی ده‌ری» له‌ سه‌ده‌ی شه‌شه‌مدا له‌ سه‌بکی خوراسانییه‌وه‌ گواسته‌وه‌ بۆ سه‌بکی عێراقی. بۆیه‌ ده‌بینین زمانی شیعی «حافز» و «نیزامی» و «سه‌عدی» و «خاجو» له‌ گه‌ل شاعیرانی به‌ر له‌ خۆیان وه‌کوو «فرده‌وسی» و «رووده‌کی» و «فه‌رۆخی» و ... له‌ بواری وشه‌ و ته‌نانه‌ت ریژمانه‌وه‌ جیاوازن. بۆ وینه‌: هه‌می رفتمی (واتا: ده‌چوم)ی خوراسانی، بوو به‌ «می‌رفتم» له‌ سه‌ده‌کانی‌تردا.

لێره‌دا به‌کورتی چه‌ند وشه‌ی کوردی فه‌یلی ده‌خه‌ینه‌ به‌ر چاوی زمانه‌وانان تا نه‌گه‌ر خواستیان و بیری به‌رته‌سکی ناوچه‌گه‌ری یان

دووچاوه‌کی ئیجازه‌ی دا بۆ پاشه‌پۆژ که لکی لیوه‌ریگ‌یردری (ره‌حیمی، کامران،
 فه‌ره‌نگی کوردی نیلامی، چاپ نه‌کراو):

ئینگلیزی	فارسی	کوردی
Asking.suitor	خواستار	خوازگەر
beggar	سائل، ملتمس	خوازگەر
context	بافت	لاخت
Diameter	قَطْر	گزم
End.extremity	انتها	به‌زانی
Exchange	تبادل	ئالشت
Friction	اصطحکاک	کنشت
heat	گرمایش	گه‌رمیشت
heater	بخاری، شومینه	ئاگرواچ
literature	نوشته‌جات	نووسمان
Method	راه و روش	ری و ره‌وه‌ن
Movement	جنبش	جمشت
oral	شفاهی	ده‌می
partisan	طرف‌دار، حامی	لاینگر
prejudice	تبعیض	دووچاوه‌کی
pursuer	پیگیر	په‌یجۆر

questioner	پرسنده	پرسا
ramazan	ماه رمضان	رۆژیه‌تی
Relaxation	ریلکس	شالال
Temperature	حرارت	تاوشت
Upper part	صدر	سه‌رانی

هه‌نڤیک تئیینی له سه‌روشه‌کانی کوردی خواروو:

نالشت یان دانوستاندن؛

نالشت ناوی چاوگه و له «نال +شت» پیکهاتوو. هه‌روه‌ها نال له وشه‌ی «نال و گۆپ» یش له کوردی ناوه‌پاستدا هه‌یه. له پۆانگه‌یه‌کی تره‌وه قه‌ی چی ده‌کات له زمانی کوردی دوو وشه‌ی نالشت و دانوستاندن له پالی یه‌ک بن، وه‌کوو فارسی که بۆ ئه‌م مه‌به‌سته چه‌ند هاوتایان هه‌یه: تبادله‌، معامله‌، دادوستد، معاوضه، تهاتری و ...

به‌زانی؛

«به‌زانی» ناوه‌لناوی نیسبیه و له «به‌ز+انی» پیکهاتوو. وشه‌ی «به‌ز» ره‌گی ئیستای چاوگی «به‌زین/دابه‌زین» ه و واتای بۆ خوارهاتن ده‌دات. ئه‌م وشه‌ که به مانای «انتها» یه زۆر به که‌لکی زمانی نووسین دیت.

جمشت یان بزووتنه‌وه؛

جمشت ناوی چاوگه و له «جم +شت» پیکهاتوو. «جم» ره‌گی ئیستای چاوگی جمیان/جمینه و له وشه‌ی «جم و جۆل» یشدا کاربردی هه‌یه. به لای منه‌وه به دو هۆی سه‌ره‌کی جمشت له بزووتنه‌وه باشتره: ۱- جمشت ناوی چاوگه، له کاتی‌کدا بزووتنه‌وه چاوگه. ۲- جمشت ۲ بره‌گه‌یه، بزووتنه‌وه ۵

بپرگه‌یه. هر وهک ئاماژه کرا با له کوردیشدا چهند واتا بۆ یهک مه‌به‌ست له بهر دهستی خه‌لکدا ببیت تا ئه‌وان به سه‌لیقه‌ی خۆیان به کاری ببن، تا ورده‌ورده جینگه و کاربردی خۆی له زمانی نووسیندا په‌یدا بکات، وه‌کوو فارسی که هر بۆ ئه‌م مه‌به‌سته چهند واتایان هه‌یه: نه‌هت، جنبش، فعالیت، حرکت و...

خوازکه‌ریان سوانکه‌ر؛

خوازکه‌ر له سوانکه‌ر کوردی‌تر و ره‌سه‌نتره، چونکوو «سوانکه‌ر» له «سوالی عه‌ره‌بی+که‌ر» پیکهاتوو له کاتی‌کدا «خوازکه‌ر» ۱۰۰% کوردیه. له رۆانگه‌ی تروه‌وه قه‌ی چی ده‌کات له زمانی کوردیدا وه‌کوو فارسی بۆ ئه‌م مه‌به‌سته چهند هاوبه‌رمان ببیت، وه‌کوو: دریوزگی، محتاج، مستمند، گدا، سائل و...

ده‌می یان زاره‌کی؛

هه‌رچهند له زمانی نووسیندا وشه‌ی «زاره‌کی/سه‌رزاره‌کی» ش داتا‌شراوه، به‌لام له بهر ئه‌م هۆیانه «ده‌می» جوانتره: ۱- ده‌می وشه‌یه‌کی سروشتیه، زاره‌کی داتا‌شراوه ۲- ده‌می ۲ پرگه‌یه و زاره‌کی ۳ پرگه‌یه، سه‌رزاره‌کی ۴ پرگه‌یه (بپروانه: بنه‌مای ۲). ۲- ده‌می یه‌کگرتوو‌تره چون له رۆبه‌ی شیوه‌زاره‌کانی کوردیدا بپه‌وی هه‌یه له کاتی‌کدا «زار» تاییه‌ت به ناوه‌پارسته (بپروانه: بنه‌مای ۵). ۴- قه‌ی چی ده‌کات هر دوو وشه‌که له بهر دهستی خه‌لکدا ببیت، خه‌لک هه‌ر کامیان پێ ره‌وانتر و ساده‌تر ببیت به کاری ده‌هینن.

شلال؛

شلال ئاوه‌لناوی نیسبیه که بۆته ناو و له «شل+ال» پیکهاتوو. پاشگری «ال» یه‌کی‌ک له پاشگره‌کانی زمانی کوردیه، وه‌کوو: که‌ژال، چه‌پال، مردال

و... ئەم وشه له زمانی نووسینی کوردیدا نییه و زۆریش به که‌که. له کوردی فەیلیدا داگری دوو واتایه: ۱- له‌شت شلال بیکه (ریله‌کس) ۲- به‌ده‌نگی شلال ده‌قه‌که‌ی خویند (ره‌وان، شیوا).
لاخت؛

ئەم وشه ته‌نیا له کوردی فەیلیدا بره‌وی هه‌یه و به وردی هاوتای بافتی فارسی و (context) ئینگلیزیه. زۆریش ریکو پیکه و به هۆی ئەوه که به‌واچی بیده‌نگ کوتایی دیت و له‌گوتندا ره‌وانه. ته‌نانه‌ت ئەگه‌ریش بکری و زمانه‌وانان له‌سه‌ری جه‌خت بن ده‌توانین به‌شیوه‌ی وشه‌سازی فره‌مانایی له‌جیگه‌ی «ساخت»ی فارسی و ده‌سته‌وشه‌کانی له‌زمانی نووسیندا به‌کاری به‌بین، وه‌کوو: لاخت، لاخته، لاختار، لاختارمه‌ند، لاختگر و... (؟).
لاینگریان لایه‌نگر؛

«لاینگر» وشه‌یه‌کی ئاویتیه و له‌سێ مورفیمی (لا+ین+گر) پیکهاتوه. پیم‌وايه «لاینگر» له «لایه‌نگر» دورسته، چونکوو زمانی کوردی پاشگری «یه‌ن»ی نییه به‌لکوو پاشگری «ین»ی هه‌یه، وه‌کوو: نه‌سرین، ناگرین و...
نووسمان؛

ئەم وشه له‌ره‌گی ئیستای چاوگی نووسین واتا «نوس+مان» پیکهاتوه. پاشگری «مان» له‌زمانی کوردیدا کارایه و ناوی چاوگ دورست ده‌کات، وه‌کوو: کیشمان، دروومان و... ئەم وشه له‌واتای هه‌موو جوور نووسراوه‌یه، زۆریش به‌که‌لکی زمانی نووسین دیت.

۹- له‌به‌رچاو نه‌گرتنی زمانه‌کۆنه ئیترانییه‌کان؛

هه‌ر وه‌ک به‌تیر و ته‌سه‌لی باسمان کرد، زمانه‌کۆنه ئیترانییه‌کان مولک و میراتی هه‌موو گه‌لانی ئیترانین به‌تایبه‌ت که نووسه‌رانی کورد و هه‌ندیک له

رۆژه‌لاتناسان جه‌ختن له‌سه‌ر ئه‌وه که زمانی ئه‌ویستایی زۆر له زمانی مادی نزیکه، هه‌روه‌ها به پڤی ئه‌و به‌لگانه که هاوردمانه‌وه ئیستا روونه پاله‌وی سڤ شڤوه‌زاری هه‌بووه نه‌ک دوو شڤوه‌زار و شڤوه‌زاری پاله‌وی رۆژئاوایی که ئیستا به مادی ناوه‌پاست ناسراوه له رۆژئاوای ئیران به‌تایبه‌ت کوردستانی رۆژه‌لات بڤه‌وی هه‌بووه.

ئاماژه‌شمان کرد که زمانه به‌هیزه ئه‌وروپاییه‌کان زۆر له وشه‌گه‌لی یونانی و لاتینی که لکیان وه‌رگرتوه و هه‌ر ئیستاش بۆ وشه‌سازی له زانسته جۆراوجۆره‌کاندا که لکی لیوه‌رده‌گرن.

پڤیوسته زمانه‌وانانی کورد، کاتی پڤیوست له میراتی باوک و باپیرانمان - هه‌ر وه‌ک فارسه‌کان - که لک وه‌ریگرن. ده‌بڤ ئاماژه به‌م خاله‌گرنگه‌ش بکری زمانیک به‌هیزه که سه‌رچاوکانی وشه‌سازی فره‌تر بڤت.

۱۰- روون نه‌بوونی مانای هه‌نلڤیک وشه‌ی داتاشراو؛

ئه‌رکی زمانه‌وان ئه‌وه‌یه، کاتیک وشه‌سازی ده‌کات، به وردی بۆ چۆنیه‌تی پڤکهاتنی وشه‌که ئاماژه بکات تا به‌ره‌ی داهاتوو تووشی سه‌رلیشڤیوایی نه‌بن. له لایه‌کی‌تره‌وه مانای وشه‌ی هه‌لبژارده ده‌بڤ گڤه‌چل و لیل و ئالۆز نه‌بڤت. بۆ وڤنه هڤچ که‌س به باشی نازانی که ده‌وری پڤشگری «مه» له وشه‌ی «مه‌ترسی» دا چڤیه (؟)؛ گۆفار راسته یان گۆوار، یان کۆفار؛ پڤشنیار راسته یان پڤشنیاز. یان ئه‌م وشانه له بڤه‌رتدا چۆن پڤکهاتوونه؟

ئه‌لبه‌ت ئیستا هه‌ر که‌س بیروپۆچوونیک له‌باره‌ی پڤکهاتنی ئه‌م وشانه‌وه هه‌یه که ئه‌مه‌ش خۆی نیشان ده‌دات، چۆنیه‌تی پڤکهاتنی وشه‌کان، به وردی روون نه‌بووه‌ته‌وه.

۱۱- که‌م بوونی وشه‌ی گڤیراو؛

هر وهک پښتر باسی شیوه کانی وشه سازیمان کرد باشترین، شیواترین و گونجاوترین وشه‌ی داتاشراو، وشه‌ی گیراو(مشتق) ه. چونکوو له روی برځه وه کورتتره و به یهک رهگی وشه ده‌توانین وشه‌ی جۆراوجۆر پښکبښن. هاوکات بۆ فیروونی ماناکانیان ته‌نیا پښویسته واتای یهک وشه فیروین. وهک نه‌م وشانه‌ی خواره‌وه که هه‌موویان له رهگی «زان» پښکها‌توونه: زانا، زانایی، زانست، زانستنامه، زانستی، زانستگا، زانین، زانیار، زانیاری، زانکۆ و ...

زایی، یه‌کڅکی‌تر له تاییه‌ته‌ندییه‌کانی وشه‌ی گیراوه که به هۆی جۆراوجۆر یوونی «گر» ه‌کان ده‌توانی وشه‌ی جۆراوجۆری لښیکه‌وښته‌وه. له‌کاتی‌کدا وشه‌ی ساده، لښکراو(مرکب)، ئاوښته(مشتق - مرکب) دوا‌ی چه‌ند قوناغ نه‌زۆک ده‌بین. بۆ وښنه له فارسیدا وشه‌ی گیراوی «آموزش» یان دروست کردووه که ده‌یان وشه‌ی تری لښ دروست بووه. وهک: آموزشی، آموزشگا، آموزه، خودآموز، کارآموز، بدآموزی و ...

به‌لام له کوردیدا وشه‌ی لښکراویان وهک هاوتا بۆ داناوه، هه‌ر بۆیه دوا‌ی چه‌ند قوناخی وشه‌سازی، وشه‌که نه‌زۆک ماوه‌ته‌وه: فیروکاری، فیروکار، فیروکه، فیروخا‌و.

۱۲- چاره‌سه‌ر نه‌کردنی ده‌سته‌وشه‌کان؛

نه‌گه‌ر کۆر یان نووسه‌ریک برپاری دا، بۆ وشه‌یه‌ک هاوتا‌سازی بکات ده‌بین ده‌سته‌وشه‌کانی نه‌م وشه‌ش له‌به‌رچا‌و بگریت. که به‌داخوه نه‌م خاله‌گرنگه له پروژه‌ی وشه‌سازی کوردیدا زۆر بایه‌خی پښنه‌دراوه. بۆ نمونه ئیمه بۆ وشه‌ی «سازمان» وشه‌ی رښکخراومان داناوه. به‌لام ده‌سته‌وشه‌کانی وهک:

سازه، سازگار، ساخت، ساختار، ساختمان، ساختگرا و .. هیشتا به ته‌اوای چاره‌یه‌کیان بۆ نه‌دۆزراوه‌ته‌وه .

به واتایه‌کی تر ئه‌گه‌ر ئیمه بریارمان دا بۆ وشه‌ی active به‌رابه‌ریک دابنن. ده‌بی، هه‌موو یان زۆریه‌ی ده‌سته‌وشه‌کانی وه‌کوو: activity, activate, activated, activating ... له‌به‌رچاو بگرین.

ئیمه ده‌بی هاوکات له‌ بیرمان بیت له‌ پرۆژه‌ی وشه‌سازی به‌تایبه‌ت له‌ بواری زانسته‌کاندا، له‌گه‌ل یه‌ک وشه، رووبه‌روو نابینه‌وه . به‌لکوو ره‌نگه‌ هه‌ر وشه‌یه‌کی زانستی، چه‌ند ده‌سته‌وشه‌شی لیکه‌وتبیته‌وه یان له‌ داها توودا له‌ زمانه بیانیه‌کاندا، ده‌سته‌وشه‌ی لیکه‌وتیه‌وه . جا ئیمه ده‌بی زمانمان بۆ داها توویش ته‌یار بکه‌ین.

بۆ وینه‌ زمانی کوردی به‌گشتی به‌ شیوه‌ی سروشتی و هه‌روه‌ها زمانه‌وانانی کورد به‌تایبه‌ت، سه‌رکه‌وتووانه‌ توانیویانه‌ بۆ وشه‌ی «کار» و ده‌سته‌وشه‌کانی واتا‌سازی بکه‌ن . وێپرای ئه‌وه ئه‌گه‌ر ئه‌م شیوه‌ بایه‌خی پێبدری زایایی زمانی کوردی چه‌ند به‌رابه‌ر ده‌کات وه‌کوو:

کار، کارا، ناکارا، کاری، کاره، هه‌مه‌کاره، به‌کار، به‌رکار، کارناس، کارزان، کاربه‌ده‌ست، کاردار، که‌مکار، که‌مکاری، پرکار، پرکاری، فره‌کار، فره‌کاری، بیکار، بیکاری، گورپانکاری، فیکاری، شیکاری، کاربێرد، کاربێردی، کارساز، کارکه‌ر، کارگه‌ر، کارگه‌ری، کرێکار، کرێکاری، ناشی‌کار، تازه‌کار، ته‌ماکار، سته‌مکار، شاکار، گه‌نه‌کار، خزمه‌تکار، ته‌وبه‌کار، سپی‌کار، شه‌وکار، رۆژگار و

١٣- نزیکیه‌تی کوردی و فارسی؛

فارسی، زمانی دراوسنی و خزمی زمانی کوردییی و هه‌روه‌ها هه‌ردووکیان له بنه‌ماله‌ی زمانه ئیترانییه‌کانن. ئەم نزیکایه‌تییه بۆته هه‌رپه‌شه‌یه‌ک بۆ زمانی کوردی به‌تاییه‌ت له بواری وشه‌سازیدا. چونکوو ئاکادیمی ئیتران به هۆی ده‌سه‌لاتی فره و زۆربوونی ئەندامانی پەسپۆر له پرۆژه‌ی وشه‌سازیدا زۆر چالاکانه قۆلی هیمه‌تیان هه‌لمالیوه و زۆرجار روویداوه بۆ یه‌ک وشه‌ هاوتایه‌ک پێشنیار کراوه که له هه‌ر دوو زمانه‌که‌دا یه‌کن. هه‌ر ئەم هۆیه به ته‌نیا، ده‌رفه‌ت له کورد ده‌سه‌نێته‌وه و ده‌ست پێشخه‌رییه‌که ده‌بیته ریگر که کورد به‌م ده‌سه‌لاته‌وه که هه‌یه‌تی له‌م پرۆژه‌دا کارێکی ئەوتۆ بکات. جا کورد له رووی ناچارییه‌وه ده‌بێ ریگایه‌کی‌تر بدۆزێته‌وه که ره‌نگه فره شیاو نه‌بیته، بۆ وینه ئەگه‌ر له زمانه‌وانیکی کورد (که هه‌یج فارسی نه‌زانیت) بخوازیی بۆ وشه‌ی generative واتاسازی بکات ره‌نگه ساده‌ترین و شیاوترین به‌رابه‌ر، واته «زایشتی» پێشنیار بکات به‌لام به هۆی ئەوه که ئاکادیمی ئیتران به‌ر له ئیمه بۆ ئەم وشه، هاوتای داناهه ئیمه ناتوانین راسته‌وخۆ که‌لکی لێوه‌ریگرین چونکوو ئەگه‌ر وا بکه‌ین، ره‌نگه ئەم کاره له داهاوتوودا سه‌ربه‌خۆیی زمانه‌که‌مان تیک بدات.

وشه‌ی له‌م چه‌شنه له فارسیدا زۆرن که ئیمه له هه‌نگاوی یه‌که‌مدا وه‌رگێرانی وشه به وشه‌مان، کردوهه بۆ وینه: گفتار (مقاله)، نوشتار، کردار، دیدار، کارکرد، سردبیر، نویسنده، گفتگو، نماینده، شنونده، توانا، پایگاه، برنامه، راهکار، کاربرد و

هه‌ندیک له‌م وشانه هه‌یج جیاوازییه‌کیان له‌گه‌ڵ هاوتا کوردییه‌که‌یاندا نییه. هه‌ندیک‌ترین له یه‌ک یان چه‌ند پیتدا، جیاوازیان هه‌یه بۆ وینه:

فارسی	کوردی
kirdar	kirdar
karkird	karkird
Bon	bin
bernami	bername
dana	zana
tevana	twana

کێشه‌که هەر به نزیکایه‌تی وشه‌کان، کوتایی ناییت. هه‌ندی‌ک له گره‌کان (پێشگر، ئیوگر، پاشگر) له کوردی و فارسیدا به یه‌ک نزیکن یان هه‌ر یه‌کی‌کن. ته‌نانه‌ت فارسه‌کان به هۆی ده‌سته‌لات، زۆریش له گره‌کانی زمانه‌کانی‌تری ئێرانی بۆ زمانی خۆیان تۆمار کردووه (به‌پاوه: وندهای فعلی در گویشهای ایرانی و کاربرد آنها در واژه‌سازی، ایران کلباسی: ۱۳۸۶). پاشان کاتی‌ک ماده و که‌رسته‌ی دوو زمان فره به یه‌ک نزیک بن، وشه‌سازی سه‌ربه‌خۆ چۆن ده‌کری؟ بۆ نمونه پاشگری شوین له کوردیدا «گا»/«گه»‌یه، به‌لام چۆن فارسه‌کان له پاشگری «گاه» که‌لکیان وه‌رگرتووه وشه‌سازی کورد ناچار کردووه ته‌نیا له «گه» که‌لک وه‌ریگریت، له‌کاتی‌کدا پاشگری «گا» ره‌وانترو خۆش‌ناهه‌نگترة، نمونه‌ی: فارسی: پایگاه، دیدگاه. هاوتاکانیان له کوردیدا: پی‌گه، روانگه....

ئه‌م کێشه تا راده‌یه‌ک بووه‌ته زیان و خه‌ساریکی گه‌وره له وشه‌سازی کوردیدا، به‌لام ئێمه ده‌توانین به به‌رنامه‌پێژی ریکوپی‌ک و زووماوه (کورت‌ماوه) ئه‌م هه‌رپه‌شه بکه‌ین به ده‌رفه‌تیکی باش بۆ زمانی خۆمان، به‌لام ده‌بێ شاره‌زایان فره‌تر له سه‌ری بدوین.

۱۴- که‌لک وه‌رگرتن له وشه‌دوانه‌کان (ناوی ئیتیم)

هر وهک باسماں کرد زمانیک (زمانی نووسین) پاراو و بئ گرفتہ کہ له زمانی قسه کردنی خه لک نزیک بیټ چونکوو ئه مه ده بیټه هؤی ئه وه، که خه لک به ئاسانی له گه لی پیوه نندی بگرن و به باشی تییبیگن. له هه موو گرنگتر ئه دوو زمانه له داهاتوودا له یهک جیا نابنه وه و بووژانه وه بیان گریدرای یه که. بؤ نمونه زمانی نووسینی فارسی له سه دهی شه شه م تا سه رده می قاجارییه ئه وه نده له زمانی خه لک دور که وتبووه وه که ده بیژن زمانیکی پهرت بووه و تووشی فه سادیکی زؤر هاتووه به لام ئه و دؤخ و خه ساره دوی ماوه یهک نزیکیه کی دوولایه نی زمانی نووسین و ناخاوتنی لیکه وتووته وه. (بپوانه: دستور زبان فارسی عامیانه، دکتر تقی وحیدیان، ۱۳۴۲) و هه روه ها (بپوانه: فرهنگ کوچه، احمد شاملو/ فرهنگ عامیانه، ابوالحسن نجفی).

هه لبت ده بیټ ئه م خاله گرنگه روون بکه ینه وه که هه ر خودی زمانی قسه کردن به چند چه شنه زمان دابهش ده بیټ وه کوو: چه شنه زمانی نووسهران، رۆشنبیران، مامۆستایان، هونه رمه ندان، خویندکاران و هه روه ها خه لکی ئاسایی کوچه و کۆلاناں و کریکاران و ... شیاوتر ئه وه یه که زمانی نووسین یان ره سمی له چه شنه زمانه کانی خه لکی ئاسایی که لک وهرنه گریټ چونکوو ئاستی ره سمی زمانه که نزم ده کاته وه. به لام به داخه وه له کوردیدا له وشه ی خه لکی ئاسایی (عوام) به تایبته له وشه دوانه کان بؤ وشه رۆنان که لک وهره گراوه و ده گیردری. له کاتی کدا کاربردی شیوه ناخاوتنی خه لکی ئاسایی زؤرتتر بؤ چیرۆک و شانۆ و فیلم و ... ئه مانه یه، نهک زمانی زانستی و نووسین و سیاست وهک نمونه: که ل وپه ل، ریکوپیک، دهنگوباس، کاروبار، چروپ، زاوئی، یاساوریسا، گوفت ولوفت و هتد(؟).

۱۰- نه بوونی بنه ماگه لی یه گگرتوو بؤ وشه سازی؛

دوایښ زیان و خه‌ساری وشه‌سازی کوردی که زؤریش گرنکه، نه‌بوونی بڼه‌ماکه‌لی یه‌کگرتوو و په‌سندکراوه بؤ وشه‌سازی کوردی که تا ئیستاش له‌م گرینگه ئاوړ نه‌دراوه‌ته‌وه. پټویست به وتنه تا ئیستا بؤ خزمه‌ت به زمانی کوردی چهنه‌د کؤړ به‌تایبته کؤړی زانیاری کورد (له عیراق) دامه‌زاون که وشه‌سازی ده‌که‌ن. سه‌ره‌پای نه‌وه نووسه‌ران و وه‌رگټپانی تواناش به شیوه‌ی تاکه‌که‌سی سه‌رقالی نه‌م پروژهن، به‌لام نه‌وه‌ی که جیگه‌ی سه‌یر و مه‌خابنه‌نه‌وه‌یه ئیمه چهنه‌دین ساله بئ تیؤریک و بڼه‌ما خه‌ریکین(؟).

به‌کورتی نه‌گه‌ر ئیمه بتوانین بڼه‌ماکه‌لیکی یه‌کگرتوو بؤ وشه‌سازی دابین بکه‌ین و به‌ده‌نگی زؤرینه‌ی نووسه‌ران و رؤشنبیران په‌سهند بکری، ده‌توانین به‌دلنایاییه‌وه بیژین یه‌که‌م به‌ردی بناغه دانراوه تا پروژهی وشه‌سازی له‌ ئالؤزی و زیانه‌کانی رزگاری بیټ. به‌م هؤیه‌وه تیگوشاوم به‌پیی شیوه‌کانی وشه‌سازی رؤژ و ه‌روه‌ها له‌به‌رچاو گرتنی، نه‌نجامی خه‌سه‌اره‌کانی وشه‌سازی کوردی؛ بڼه‌ماکانی وشه‌سازی و وشه‌پړوان پيشنیار بکه‌م. که له‌ لایه‌ن کؤړی زانستی زمانی کوردی - ئیران، دواى بلأوبوونه‌وه‌ی له‌ زمانه‌وانی ۳ دا (زمانه‌وان ۲، ه‌ولیر، ئاراس: ۲۰۰۷) و پیداجوونه‌وه‌ی کؤړ، به‌ زؤرینه‌ی ده‌نگه‌وه په‌سهند کراوه. بؤ جاریکی دی و له‌م شیوه‌دا نه‌و بابه‌ته پيشکesh به‌ه‌موو نووسه‌ران، وه‌رگټپران، شاعیران، مامؤستایان و رؤژنامه‌وانان به‌تایبته ئاکادیمی کوردستان ده‌کریټ که‌بیر و بؤچوون و ره‌خنه‌ی خویان له‌سه‌ر نه‌م پيشنیارانه بنووسن تا له‌ داهاتوودا نه‌م بڼه‌مایانه بڼ به‌ ده‌ستووریکی گشتی بؤ ه‌موو نه‌و که‌سانه‌ی له‌م بواره‌دا دلسؤزانه کار ده‌که‌ن.

بڼه ما گشتييه کاني پرۆسه ي وشه سازي و وشه رۆنان

(په سه نډکراوي کۆړي زانستبي زماني کوردي - ئيران)

بڼه ماي ۱:

پڼويسته وشه ي بياني له گه ل هه موو يان زۆريه ي دهسته وشه کاني،
هاوتاسازي بکړين.

بڼه ماي ۲:

شياوه برکه کاني وشه ي داتاشراو يان هه لېژارده له هاوتاکه ي خۆي
کورتر، يان لانیکه م برکه کانيان به رانبه ر بڼت.

بڼه ماي ۳:

هاوتاسازي بۆ وشه ي بياني له رووي ريزمانيه وه پڼويسته به پڼي ئه م
ريزيه نډييه ي خواره وه بڼت:

۱- وشه ي گيراو (دارپڼاو).

۲- وشه ي ليکدراو.

۳- وشه ي ساده .

۴- وشه ي ليکدراو - گيراو (ئاوڼته).

تییینی: به‌پپچه‌وانه‌وه بۆ هاوتاسازی «کار»، پپۆیسته ئه‌م ریزیه‌ندییه‌ی خواره‌وه ره‌چاوبکریت:

۱- کاری ساده .

۲- کاری گیراو/دارپژاوا(کاری پیشگری و پاشگری).

۳- کاری لیکدراو.

بنه‌مای ۴:

پپۆیسته وشه‌ی هه‌لبژارده، یان داتاشراو، به‌ پپی شیوه‌ی وشه‌سازی سروشتیی زمانی کوردی رۆبنریت.

بنه‌مای ۵:

پپۆیسته وشه‌ی هه‌لبژارده، یان داتاشراو له‌ هه‌موو یان رۆزینه‌ی شیوه‌زاره‌کانی کوردیدا فام بکریت.

بنه‌مای ۶:

ریزه‌ندی که‌لک وه‌رگرتن له‌ شیوه‌زاره‌کانی زمانی کوردی له‌ بواری وشه‌سازیدا به‌م شیوه‌ی خواره‌وه پپشنیار ده‌کریت:

۱- کوردی ناوه‌پاست (سۆرانی)؛ کوردی باکوور (کرمانجی).

۲- کوردی باشوور (ئه‌رده‌لانی، فه‌یلی، جانی، که‌لوپی، له‌کی، که‌پووسی)

۳- کوردی هه‌ورامی / زمانی ئه‌ده‌بی گۆرانی کۆن / زازاکی.

۴- زمانه‌ کۆنه ئیترانییه‌کان وه‌ک پال‌ه‌وی رۆژئاوایی (مادی ناوه‌پاست)،

ئه‌ویستایی؛ به‌و مه‌رجه‌ی وشه‌ی هه‌لبژارده له‌گه‌ل زمانی کوردی ئه‌م‌رۆ هاوره‌گه‌ز یان نزیک بیٔت.

بنه‌مای ۷:

ده‌بی ئاماژه بۆ چۆنیه‌تی پیکهاتنی وشه‌ی داتاشراو بکریت.

بهنه ماى ۸:

واتاى وشه‌ى داتاشراو ده‌بى روون و شه‌فاف و پر به پىستى وشه‌ى بيانى
بيت.

بهنه ماى ۹:

ده‌رپرپنى وشه‌ى داتاشراو ده‌بى نه‌رم و ره‌وان و له‌گوتندا خو‌ش‌ناه‌نگ
بيت.

بهنه ماى ۱۰:

وشه‌ى داتاشراو يان‌ه‌له‌بژارده ده‌بى له‌گه‌ل سروشتى ده‌نگه‌كان ، لاختى
برگه و ريزمانى زمانى كوردى بگونجيت.

بهنه ماى ۱۱:

پيوسته له‌ه‌له‌بژاردنى وشه‌دا، وشه‌يه‌ك ه‌له‌بژايردريت كه بكرى ناو و
ئاوه‌لناوى ساده و گيراو (ناوى چاوگ، ئاوه‌لناوى به‌ركارى، كارابى ...)
لئ‌دروست بكرت و هه‌روه‌ها بكرت شيوه‌ى ليك‌دراو‌يشيان ساز بكات.

بهنه ماى ۱۲:

پيوسته بو‌ه‌ر زاراه و چه‌مكيكى زانستى كه خاوه‌نى ماناى
تايبه‌تاييه، ته‌نيا يه‌ك وشه (داتاشراو/ه‌له‌بژارده) پيشنيار بكرت و له‌دانانى
پتر له‌يه‌ك هاوتا، پاريز بكرى.

بهنه ماى ۱۳:

هاوتاسازى بو‌ئه و وشه بيانiane كه نيونه‌ته‌وه‌ى و گشت‌گيرن زور پيوست
نييه.

بنه‌مای ۱۴:

ده‌توانین له‌م پرۆسه‌دا (وشه‌سازی) له‌ئه‌زموونی ئاکادیمی گه‌لانی‌تر له‌بواری وشه‌سازیدا که‌لک وه‌رگیرین؛ هه‌روه‌ها له‌کاتی پێویستدا بۆمان هه‌یه‌ به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ یان وه‌رگیرانی وشه‌ به‌ وشه‌ له‌ زمانه‌ بیانیه‌کانه‌وه‌ قه‌رز بکه‌ین.

بنه‌مای ۱۵:

له‌ کاتیکدا توانای وشه‌سازی به‌و بنه‌مایانه‌ی ئاماژه‌یان پێکرا، نه‌گونجی، ده‌کرێ بێر له‌ شیوه‌ی نوێتر بکه‌ینه‌وه‌، به‌ مه‌رجیک، سروشتی زمانی کوردی له‌ به‌رچاو بگه‌ردرێت.

قۆناغه كانى پرۆسه ي وشه سازى و ئه ركه كانى زمانه وان

بەم شىۆه ي خواره وه و بە پى ئه و بنه مایانه ي پىشتەر باسى كرا، لىژنه كانى وشه سازى كۆپ و وشه سازان دهبى له بواری وشه سازیدا ئەم قۆناغانه ي خواره وه له بەرچا و بگرن:

۱. يەكەمىن ههنگاو ئەوه يه وشه ي بيانى له گه ل دەسته وشه كانيان له نىو زمانى كوردى و زمانى سه رچا وه كۆ ببنه وه، پاشان ئاستى كارپى كوردنيان ديارى بكرىت و به پى ئه و ئاسته بۆ هاوتاسازى ريزبه ندى بكرين.

۲. ديارى كوردنى وردى واتا و ماناكانى وشه بيانیه كان.

۳. لىژنه ي وشه سازى كۆپ ده توانى له كاتى پىويستدا وشه بيانیه كان له ده زگاكانى راگه ياندن يان به شىۆه ي نامىلكه ي پىشنيارى بلاء و بكا ته وه و پاشان له هه موو خه لك به تاييه ت نووسه ران، وه رگى پان و زماناسان، له هه موو كوردستان، داواى پىشنيار و ره خنه بكا ت.

۴. لىژنه داواى په سه ندى وشه پىشنيارى به كان، دهبى له سه ر ئەم خالانه ي خواره وه بپيار بدات.

A - ديارى كوردنى بواری به كارهيئانى وشه ي داتا شرا و يان هه لباژرده له زانسته جۆرا و جۆره كاندا.

B - نووسىنى وشه به دوو رىنووسى كوردى و كوردى لاتىن.

C - دیاریکردنی تایبه‌تمه‌ندییه ریژمانیییه‌کانی وشه وه‌ک: ناو، ئاوه‌لناو، ساده، گیراو، لیکدراو و

D - نیشاندانی دۆخه‌کانی وشه به‌تایبه‌ت تاک / کۆ و هاوواتا (مترادف) / دژواتا(متضاد).

E - به‌کارهینانی وشه له چه‌ند رسته‌ی جۆراوجۆردا.

F - نیشاندانی چۆنیه‌تی پیکهاتنی وشه.

G - هه‌روه‌ها، بۆ ئه‌رشیف ده‌بیژ ئاماژه بکریژت بۆ ناوی داهینهر و ئه‌و شیوه‌زاره‌ی که وشه‌که لێی وه‌رگیراوه.

راقه و تیپینی

بنه مای ۱:

پیویسته وشه ی بیانی له گه ل هه موو یان زۆریه ی دهسته وشه کانی،
هاوتاسازی بکرین.

تیپینی:

زۆر روونه، له پرۆژه ی وشه سازیدا به تاییه ت له بواری زانسته کاندا،
له گه ل یه ک وشه دا، روویه پوو نین. به لکوو رهنگه هه ر وشه یه کی زانستی،
چهند دهسته وشه شی لیگه وتیپته وه، یان له داهاتوودا له زمانه بیانیه کاندا،
دهسته وشه ی لیپکه ویته وه. پاشان ئیمه ده بی زمانمان بۆ داهاتوویش ته یار
بکه یین.

بۆ نمونه، نه گه ر کۆر یان وشه سازان، برپاریان دا بۆ وشه ی active
به رابه ریگه دابنن. ده بی ، هه موو یان زۆریه ی ئه م دهسته وشانه ی دیکه
وهک: activity, activate, activated, activating ، ... له به رچاو بگرن.

بنه مای ۲:

شیاوه برپه کانی وشه ی داتاشراو یان هه لبژارده له هاوتاکه ی خۆی
کورتتر، یان لانیکه م برپه کانیا ن به رانه ر بیته.

تیپینی:

هه‌موو زمانه‌کانی جیهان، به‌تایبته زمانه هیندوئو وروپاییه‌کان ورده ورده به‌ره و ساکاری و ره‌وان بوونه‌وه ده‌چن. به‌پنجه‌وانه‌ی ئه‌م تایبته‌مندییه که تایبته‌مندی زمانی مرۆفه، له زمانی کوردیدا هه‌ندیک وشه داتا‌شراون که ژماره‌ی برکه‌کانیان له هاوتاکه‌یان فره‌تره، وه‌ک «لیکۆلینه‌وه» که پینج برکه‌یه له کاتیکدا هاوتا عه‌ره‌ببیه‌که‌ی (تحقیق) دوو برکه‌یه و هاوتا فارسییه‌که‌ش (پژوهش) سه‌ی برکه‌یه. له‌هه‌موو سه‌ی‌تره، وشه‌ی «ئاوه‌لکردار» ه، که چوار برکه‌یه، له‌کاتیکدا هاوتاکه‌ی (قه‌ید) یه‌ک برکه‌یه. ئه‌که‌ره‌بخوازین بنووسین قه‌یدقه‌ید، ده‌سه‌ی بیژین ئاوه‌لکرداری ئاوه‌لکردار، که ۹ برکه‌یه. به‌لای منه‌وه ئه‌م شیوه‌یه واته درێژبوونی ژماره‌ی برکه، ئه‌که‌ر بۆ هاوتاسازی، زۆر که‌لکی لیوه‌ر‌بگیردیت له داهاتوودا، زمانی کوردی له‌زمانه‌ کۆن و دواکه‌وتوووه‌کان نزیک ده‌کاته‌وه. نموونه‌که‌لیکی‌تر که ده‌توانین له‌م زه‌مینه‌دا ئاماژه‌ی پێیکه‌ین ئه‌مانه‌ن:

«بزووتنه‌وه» ۵ برکه و هاوتا فارسییه‌که‌ی «جنیش» ۲ برکه، «پیتی ده‌نگدار» ۴ برکه و هاوتاکه‌ی «همخوان» له فارسیدا ۲ برکه، «ئاوه‌لناو» ۳ برکه هاوتاکه‌ی «صفت» ۲ برکه و ...

چهنده برکه‌ی وشه‌ی داتا‌شراو، فره‌تر بیت هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ش زمان به‌ شیوه‌ی کۆنی خۆی نزیکتر ده‌بیتته‌وه.

ئاکادیمی ئێرانی‌ش له ده‌یه‌کانی رابردوودا له‌گه‌ڵ ئه‌م کێشه‌یه ده‌سته‌ویه‌خه‌ بووه و زۆرینه‌ی ئه‌و هاوتاسازیانه‌ی پێشنیاری ده‌کرد له‌رووی برکه‌وه درێژ بوونه، به‌لام به‌ دارشتنی به‌رنامه‌یه‌کی شیوا، توانیان ئه‌م کێشه‌یه چاره‌سه‌ر بکه‌ن. بۆ وێنه‌یه‌که‌م هاوتاسازییه‌ک که بۆ «کامپیۆته‌ر» کرا وشه‌ی «حسابگر الکترونی» بوو (باطنی، ۱۳۷۱: ۲۶) که ئێسته‌ بووه‌ته

«رایانه»، یان بؤ «ریفرانڈوم» «مراجعة به آراء» یان دانا، که ئیستا بوو ته «همه پرسی».

ئیمه ش ده توانین له جیگه ی «به جیهانی بوونه وه»، «جیهانی بوونه وه»، یان «جیهانی بوون» دابنئین هه روه ها له جیگه ی «بزووتنه وه» که پینج برکغه یه له وشه ی «جمشت» که لک وه ریگرین که سه ره پای ئه وه ی گپراوه (جم + شت)، دوو برکغه ی شه.

پئویسته ئه و وشانه ی پئیشنیا ر ده کرین، ژماره ی برکغه کانیا ن له هاوتاکه یان کورتر بن، یان ئه گه ر نه کرا لانیکه م له هاوتاکه یان درئتر نه بن. سوودی ئه م یاسایه ئه وه یه که ده برپینی وشه کان، ساکارترو له سه رزار سووکترو ده بی.

بڼه مای ۳:

هاوتاسازی بؤ وشه ی بیانی له رووی ریژمانیه وه پئویسته به پئی ئه م ریزبه ندیه ی خواره وه بیئت:
اوشه ی گپراوه (داپژاوه)؛
تیبینی:

ئه م شیوه یه له بهر چه ندین هؤ، له هه موو شیوه کانی وشه سازی باشترو شیواوتره که بریتین له:

- A - له رووی برکغه وه له هه موو شیوه کانی وشه سازی، کورتره.
- B - له م شیوه دا به شیک له زمان، وه ک «گر» هکان که بی مانان، چالاک ده بڼه وه و واتا ده به خشن.
- C - رهگی وشه له وشه گپراوه کانداهه ریه که، بویه له کاتی فیربوونی ئه م چه شنه وشانه دا، ته نیا پئویسته واتای ره گه که ی بزانی. بؤ وینه:

هموو ئه‌م وشانه‌ی خواره‌وه له وشه‌ی «زان» گیردراون: زانا، زانایی، زانیاری، زانستگا، زانکۆ، زانست، زانستی، زانستیانه، نه‌زان و ...
 D - ئه‌گه‌ری وشه‌سازی ئه‌م شیوه له هممووی شیوه‌کانی وشه‌سازی زیاتره.

E - شیوه‌ی گرتار په‌کیک له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمانه ئاریاییه‌کانه، وه‌ک: کوردی، فارسی، ئه‌لمانی، ئینگلیزی... ئه‌م تایبه‌تمه‌ندییه، ئه‌وه‌سته زمانه، له زمانه‌کانی‌تر وه‌ک زمانی سامی، عیبری، عه‌ره‌بی، (زمانانی سامی)، تورکی، مه‌غولی و چینی و ... جیا ده‌کاته‌وه.
 ۲- وشه‌ی ساده؛

۳- وشه‌ی لیکدراو (موره‌که‌ب)؛

تێبینی:

ئه‌م شیوه‌یه (لیکدراو)، له شیوه‌ی گرتار زیاتره. به هۆی ئه‌وه‌وه، له زمانی کوردیدا ژماره‌ی وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ، به ریزه‌ی گره‌کان زۆرتره. هه‌روه‌ها ده‌توانین به شیوه‌ی جیگرسازی، وشه‌ی لیکدراوی زۆر پیک بێنین. به‌لام له رووی بپه‌گه‌وه، بپه‌گه‌ی وشه‌کان له‌م شیوه‌دا فره‌ترن. سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش، هموو وشه‌کان، له‌گه‌ڵ په‌ک پیک نایه‌ن.

۴- وشه‌ی لیکدراو - گیراو (ئاوێته)؛

■

به‌پنجه‌وانه‌وه بۆ هاوتاسازی «کار»، پێویسته ئه‌م ریزه‌بندی خواره‌وه ره‌چاو بکریت:

۱- کاری ساده؛

۲- کاری گیراو/داپێژاو(کاری پێشگری وپاشگری)؛

۳- کاری لیکدراو؛

تیبینی:

چونکوو کاری ساده له بواری وشه سازیدا له کاری گیراو و لیکدراو چالاکتره، ههروه ها زۆریه ی وشه گیراوه کان له کاری ساده دروست ده بن. بۆ نمونه هه موو ئه م وشانه ی خواروه وه، له کاری ساده ی «زانین» پیکهاتوونه: زانا، زانایی، زانیاری، زانستگا، زانکۆ، زانست، زانستی، زانستیانه، نه زان

له کاتیگدا له کاری لیکدراوی «فیترکردن» ته نیا چه ند وشه دروست بووه. وهک: فیترکه، فیترخواز، فیترکار، فیترکاری.

بهنه های:

پێویسته وشه ی هه لبرژارده، یان داتاشراو به پێی شیوه ی وشه سازی سروشتی زمانی کوردی روپنریت.

تیبینی:

زمانی کوردی به دریزایی میژوو، به هۆی نه بوونی حکومهت و دهسته لاتی سیاسی گشتگیر، له بواری وشه سازیدا زۆتر به پێی شیوه ی وشه سازی سروشتی کاری کردووه. هه ر به م هۆیه وه، پێویسته، به م شیوه یه بایه خ بدری. ههروه ها مه به ست له زمانی ناخافتن، سه رجه م چه شنه زمانه ییه کان (variety) ی زمانی کوردییه. وهک: خویندکاران، مامۆستایان، نووسهران، هونه رمه ندان و...

بهنه های:

پێویسته وشه ی هه لبرژارده یان داتاشراو له هه موو یان زۆرینه ی شیوه زاره کانی کوردیدا فام بکریت.

تیبینی:

زمانی کوردی، ئەمپۆ بە چوار لقی سەرەکی: ١- کوردی سەرۆ (کرمانجی) ٢- کوردی ناوہ پاست (سۆرانی) ٣- کوردی خواروو (فەیلی، کەلۆپی، گەپووسی، لەکی) ٤- گۆرانی - زازاکی، دابەش دەکری.

پێویستە لە وشە سازیدا لە وشە یەک کەلک وەر بگێردری، کە لە زۆرینە ی زاراوہ کاندای فام بکری، تا هەنگاو هەنگاو، یە کگرتوویی زمانی کوردی پیک بی. لێرەدا بۆ نمونە، ئاماژە بە دوو وشە دەکری، کە لە هەر چوار لقی زمانی کوردیدا کاربەدی هە یە:

١- چاوی «خواستن» لە گەل هەموو دەستە وشە کانییدا وە کوو: داخواز، خاویار، خاویزینی، خاویزگەر، ئازادیخاوی، خواست، فیرخاوی، نوێخاوی و... ئە گەر قەبوول بکەین ئەم وشە یە کگرتووترە، دەتوانین وەرە وەرە بە بەرنامە پێژی زمانی، لە هاوتاکانی وە ک: دەمەوی (سۆرانی)، گەرە کەمە (هورامی - ئەر دەلانی)، توام (کەلۆپی)، مە یتم (لەکی) و... وازی نین.

٢- چاوی «وتن» وەرگی ئیستای (بیژ/ویژ)، لە هەموو هاوتاکانی وە ک: گوتن، کوتن، ئاخافتن، واتن، وە تن و دە لیم، دە دویم، ئیژم، و اچوم، ئوشم، مە وشم و... یە کگرتووترە یان لانی کەم دەستە وشە کانی وانی شان دە دەن، وە ک: وتار، سەر وتار، وتارنامە، وتووێژ، ویژە، ویژەر، راویژ، راویژکار، راویژکاری و...

بنه های ٦:

ریزبەندی کەلک وەرگرتن لە شیوہ زارە کانی زمانی کوردی لە بواری وشە سازیدا بەم شیوہ ی خواروہ پێشنیار دە کری:

١- کوردی ناوہ پاست (سۆرانی) / کوردی باکوور (کرمانجی).

۲- کوردی باشوور (نوره لانی، فیللی، جانی، که لوپوی، له کی، که پووسی)
تیبینی:

هرچند ئه م کۆمه له شیوه زاره، له بواری سینته کس له گه له یهک
جیاوازیان هیه، به لام له رووی وشه وه ژۆر له یهک نزیکن.

به داخوه تا ئیسته له پرۆژهی وشه سازیدا ناوپرکی وایان له زاروه
کوردییه کانی باشوور نه داوه ته وه، که ئه وهش رهنگه، رهنگدانه وهی
راسته و خۆی بیری به رته سکی ناوچه گه ری و مه زه به بی یان به هۆی نه ناسینی
ئه م شیوه زاراوانه وه بیته (؟).

له کاتی کدا شیوه زاره کوردییه کانی باشوور، لانی که م له بواری ده زگای
واچی و وشه وه، ژۆر ره سه نایه تی خۆیان پاراستوه. هه روه ها ئه م کوردانه،
له رووی ریژه ی جه ماوه ر و ناخپوه ره وه له پله ی سییه مدا، داده نیشن.
پنویست به وتنه له کاتی کدا ژۆریه ی نووسه رانی کورد به شوین ره سه نایه تی
زماندا ده گه رین و بۆ پالاوته ی زمانی نووسین تیده کۆشن، ده بی ئه م خاله
سه ره کییه له به رچاو بگرن له هیه شیوه زاری کدا ره سه نایه تی کۆ نابیته وه،
به لکوو هه موو شیوه زاره کانی زمانی کوردی به قه د توانای خۆیان به شیکیان
له ره سه نایه تی زمانی کوردی کۆن، پاراستوه. که چی نووسه ران و
زمانه وانانی کوردی ناوه راست، له بهر هه ر هۆیه ک بیته، له وشه ره سه نه
کوردییه کانی خواروو، که لکیان وه رنه گرتوه ئه گه ریش ریکه وتبی له چه ند
وشه ژۆرتی نیه بۆ وینه: زانست، توانست، وشه و ...

به لام به پپچه وانه وه، ئاکادیمی ئیران باوه شی بۆ وشه کانی ئیلام و
کرماشان کردوه ته وه، تا جیگه یه ک، که که لکوهرگرتن له زمانه

ئێرانییه‌کانی دی، یه‌کیکه له بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی وشه‌سازی له ئاکادمی زمانی ئێران.

به‌کورتی، که‌لکوه‌رگرتن له شیوه‌زاره‌کانی خواروو بۆ پیکه‌پێنانی زمانی یه‌کگرتوو، دوو نه‌نجامی شیاوی هه‌یه:

A - زمانی یه‌کگرتوو به‌هێزتر ده‌کات و زۆر له ناتاواییه‌کانی زمانی نووسین چاره‌سه‌ر ده‌کری.

B - ده‌بێته هۆی ئه‌وه که زمانی پێوه‌ری کوردی له ناوچه‌کانی خواروویش په‌ره بستیێ و جا خه‌لکیش به هۆی کارکردی عاتفی زمان، زۆرتر و زووتر ده‌توانن له‌گه‌ڵ زمانی ره‌سمی پێوه‌ندی بگرن.

۳- کوردی هه‌ورامی / زمانی ئه‌ده‌بی گۆرانی کۆن / زازاکی.

تێبینی:

له باره‌ی کوردیی گۆرانی، ده‌بێ به‌م چه‌ند خاله‌ گرنگه ئاماژه‌بکری:

A - به پێی دوا‌بین به‌لگه زانستییه‌کان، که له لایه‌ن رۆژه‌لاتناسان و توێژه‌رانی کورده‌وه خراوه‌ته روو وه‌ک: د.ئه‌یووبی، د.موکری، ئیسمرنوفا، جۆیس بلو و... کۆمه‌له‌ شیوه‌زارای گۆرانی و زازاکی به هۆی نزیکایه‌تیانه‌وه، ده‌که‌ونه لقیکه‌وه.

B - کوردی گۆرانی به هۆی پاراستنی ئایینی کۆنی خۆمالییه‌وه، هاوکات له‌گه‌ڵ لقه‌کانی تری زمانی کوردی، له پرۆسه‌ی گۆرانیکاری زمانیدا، هاوپی نه‌بووه. هه‌ر ئه‌م دیارده‌یه له زمانه ئایینییه‌کانی تێدا وه‌ک: عه‌ره‌بی قوره‌یشی، پاله‌وی زه‌رده‌شتی و سانسکریت ده‌بیندری و جیاوازی نێوان گۆرانی و کرمانجی (سه‌روو، ناوه‌پاست، خواروو) هه‌ر بۆ ئه‌م هۆیه ده‌که‌پێته‌وه.

C - «گورانی» لای یارسانییه کان زمانی ئابینییه و ههروهها سهرده مئیک - میژوویه کی هه زار ساله - زمانی ئه ده بی ناوچه کانی ئه رده لان، لوپستان، کرماشان، ئیلام، شاره زۆر و... بووه. هه ر به م هۆیه وه پئویسته به شیویه کی شیاو که لکی لئ وه ریگریئ.

۴- زمانه کۆنه ئیترانییه کان وهک پاله وی رۆژئاوایی (مادی ناوه پراست)، ئه ویستایی؛ به و مرجه ی وشه ی هه لبژارده له گه ل زمانی کوردی ئه مپۆ هاوپه گه ز یان نزیک بئت.

تیبینی:

پئویست به وتنه که زمانه به هیزه کانی جیهان وهک ئه لمانی، ئینگلیزی و فه پهنسی دوای رینسانس زۆر له وشه ی یوونانی کۆن و لاتین که لکیان وه رگرتووه بۆ وینه: ئورگان له organon، ئاکادیمی له akademeia، پان له pantos، جوگرافیا له jedgrafiya ی یوونانی، ههروهها ئانتیک له entiquis، ئه کواریوم له aquarium ی لاتینی و... وه رگراون.

ئاکادیمی ئیترانیس هه ر له میژوه وه ئه م شیوه یان به کار هیناوه. بۆ وینه: له زمانی ئه ویستاییه وه، ته را + به ری transportation، په ردیزه بۆ campus، واکه بۆ vowel، واج بۆ phoneme ... وه رگرتووه.

ههروهها ئه م وشانه شیان له پاله وییه وه وه رگرتووه: ئامار له amar، ئه رز له arž، ئوستان له esatan، په ره ستار له parastar، وه زیر له vičir، پزشکی له bačačk، رایانه له چاوگی رایانده ن بۆ کامپیۆته ر، ویراستار له چاوگی ویراسته ن بۆ editor.

ئه لبه ت زمانه وانانی کوردیش تیکۆشاون له زمانی پاله وی که لکوه ریگرن بۆ وینه: بنیات له bon.dât، دژ له duš، ئه ندام له handam، پیرست له

pehrest ، ئه نجومه ن، شارستان...یان له زمانى پالەوییه وه وه رگراون. به لام به هۆى نه بوونى روانگه ی تیۆرىک و ههروه ها هاوپی بوون له گه ل ئه م بیره، که ده بیژئى فارسى ده رى دريژه ی پالەوییه، ئه م شپوه یه که وتوه ته په راویزه وه و له لایه ن وه رگپران و نووسه ران و کۆپه زانستییه کانه وه به شپوه یه کی شیاو و به رفه سوو دى لپوه رنه گراوه. (بۆ ناگادارى زیاتر به واننه به شی «مادى ناوه راست» ی ئه م کتیه).

ئیمه ش ده توانین له زمانه کۆنه ئیترانییه کان وه ک ئه وستایى و پالەوی - که میراتى هه موو گه لانی ئیترانییه - که لک وه ریگرین. به لام پیویسته ئه م مه رجانه ره چاو بکرین:

A - له کاتیکدا له م شپوه که لک وه ریگرین که هیه شپوه یه که له شپوه کانی تری وشه سازی - که ئاماژه مان پیکرد - و ته نانه ت شپوه زاره کانی کوردی، نه توانن یارمه تیده ر بن.

B - زیاتر بۆ هاوتاسازی و به رابه ردانانى زاواه زانستییه کان له م شپوه که لک وه ریگرین.

C - وشه یه که هه لبژیرین که ده رپینى سه خت نه بئ و له گه ل ده نگ و لاختى برگه ی زمانى ئه مپۆى کوردی هاوساز بیته.

بنه ماى ۷:

ده بئى ئاماژه بۆ چۆنیه تی پیکهاتنى وشه ی داتاشر او بکریت.

تیبینی:

ئهرکی زمانه وان ئه وه یه، کاتیک وشه سازی ده کات، به وردى بۆ چۆنیه تی پیکهاتنى وشه که ئاماژه بکات تا به ره ی داهاتوو تووشى سه رلی شپوایى نه بن. له لایه کی تره وه مانای وشه ی هه لبژارده ده بئى گه چه ل و لیل و ئالوز

نەبىت. بۇ ويىنە ھىچ كەس بە باشى نازانى كە دەورى پىشگرى «مە» لە وشەى «مەترسى» دا چىيە (?); گۇڧار راستە يان گۇوار، يان گۇڧار؛ پىشنيار راستە يان پىشنيار. يان ئەم وشانە لە بىنەپەتدا چۆن پىكھاتون؟ ئەلبەت ئىستا ھەر كەس بىروبۇچوونىكى لەبارەى پىكھاتنى ئەم وشانەو ھەيە كە ئەمەش خۆى نىشان دەدات، چۆنىەتى پىكھاتنى ئەم وشانە، بە وردى روون نەبووئەتەو.

بىنەماى ۸:

واتاى وشەى داتاشرادەبى روون و شەفاف و پىر بە پىستى وشەى بىيانى بىت. تىبىنى:

قۇر روونە كە ئامانجى سەرەكى زمانەوان، وشەسازىيە بۇ خەلك. جا پىويستە، لەو وشە و «گر» انە كەلكوهرىگىردى كە مانايان بۇ ھەموو كەس تەنانت خەلكى ئاسايىش روون بىت. پىشتر ھەندى وشە دروستكراون، ئەوئەندە مانايان روونە كە خەلكى نەخويندەوارىش، بى تىبىنى تىيدەگەن. ھەك: رۇژنامە، رۇژنامەوان، زمانەوان، دەنگ (phoneme) ، سەرۆك، گەل، بىنەما، سەرچاۋە، لاپەرە، رىنوس، رىژمان، بەركار (مفعول)، كارا (فاعل) و...

بەپىچەوانەو، ھەندىك وشەى داتاشرادەن كە مانايان قۇر روون نىيە. بەلكوو دەبى راقە و تىبىنى لەسەر بنوسرى، ھەك: تۇمار، كۆمەل ، كۇمار، ھۇنراۋە، دەق، ويژە، دەنگ (vote)، نەتەو، گۇڧار، ئەندازىار و....

بىنەماى ۹:

دهربیرینی وشه ی داتاشراو ده بی نه رم و رهوان و له گوتندا خوش ئاههنگ
بیٚت.

تییینی:

ئاخیوه رانی هه ر زمانیک پییان خوشه، وشه یهک به کار بیین که
دهربیرینی له سه ر زار، رهوان بیٚت. خه لک به شیوه ی سروشتی له دهربیرینی
وشه ی رهق و سهخت خو ده پاریزن و ئه مهش سروشتی زمانه .

لای هه موو که س روونه که دهربیرینی وشه ی «گوتن» له «کوتن»؛
ههروه ها «وتن» له «گوتن» ساده تره. زۆربه ی زۆری ناوه تاییه تییه کانی
کوردی وهک: هیوا، رۆژین، ئاوات و ... نه رم و رهوان و خوش ئاههنگن.
چونکو و اچه کانیان، به پیی ده زگای بپگه ی کوردی و هارمونی تاییه ت
پیکهاتوونه. هه ریه م هۆیه وه له نیو نه ته وه کانی دیکه شدا بپه وه یان هه یه.
به پیچه وانه وه هه ندیک وشه هه ن که دهربیرینیان به هۆی ناسازبوونی
واچه کان، گونجاو نییه. سه ره پای ئه وهش رهنگه کوردی نه بن و ژماره ی
بپگه کانیشیان له هاوتاکانیان زۆتره، وهک: قوتابخانه، ئابلۆقه، قازانج،
بایهخ، قه مچی، ئالتون و

بنه مای ۱۰:

وشه ی داتاشراو یان هه لبارده ده بی له گه ل سروشتی دهنگه کان ، لاختی
بپگه و ریژمانی زمانی کوردی بگونجیت.

تییینی:

له زمانی کوردیدا ئه گه ر بخوازین له ناو، ئاوه لئاو دروست بکه یین
پتیسته، پاشگری «ی» له گه ل ناویینین. وهکوو:

زمان + ی = زمانی

نیشتمان + ی = نیشتمانی...

به‌لام ئه‌و وشانه‌ی کۆتاییان به‌ وای ده‌نگدار یان نیوه‌ده‌نگداره، له‌ دۆخی ئیزافه‌دا، ده‌بێ وایچکی بێده‌نگ، وه‌کوو ناوچی (consonant epenthesis)، له‌ نیوانیاندا دابنیشی. وه‌ک:

زانستی + ی = زانستییی / $zanistî + \hat{i} = zanistî + y + \hat{i}$ ، که‌ هه‌ندی جار له‌ کاتی ده‌رپریندا و به‌ زۆری له‌ کاتی نووسیندا به‌ کیک یان هه‌ر دوو ئییه‌که‌ (i, y) وه‌لا ده‌خری. به‌ واتایه‌کی تر هه‌ر به‌ شیوه‌ی ئاوه‌لناو (زانستییی / zanistîy) ده‌نووسریت. نمونه‌یه‌کی تر:

مرۆڤایه‌تی + ه‌که‌ + ان = مرۆڤایه‌تییه‌کان:

$Mirovayetî + eke + an = Mirovayetî + y + ekan$

هه‌روه‌ک دیاره، ده‌رپرینی ئه‌م وشانه، به‌هۆی به‌دوای به‌کدا هاتنی چه‌ند وای ده‌نگدار و نیوه‌ده‌نگدار، سه‌خته. هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ لاختی بره‌گه‌ی زمانی کوردیشدا ناپورپیت. چونکوو له‌ زمانی کوردیدا دوو پیتی ده‌نگدار ناتوانن له‌ په‌نای یه‌ک دابنیشن. هه‌روه‌ها له‌ سه‌ره‌تای وشه‌ش دوو پیتی بێده‌نگ ناتوانن له‌ په‌نای یه‌ک بێن. وه‌کوو: ستاندارد، ستراتژی و... زۆر روونه‌ که‌ ئه‌م شیوه‌ نووسینه‌ ره‌نگدانه‌وه‌ی راسته‌وخۆی زمانی بیانی پێوه‌ دیاره.

بهنه‌مای ۱۱:

پێویسته‌ له‌ هه‌لبژاردنی وشه‌دا، وشه‌یه‌ک هه‌لبژێردریت که‌ بکری ناو و ئاوه‌لناوی ساده‌ و گیراو (ناوی چاوگ، ئاوه‌لناوی به‌رکاری، کارایی...) لێ دروست بکریت و هه‌روه‌ها بکریت شیوه‌ی لیکدراویشیان ساز بکات.

تیبینی:

زمانی کوردی هر وهک زمانی ئینگلیزی، فارسی و... له ریگه‌ی گرتاری وشه و گر، یان لیکنانی وشه‌کان، وشه‌ی نوی ساز ده‌کات. به له به‌رچاو گرتنی ئه‌م تایبه‌تمه‌ندییه سه‌ره‌کییه ده‌بی بیر له وشه‌یه‌ک بکریته‌وه که ئه‌و وشه‌یه زایاتر بیته. بۆ نمونه تا ئیسته بۆ وشه‌ی (verb) سی‌هاوتا وهک: فه‌رمان، کردار، کار، پیشنیار کراوه. له هه‌موویان شیاوتر وشه‌ی «کار»ه. چونکو له‌م وشه‌وه به‌شیوه‌ی به‌رفراوان ناو، ئاوه‌لناوی ساده و گیراو (ناوی چاوگ، ئاوه‌لناوی به‌رکاری، کارایی ...) و هه‌روه‌ها ناوی لیکنراو دروست بووه. وهک: کار، کارا، کاری، کاره، هه‌مه‌کاره، به‌رکار، کارناس، کارزان، کاربه‌ده‌ست، کردار، که‌مکار، پرکار، بیکار، بیکاری، گۆرانکاری، فی‌رکاری، شیکاری، کاربرد، کاربرد، کارساز، کارکه‌ر، کارگر، کارگری، کریکار، کریکاری، ناشی‌کار، تازه‌کار، ته‌ماکار، سته‌مکار، شاکار، گه‌نه‌کار، خزمه‌تکار، ته‌وبه‌کار، سپی‌کار، شه‌وکار، رۆژکار و ...

بنه‌مای ۱۲:

پئویسته بۆ هر زاراوه و چه‌مکیکی زانستی که خاوه‌نی مانای تایبه‌تییه، ته‌نیا یه‌ک وشه (داتاشراو / هه‌لبژارده) پیشنیار بکریته و له دانانی پتر له‌یه‌ک هاوتا، پارێز بکری.

تییینی:

بۆ هر وشه‌یه‌ک، به‌شیوه‌ی سروشتی یه‌ک مانا له می‌شکدا هه‌یه، هر به‌م هۆیه‌وه پئویسته له وشه‌سازی له بواری زانسته‌کاندا بۆ هر چه‌مکیکی ته‌نیا یه‌ک وشه (داتاشراو / هه‌لبژارده) پیشنیار بکریته و له دانانی پتر له‌یه‌ک هاوتا، پارێز بکری. چونکو جیا له‌وه‌ی بشیوی ساز ده‌کات له گه‌ل می‌شکی مۆف ناته‌بایه.

بههوی نه بوونی چاودیتی به رده وام، له پرۆسهی وشه سازیدا زۆرجار نهو کیتشهیه سازبووه. بۆ نمونه له به رابه ر وشه (verb)، ۳ هاوتایان داتاشیوه وهک: فرمان، کردار، کار.

به پێچه وانه وه، بۆ دوو وشه ی بیانی (idiom) و (dialect) ته نیا وشه ی «زاراوه» مان ههیه. نمونه یه کی تر: هه لوه شاندن، لیكدانه وه بۆ: «decay Decomposition dispersion resolutio، Dissociation, analysis، Disintegration» دانراوه. نه لبت ده کړی بۆ چهند وشه بیانییه، یه ک وشه دابنئین، به لام به مه رجیک سه ر به زانستی جیا بن. بۆ نمونه وشه ی دهنگ، به رابه ریکه بۆ phoneme له زانستی زمانناسی و هه روه ها به رابه ریگیشه بۆ وشه ی vote له سیاسه تدا.

بهنه مای ۱۳:

هاوتاسازی بۆ نهو وشه بیانیانه که نئونه ته وه یی و گشتگیرن زۆر پئویست نییه.

تیبینی:

که لیک وشه هه ن که نئونه ته وه یین و له هه موو زمانانی جیهاندا جیگربوونه ئیتر زۆر پئویست نییه ئیمه خۆمان بۆ هاوتاسازی نهو وشانه ماندوو بکه یین بۆ وینه: ئوکسیژن، ئیدرۆژن، ئینتیرژی، ته له فزیۆن، ته له فون، رادیۆ، کۆنگره، گرافیک، ترافیک، سینه ما، فیلم، کراوات، پیتزا، سالاد، سوپ و

بهنه مای ۱۴:

ده توانین له م پرۆسه دا (وشه سازی) له نه زموونی ئاکادمی که لانی تر له بواری وشه سازیدا که لکوه ریگرین؛ هه روه ها له کاتی پئویستدا بۆمان هه یه

به شیوه‌ی راسته‌وخۆ یان وه‌رگیڤرانی وشه به وشه له زمانه بیانیه‌کانه‌وه
 قهرز بکه‌ین.

تییینی:

نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌هۆی نه‌بوونی ده‌سته‌لآت و ئاکادیمی چالاک و به‌رده‌وام،
 ناتوانی به شیوه‌ی راسته‌وخۆ و ته‌واو، له بواری وشه‌سازیدا چالاک بیت.
 ئەمه راستیه‌کی حاشا هه‌لنه‌گره. جا شیاوه له ئەزمونه سه‌رکه‌وتووهره‌کانی
 ئاکادیمی دراوسێکانی که‌لکوه‌ریگرتی، به مه‌رچیک سه‌ر به‌خۆی زمانمان
 تیکنه‌دات. هه‌روه‌ها له کاتی پێویستدا ده‌توانین به شیوه‌ی راسته‌وخۆ یان
 وه‌رگیڤرانی وشه به وشه له زمانه بیانیه‌کان قهرز بکه‌ین. چونکوو له‌م
 سه‌رده‌مه‌دا وشه قهرزکردن دیارده‌یه‌کی ئاساییه. هه‌ر ولآت و زمانیک له
 قهرزکردنی وشه و دانوستان له‌گه‌ڵ زمان و ولآتانی تر دووره‌په‌ریزی بکات
 زمانه‌که‌ی دواکه‌وتووهر و پانتای زمانه‌که‌ی به‌رته‌سکتر ده‌بیته‌وه. ئیستا ئەم
 شیوه‌یه له نێو زمانه زیندووهره‌کانی جیهان به هوی ئالشت و دانوستاندنی
 فه‌ره‌هنگی، بازرگانی و ... زۆر کاربندی هه‌یه. بۆ نمونه زمانی ئینگلیزی
 چه‌نده له سه‌ر زمانه‌کانی تر کاریگه‌ریی بووه و وشه‌ی به قهرز پێداون، تا
 راده و ئاستیکی به‌رچاو ئەو زمانه‌ش کاریگه‌ریی له زمانانی دی وه‌رگرتوووه و
 وشه‌ی لێیان قهرز کردوووه.

هه‌لبه‌ت کۆپی زانیاری و وشه‌سازان تا ئیسته له بواری، وشه قهرزکردن،
 وه‌رگیڤرانی وشه‌به‌وشه زۆر له ئەزمونی ئاکادیمیه‌کانی دیکه
 که‌لکی وه‌رگرتوووه، بۆ نمونه «ده‌زگا‌کانی راگه‌یاندن» وه‌رگیڤرانی mass
 media ئینگلیزییه. هه‌روه‌ها وشه‌گه‌لی وتووێژ، وتار، ئەندازیار، ته‌واوکه‌ر

بنه‌ماکانی وشه‌سازی ۱۰۵

... وه‌رگی‌پانی وشه به وشه‌ی «گفت و گو» و «گفتار»ی فارسی و؛
«مهندس» و «متمم»ی عه‌ره‌بین.

بنه‌مای ۱۵:

له کاتیکدا توانای وشه‌سازی به و بنه‌مایانه‌ی ئاماژه‌یان پیکرا، نه‌گونجی،
ده‌گری بی‌ر له شیوه‌ی نویت‌ر بکه‌ینه‌وه، به مه‌رجیک سروشتی زمانی کوردی
له به‌رچاو بگی‌ردیت.

وشه نامه ۱

(کوردی - فارسی - ئینگلیزی)

ئینگلیزی	فارسی	کوردی
Exchange	تبادل	ئالشت *
adjective	صفت	ئاوه لئاو
Blending	ادغام	ئاویتار **
Potential	بالقوه	ئه گهر
probability	احتمال	ئه گهری
present	حال، مضارع	ئئیستا
Analogy	قیاس	بهراورد
object	مفعول	به رکار
language planning	برنامه زبانی	به برنامه ی زمانی
subject	فاعل	به کار **
consonant	صامت	بیده نگ
syllable	هجا	برکه
schwa /ə/	کسره خفیف (شوا)	بزۆکه
back formation	اشتقاق پس رو	پاش سازی **
suffix	پسوند	پاشگر
Introduction	مقدمه	پیشه پۆک **

۱- ئه و وشانه ی به هیمای بهک ئه ستیره دیاری کراون له کوردی خواروو گیراون و ئه و وشانه ی که به دو ئه ستیره دیاری کراون داتا شر او و پیشنیاری نووسه رن.

Introduction	سر‌آغاز	پیشه‌کی
prefix	پیشوند	پیشگر
definition	تعریف	پیناسه
phonemic process	فرایند واجی	پپۆسه‌ی واجی
Harmonize	جوردرد آمدن، سپوختن	پوورپین *
letter	حرف	پیت
transliteration	آوانگاری	پیننووسی
substitution	جانشین سازی	جیگر سازی
Movemen	جنبش	جمشت *
Artificial infinitive	مصدر جعلی	چاوگی ده‌ستکرد **
variety	گونه زبانی	چه‌شنه زمان
coinage	ابداع	داهینان
phoneme	آوا	ده‌نگ
vote	رای	ده‌نگ
vowel	مصوت، واکه	ده‌نگدار
reduplication	اسم‌اتباع	دواناوه‌کان
prejudice	تبعیض	دووچاوه‌کی *
past	گذشته	رابردوو
root	بن	ره‌گ
Sentence	جمله	رسته
dialect	گویش	زاراوه
idiom	اصطلاح	زاراوه
Encyclopedia	دانشنامه	زانستنامه

بنه‌ماکانی وشه‌سازی ۱۰۹

Language reserves	ذخیره زبانی	زه‌ذخیره‌ی زمانی
Damage	آسیب	زیان (خه‌سار) **
simple	ساده	ساده
primary	اصلی	سه‌ره‌کی
acronyms	سرواژه‌ها	سه‌روشه‌کان
Editor-in-chief	سر ویراستار	سه‌رویراشته‌ر **
style	سبک	شٹیواز
excessiveness	افراط	فره‌کاری
semantic widening	گسترش معنای	فره‌مانایی / مانا‌بلاوی **
Borrowing	وام گرفتن	قه‌رزکردن
Active	فعال	کارا
dissipation	تفریط	که‌مکاری
verb	فعل	کار
clipping	کوتاه‌سازی	کورت‌سازی
affix	وند	گر
derivation	اشتقاق	گرتار **
Zero derivation	اشتقاق صفر	گرتاری‌سیفر **
Derivative	مشتق	گیرو (داپژراو) **
context	بافت	لاخت *
accessory	فرعی	لاوه‌کی
compound	ترکیب	لینکدان
compounding	مرکب	لینکدراو
passive	غیرفعال، نامعلوم	ناکارا **

consonant epenthesis	صامت میانجی	ناوجی *
naming	نامگذاری	ناوگیر *
vowel-semi	نیم مصوت	نیوه‌ده‌نگدار
literature	نوشته‌جات	نووسمان *
phoneme	واج	واج **
translation-loan	ترجمه قرضی	وه‌رگیپانی قهرزی
word	کلمه	وشه
Edit	ویراسته	ویراشته **
Editor	ویراستار	ویراشته‌ر **
Editing	ویراستاری کردن	ویراشتش **
harmony	هماهنگ	هاوساز **
The same	همان	هه‌رئه‌و

وشه‌نامه^۱

(ئینگلیزی - فارسی - کوردی)

ئینگلیزی	فارسی	کوردی
schwa /ə/	کسره خفیف (شوا)	بزوکه
accessory	فرعی	لاوه‌کی
acronyms	سرواژه‌ها	سه‌روشه‌کان
Active	فعال	کارا
adjective	صفت	ئاوه‌لناو
affix	وند	گر
Analogy	قیاس	به‌راورد
Artificial infinitive	مصدر جعلی	چاوگی‌ده‌ستکرد **
back formation	اشتقاق پس‌رو	پاش‌سازی **
Blending	ادغام	ئاویتار **
Borrowing	وام‌گرفتن	قه‌رزکردن
clipping	کوتاه‌سازی	کورت‌سازی
coinage	ابداع	داهینان
compound	ترکیب	لینکدان
compounding	مرکب	لینکدراو
consonant	صامت	بیده‌نگ

۱- ئه‌و وشانه‌ی به‌هیمای یه‌ک ئه‌ستیره‌ دباری‌کراون له‌ کوردی‌ خواروو‌گیراون و ئه‌و وشانه‌ی که به‌ دو ئه‌ستیره‌ دباری‌کراون داتا‌شراو و پێشنیاری نووسه‌رن.

consonant epenthesis	صامت میانجی	ناوجی *
context	بافت	لاخت *
Damage	آسیب	زیان (خسار) **
definition	تعریف	پیناسه
derivation	اشتقاق	گرتار **
Derivative	مشتق	گیرو (داریژراو) **
dialect	گوش	زاراوه
dissipation	تفریط	که‌مکاری
Edit	ویراسته	ویراشته **
Editing	ویراستاری کردن	ویراشتش **
Editor	ویراستار	ویراشته‌ر **
Editor-in-chief	سر ویراستار	سه‌رویراشته‌ر **
Encyclopedia	دانشنامه	زانستنامه
excessiveness	افراط	فره‌کاری
Exchange	تبادل	تالشت *
Harmonize	جوردرا آمدن، سپوختن	پووپین *
harmony	هماهنگ	هاوساز **
idiom	اصطلاح	زاراوه
Introduction	سرآغاز	پیشه‌کی
Introduction	مقدمه	پیشه‌رپوک **
language planning	برنامه زبانی	به‌نامه‌ی زمانی
Language reserves	ذخیره زبانی	زه‌خیره‌ی زمانی
letter	حرف	پیت

literature	نوشته‌جات	نوسمان *
translation-loan	ترجمه قرضی	وه‌رگیپانی قهرزی
Movemen	جنبش	جمشت *
naming	نامگذاری	ناوگیر *
object	مفعول	به‌رکار
passive	غیرفعال، نامعلوم	ناکارا **
past	گذشته	رابردو
phoneme	آوا	ده‌نگ
phoneme	واج	واج **
phonemic process	فرایند واجی	پروسه‌ی واجی
Potential	بالقوه	نه‌گه‌ر
prefix	پیشوند	پیشگر
prejudice	تبعیض	دووچاره‌کی *
present	حال، مضارع	ئیستا
primary	اصلی	سه‌ره‌کی
probability	احتمال	نه‌گه‌ری
reduplication	اسم اتباع	دواناوه‌کان
root	بن	ره‌گ
semantic widening	گسترش معنای	فره‌مانایی / مانا‌بلاوی **
vowel-semi	نیم مصوت	نیوه‌ده‌نگدار
Sentence	جمله	رسته
simple	ساده	ساده
style	سبک	شیواز

subject	فاعل	به‌کار **
substitution	جانشین سازی	جیگر سازی
suffix	پسوند	پاشگر
syllable	هجا	بپگه
The same	همان	هه‌رنه‌و
transliteration	آوانگاری	پیتنووسی
variety	گونه‌زبانی	چه‌شنه‌زمان
verb	فعل	کار
vote	رای	ده‌نگ
vowel	مصوت، واکه	ده‌نگدار
word	کلمه	وشه
Zero derivation	اشتقاق صفر	گرتاری سیفر **

هه نديک تيبيني له سه ر وشه داتاشراوه کاني نه م کتبيبه

ئاويتاريان تيکه ن کردن؛

نه م وشه يه م له ره گي رابردوي چاوگي ئاويتن واتا «ئاويت+ار» بۆ وشه ي ادغام/Blending دروست کردوه که زۆر له وشه ي تيکه لکردن شياوتره .

پيشه رۆک يان پيشه کي؛

وشه ي پيشه رۆکم به شيويه وشه سازي به راورد، واتا(پيش+ه رۆک) دروست کردوه، چونکو له زماني کورديدا پاشگري «ه رۆک» له وشه کاني «نيوه رۆک و پاشه رۆک» شدا بره ويان هه يه، نه م سي وشه له رووي چۆنيه تي پيکهاتن و ريزمانه وه به جۆر پيک له پال يه کدا ريتميک و هاوسازترن. سه ره پای نه وه ش نه م دوو وشه واتا «پيشه رۆک و پيشه کي» ده توانن له زماني نووسيندا له په نا يه ک بن هه رچه ند له م ده قه دا بۆ دوو مه به ستي جيا به کار هاتوون.

زيان يان خه سار؛

«زيان» له راستيدا وشه يه کي پاله ويه و فارسي نيه ته نانه ت له کورديشدا کاربردي هه يه. له کاتيکدا «خه سار» عه ره بيه. به لاي منه وه شياوتر نه وه يه

واز له وشه‌ی خه‌سار بیئین. چون خه‌سار وشه‌یه‌کی بیانییه و له به‌رامبهری وشه‌ی بیانی چ پیویسته وشه‌ی بیانی دابنن. (بۆناگاداری زیاتر بپۆانه به‌شی-ه. وشه‌ی بیانی له به‌رامبهر وشه‌ی بیانی).

گرتاریان داپشتن؛

اشتقاق له بابی «افتعال» ه. ئەم بابە له عەرەبیدا بۆ تێپەرپەرزاییه. هاوتاکه‌ی ئەم وشە له کوردیدا «داپشتن» ه، من له بهر چەند هۆی وشه‌ی «گرتار» پێشنیار ده‌که‌م ۱: له راستیدا «داپشتن» به مانای ده قالب کردنه (مه‌ژاره‌ ۱۳۷: ۲۷۹) له کاتی‌کدا «اشتقاق» به مانای شه‌قه کردن و گرتنی ریشه‌ی وشه‌یه... (معینه‌ ۱۳۷: ۲۸۰) ۲- داپشتن ۳ بره‌گه‌یه له کاتی‌کدا گرتار ۲ بره‌گه‌یه (بروانه‌ بنه‌مای ۲). ۳- داپشتن چاوگه‌. چاوگ بۆ هاوتای بیانی زانستی نییه چونکوو چاوگ نه‌زۆکه‌، له کاتی‌کدا «گرتار» ناوی چاوگه‌ (بروانه‌ بنه‌مای ۳). هه‌ر به‌م هۆیانەش وشه‌ی «گیراو» م له جیگه‌ی داپۆژراو/مشتق، رۆناوه .

ویراشتن یان پێداچوونه‌وه‌؛

له کوردی زازاکیدا به پێداچوونه‌وه‌ ده‌بیژن «فراشتش/viraštī». هه‌ر له روی ئەم وشه‌وه‌، چاوگی «ویراشتن» له گه‌ل ده‌سته‌وشه‌کانی وه‌ک: «ویراشته‌، ویراشتش، ویراشنه‌ر/ ویراشنگه‌ر، سه‌رویراشنه‌ر» م دروست کردووه‌. پێویست به وتنه‌ فارسه‌کان وشه‌ی «ویراستن» یان له پاله‌وی وه‌رگرتووه‌. له لایکی‌تره‌وه‌ زۆرجار واچی/ش/له کوردییه‌وه‌ بۆ فارسی ده‌بیته‌ واچی/س/ وه‌ک: نیشته‌ ← نشسته‌/سه‌رپه‌ره‌شته‌ ← سرپرسته‌.

ئه لّبهت پئچه وانه ی ئه م یاسایه ش له هه ردوک زماندا هه یه وهک:
ئه نگوست ← انگشت / سوپّر / سوور ← شور.
له ئه نجامدا ویراشتت ناوی چاوگه هه ر وهک دیمان ئه توانین چه ندین
وشه ی لی دورست بکهین، له کاتیکیدا پئداچوونه وه چاوگه و له چاوگیشه وه
وشه سازی ناگری.

کار بیان فرمان؛

له م ده قه دا له بهر چه ند هۆ «کار» له جیگه ی «فرمان» / له بهرامبهری
وشه ی بیانی «فعل»، «verb» / هاتوه: ۱- فرمان له زمانی کوردیدا زۆتر به
مانای دهستوور و ئه مره. ۲- تا ئیستا له زمانی کوردیدا له وشه ی کار نزیک
به ۴۰ وشه به شیوه ی سروشتی و داتاشرای دروست بووه، وه کوو:
به کار (فاعل)، بهرکار (مفعول)، کارا (فعال) و... له کاتیکیدا فرمان له بواری
وشه سازیدا ئه وه نده وشه ی لی ناکه ویته وه. ۳- کار ۱ برکه یه، فرمان
۲ برکه یه.

فره کاری بیان زنده پۆیی؛

زمانه وان ده بی هاوکات بۆ داتاشینی هاوتای (مترادف) وشه ی بیانی، بیر
له دژواتای (متضاد) وشه که ش بکاته وه. تا ئیستا بۆ وشه ی «افراط»
زنده پۆیی به کار چوو و بۆ دژواتاکه ی (=تفریط) هیچ بهرامبهرمان دانه ناوه.
زۆریش روونه وشه ی «که مرۆیی» یش جوان نییه. له کاتیکیدا فره کاری و
که مکاری پر به پیستی ئه و دوو وشه بیانین واتا: افراط و تفریط.

فره‌مانایی یان به رِبِلْاوی مانایی؛

ئەم زاراوه هاوتاسازییه‌که بۆ وشه‌ی لیکدراوی (semantic widening).
 هه‌روه‌ک ده‌زانی‌ن یه‌کێک له ماناکانی wide فره و فراوانه وه‌کوو:
 a wide Variety of products (کوئالی فره چه‌شن). ۲- فره له شیوه‌زاری
 شکاکی واتای «هه‌راو» ی هه‌یه، هه‌روه‌ها یه‌کێکی‌تر له ماناکانی wide هه‌ر
 ئەم واتایه. وه‌کوو: pants wide (پانتۆلی هه‌راو). ۳ - فره ۲ ب‌ر‌گه‌یه له
 کاتی‌ک به‌ری‌لْاوی؛ ب‌ر‌گه‌یه. ۴- ئەگه‌ر ئەم وشه شیواو نه‌بێ ده‌توانین
 «مانا‌بلْاوی» به کار ب‌نین که گه‌لێک سووکت‌ر و ره‌وانتره.

ناوگیر یان ناوزه‌د؛

ناوه‌زه‌د له بنه‌ره‌تدا وشه‌ی (نامزد) ی فارسییه له کاتی‌کدا ناوگیر،
 به‌شیوه‌ی سروشتی دروست بووه و هیشتا له کوردی خواروودا بره‌وی هه‌یه.

«هه‌ره‌ئو» یان هه‌مان؛

«هه‌مان» له بنه‌ره‌تدا وشه‌یه‌کی فارسییه له «هم+آن» پیکهاتوه. زمانی
 کوردی، جیناوی «آن» ی نییه، به‌لکوو به‌رابه‌ره‌که‌ی له کوردیدا ده‌بیته
 «ئو». له ئە‌نجامدا «هه‌ره‌ئو» له «هه‌مان» دورستتره، وه‌کوو: هه‌ره‌ئو
 سه‌رچاوه. ئە‌گه‌ر که‌سانێک بیژن ئە‌م وشه و زاراوانه زۆر ده‌میکه‌یه له زمانی
 نووسماندا به کار ده‌چن و خۆیان چه‌سپاندوه، ده‌بێ بزانی یه‌کێک له
 ئە‌رکه‌کانی زمانه‌وان، ساغکردنه‌وه و هه‌له‌گری و ویراشته‌شی وشه
 داتا‌شراوه‌کانه.

سه رچاوه‌کان

- آریانپور، منوچهر. " فرهنگ پیشرو انگلیسی - فارسی ". تهران، نشر رایانه، چاپ سی و چهارم، ۱۳۸۶.
- آشوری، داریوش. " بازاندیشی زبان فارسی ". تهران، نشر مرکز، چاپ سوم، ۱۳۸۲.
- آکوپوف، گ. ب. ؛ حصارف، م. ا. " کردهای گوران و مسئله‌ی کردهای ترکیه ". سیروس ایزدی، تهران، انتشارات هیرمند، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- آموزگار، ژاله؛ احمد تفضلی. " زبان پهلوی ادبیات و دستور آن ". تهران، انتشارات معین، چاپ چهارم، ۱۳۸۲.
- ابراهیم‌پور، محمدتقی. " دستور کامل زبان کردی ". تهران، ایران جام، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- ابراهیم‌پور، محمدتقی. " واژه‌نامه فارسی - کردی ". تهران، ققنوس، چاپ نخست، ۱۳۷۳.
- ادکایی، پرویز. " باباطاهرنامه ". تهران، انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- ارانسکی، ای.م. " مقدمه فقه‌اللغه ایرانی ". کریم کشاورز، تهران، انتشارات پیام، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- امینی، امیر. " تحقیقی پیرامون زبان کردی (هورامی) ". (؟)، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
- ئیسماعیل محه‌مه‌د، خلیل. " کورده فه‌یللیه‌کان و .. خه‌ونی گه‌پانه‌وه‌ی بۆ ولّات ". (؟)، سه‌نته‌ری برابیه‌تی، ژ، ۱۹۹۸.

- باطنی، محمدرضا. "چهار گفتار درباره‌ی زبان". تهران، انتشارات آگاه، چاپ اول، ۲۳۳۵.
- باطنی، محمدرضا. "پیرامون زبان‌شناسی". تهران، فرهنگ معاصر، چاپ اول، ۱۳۷۱.
- باقری، مهری. "مقدمات زبان‌شناسی". تهران، نشر قطره، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- بۆره‌که‌یی، سدیق. "میژووی ویژه‌ی کورد". بانه، انتشارات ناجی، به‌رگی ۱۰۲، سالی ۱۳۷۵.
- بهار، محمدتقی. "سبک‌شناسی". تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم، ج ۱، ۱۳۶۹.
- بی‌پرویش، مانفرد. "زبان‌شناسی جدید". محمد رضا باطنی، تهران، انتشارات آگاه، چاپ اول، ۲۳۳۵.
- تبریزی، محمدحسین خلف. "برهان قاطع". به کوشش دکتر محمد معین، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲.
- حاجی مارف، ئه‌وپه‌حمان. "پژمانی کوردی". به‌غدا، (؟)، به‌رگی یه‌که‌م، ۱۹۹۸.
- حه‌سه‌ن پوور، ئه‌میر. "کوردی وه‌ک زمانیکی جووتستاندارد". گۆفاری مه‌هاباد، ۱۳۸۷: ۸۶، ۱۰.
- خه‌زنه‌دار، مارف. "میژووی ئه‌ده‌بی کوردی". به‌غدا، (؟)، ۱۹۸۴.
- خرم‌دل، مصطفی. "صرف دستور زبان کوردی سورانی". مه‌هاباد، کتابفروشی و چاپخانه موفقی، ۱۳۴۷.
- جهانبخش، فرهنگ. "تاریخ زبان فارسی". تهران، انتشارات جامی و فرهنگ، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- دولتشاهی، عمادالدین. "رستم و سهراب (به روایت اوستا)". تهران، انتشارات خیام، ۱۳۷۷.
- دهخدا، علی اکبر. "لغت نامه". تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران با همکاری انتشارات روزنه، ۱۳۷۳.

- دیوانه، وه‌لی. " دیوان ". رازی، سندنج، انتشارات کردستان، ۱۳۷۹.
- رحیمی، کامران. " دستور جامع زبان کردی جنوبی (تطبیقی، تاریخی، پیشنهادی) ". چاپ نشده.
- رحیمی، کامران. " فرهنگ کردی ایلامی ". چاپ نشده.
- رازی، شمس قیس. " المعجم ". به اهتمام سپروس شمیسا، مشهد، انتشارات فردوس، ۱۳۷۳.
- رازی، فریده. " واژه‌های فارسی سره برای واژه‌های عربی و فارسی معاصر ". تهران، نشر مرکز، چاپ نخست، ۱۳۶۶.
- رخزادی، علی. " آواشناسی و دستور زبان کردی ". تهران، انتشارات ترفند، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- زه‌بیجی، عابدوره‌حمان. " قاموسی زمانی کوردی ". ورمس، ئینتیشاراتی سه‌لاحه‌دینی ئه‌ییوبی، ۱۳۶۷.
- سه‌جادی، به‌ختیار؛ محمه‌ده مه‌حمودی. " فره‌نگی شیکارانه‌ی ره‌خنه‌ی ئه‌ده‌بی ". هه‌ولێر، ئاراس، ۲۰۰۴.
- سلطانی، محمدعلی. " قیام و نهضت علویان زاگرس یا تاریخ تحلیلی اهل حق ". تهران، سه‌ها، ج ۱، ۱۳۷۷.
- سمایل عه‌باس، سلیمان. " میژووی کوردی فه‌یلی عێراق ". هه‌ولێر، بنکه‌ی رۆشنیبری فه‌یلی، چاپی یه‌که‌م، ۱۹۹۹.
- شرفکندی، عبدالرحمن. " هه‌نبانه بۆرینه ". تهران، سروش، ۱۳۶۶.
- صفا، ذبیح‌الله. " تاریخ ادبیات ایران ". تهران، ققنوس، ج ۱، ۱۳۶۸.
- طباطبایی، علا‌الدین. " صرف زبان فارسی ". تهران، مجله بخارا، ش ۶۳، ۱۳۸۶.
- فره‌وشی، بهرام. " فرهنگ فارسی به پهلوی ". (؟)، بنیاد ملی ایران، ۱۳۵۲.
- قازی، احمد. " دستور زبان کردی ". ارومیه، انتشارات صلاح‌الدین ایوبی، چاپ اول، ۱۳۶۷.

- کریمی، غلام‌حسین. "کردی ایلامی، بررسی گویش بدره". سنندج، دانشگاه کردستان، ۱۳۸۰.
- کسروی، احمد. "آذری یا زبان باستان آذربایجان". تهران، انتشارات خورشید آفرین، ۱۳۸۳.
- کلباسی ایران. "وندهای اشتقاقی فعلی(در گویش‌های ایرانی و کاربرد آنها در واژه سازی)". تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۸۶.
- ماهیدشتی، سید یعقوب. "دیوان". به اهتمام محمدعلی سلطانی، تهران، نشر سپا، ۱۳۷۷.
- کافی، علی. "مجموعه مقالات دومین هم‌اندیشی واژه‌گزینی و اصطلاح‌شناسی". تهران، انتشارات فرهنگستان، ۱۳۸۲.
- محمد توفیق، الوردی. "الاکراد الفیلیون فی التاریخ". بغداد، (؟)، ۱۹۵۸.
- مردوخ، آیت‌الله محمد. "تاریخ مردوخ". تهران، نشر کارنگ، ۱۳۷۹.
- معین، محمد. "فرهنگ فارسی". تهران، امیرکبیر، چاپ دهم، ۱۳۷۵.
- مدرس، یحیی. "درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان". تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات و فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۶۸.
- مشکوه‌الدینی، مهدی. "دستور زبان فارسی برپایه نظریه گشتاری". مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ دوم، ۱۳۷۰.
- مشکوه‌الدینی، مهدی. "ساخت‌اویی زبان". مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
- مقربی، مصطفی. "ترکیب در زبان فارسی". تهران، انتشارات توس، چاپ اول، ۱۳۷۲.
- مینورسکی. "کرد". حبیب‌الله تابانی، (؟)، نشر گستره، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- نه‌بزه، جه‌مال. "زمانی یه‌کگرتووی کوردی". بامبیزگ، (؟)، ۱۹۷۶.
- ناتل خانلری، پرویز. "تاریخ زبان فارسی". تهران، نشر نو، چاپ چهارم، ۱۳۷۹.
- وحیدیان، تقی. "دستور زبان عامیانه‌ی فارسی". مشهد، باستان، ۱۳۴۲.

بڼه‌ماکانی وشه‌سازی ۱۲۳

- یاحقی، محمدجعفر. "تاریخ ادبیات ایران". تهران، سمت، ۱۳۸۰.
- یول، جورج. "نگاهی به زبان". نسرین حیدری، تهران، سمت، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
- seîd Verrog , war." Ferheng Kurmaçî - Dimilî .Tirkî . " îstenbol ،2003.

Consisting of different chapters and articles, the present book seeks to grasp one sustained objective that is the regulation of the codes and principles of word coinage in Kurdish language according to the last scientific and current modes in this area of study.

If Kurdish linguists can succeed in at least the unification of the codes of word coinage, one can propose that the first steps of the Kurdish language engineering are taken. Furthermore, Kurdish language will be freed from the complex, chaotic, and non.scientific ideas and attempts in word coinage process. The present author would be grateful if Kurdish scholars, linguists, translators, poets, and writers send their critical views on this study project to the following address so that we may ultimately come up with a standard and unified coded program for the principles of word coinage in Kurdish language:

korizanisti@gmail.com

The process of word coinage in Kurdish language is in a complex and chaotic state mainly because of the loss of theoretical perspectives and a relevant document on the issue. Different scholars are coining words and terms based on their personal ability and without regulated codes. Unfortunately, the process that had a glittering and active beginning now suffers from lack of scientific methods. Kurdish Language Academy in Iran, because of the mentioned reasons, in its eighth meeting called on the present researcher, a permanent staff member of the Academy, to conduct research on the major problems of word coinage in Kurdish as well as the proposed solutions throughout an analytical and well-managed study. Moreover, in order to provide the first bases of the unification of the different modes of word coinage the researcher critically investigated the rules and regulations of word formation and coinage in Kurdish. The study was published in the third issue of *Zimanewan*, the Academy's quarterly, in order to motivate responses from Kurdish linguistics, writers, and intellectuals. The main objective, however, was to come up with a unified coded program for the development of Kurdish language based on the responsive discussions.

The Principles of Word Formation And Word Coinage in Kurdish Language

***THE FIRST LINGUAL PROGRAM FOR COINING WORDS IN THE
STANDARD LANGUAGE***

(Second Edition)

By: Kamran Rahimi

مراکز توزیع و پخش

سقز: نشر گوتار، پاساژ آزاد ۰۶۱ ۳۲۱۸ ۰۸۷۴

ایلام: کتاب‌فروشی اسماعیلی، خ والی ۰۳۹۱ ۱۳۳۳ ۰۸۴۱ / خ والی ۰۱۶۷ ۳۶۴۱ ۰۸۴۱

کرمانشاه: کتاب‌فروشی بیستون، ۲۲ بهمن، برق، خ ویلا، ساختمان ۲۵۵، ک-پ: ۶۷۱۴۱-

۰۸۳۱۸۲۴۹۸۰۰-تلفکس:

سنندج: کتاب‌فروشی فرهنگ، پاساژ شاهو ۰۸۷۱ / کتاب‌فروشی میدیا، خ شهدا، پاساژ

عزتی ۰۸۷۱۲۲۲۸۳۲۷ /

مهاباد: کتاب‌فروشی مهرگان، چهارراه آزادی، خ صلاح الدین غربی ۰۲۲ ۳۱۰۲۲ ۰۴۴۲۲۲۳ /

کوردی زانستی، زمانه‌سازی، کوردی - سهرن
WWW.KURDANISTI.IR